

Tidsskrift for Landøkonomi

Tidsskrift for Landøkonomi

Nr. 2 – December 2024

TIDSSKRIFT FOR LANDØKONOMI
UDGIVES I SAMARBEJDE MELLEM:

INSTITUT FOR FØDEVARE-
OG RESSOURCEØKONOMI
KØBENHAVNS UNIVERSITET
ROLIGHEDSVEJ 23
1958 FREDERIKSBERG C

TLF 35 33 68 00
IFRO@IFRO.KU.DK
WWW.IFRO.KU.DK

DET KONGELIGE DANSKE LANDHUSHOLDNINGSSKAB
C/O INSTITUT FOR FØDEVARE- OG RESSOURCEØKONOMI
KØBENHAVNS UNIVERSITET
ROLIGHEDSVEJ 23
1958 FREDERIKSBERG C

LHS1769@IFRO.KU.DK
WWW.1769.DK

ISSN 0040-7119

Nr. 2
December 2024
210. årgang

Tidsskrift for Landøkonomi

NR. 2
DECEMBER 2024
210. ÅRGANG

Ansvarshavende redaktør

* Seniorrådgiver Henning Otte Hansen
Institut for Fødevarer- og
Ressourceøkonomi,
Københavns Universitet

Redaktion

* Chefkonsulent Maria Skovager
Østergaard
Landbrug & Fødevarer, Axelborg

* Præsidiemedlem Knud Bjerre
Det Kongelige Danske
Landhusholdningsselskab

* Lektor Tove Christensen
Institut for Fødevarer- og
Ressourceøkonomi,
Københavns Universitet

* Chefkonsulent Torben Wiborg
Velas

Oplag

* 550 stk.

Tryk

Ecograf ApS Højbjerg

Abonnement

* 550 kr. ekskl. moms pr. år

* Medlemmer af Det Kongelige Danske
Landhusholdningsselskab modtager gratis
Tidsskrift for Landøkonomi

Løssalg

* 150 kr. ekskl. moms og forsendelse

Udgivere

* Det Kongelige Danske
Landhusholdningsselskab
c/o Institut for Fødevarer- og
Ressourceøkonomi
Københavns Universitet
Rolighedsvej 23, 1958 Frederiksberg C
Mail: 1769@1769.dk

* Institut for Fødevarer- og
Ressourceøkonomi
Københavns Universitet
Rolighedsvej 23, 1958 Frederiksberg C Tlf.
35 33 68 00
Mail: ifro@ifro.ku.dk
www.ifro.ku.dk

Sats & layout

* Henning Otte Hansen
* Mathilde Elisabeth Merolli

Indhold

Redaktionelt forord: Landbrugets andelsselskaber udfordres indefra.....	89
Henning Otte Hansen, Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet	
Kvægets lange rejse. Landbrug i "kvælstoffølsomme områder", et etnologisk perspektiv.....	95
Signe Skjoldborg Brieghel, Saxo-Instituttet, Københavns Universitet	
Prisdannelsen på hvede, konjunkturer, inflation og renter.....	107
Svend Jørgen Jensen, Demetra	
Realkredit er vigtig finansieringskilde til landbrugets udvikling og struktur.....	115
Poul Erik Jørgensen	
Prisudvikling og rentabilitet i dansk dagligvarehandel.....	129
Jesper Aastrup, MLDK Mærkevareleverandørerne	
Udfordringer i slagteriandelsselskaber – mere vertikal integration og længere bindingsperioder skal sikre et bedre råvare-flow.....	139
Anders Mølgaard Christensen	
Tidsskrift for Landøkonomi 1815-2024 er nu digitaliseret og offentligt tilgængeligt.....	143
David Arildsen og Henning Otte Hansen, Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet	
Prisudviklingen fra jord-til-bord – er den effektiv?.....	147
Henning Otte Hansen, Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet	
EU overhales af Kina og USA – også når det gælder fødevarerektoren.....	157
Henning Otte Hansen, Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet	
Japans betydning for den danske eksport af svinekød.....	169
Henning Otte Hansen, Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet	

Nekrolog over Anton Hjortshøj Nielsen.....177

Knud Erik Bach Knudsen, Professor, Aarhus Universitet, AU Viborg, Institut for Husdyr- og Veterinærvidenskab og Tommy Dalgaard, Professor, Aarhus Universitet, AU Viborg, Institut for Agroøkologi

Nekrolog over Arne Larsen 179

Niels Kærgård, Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet

Redaktionelt forord:

Landbrugets andelsselskaber udfordres indefra

De danske landmandsejede andelsselskaber har været en stærk bastion gennem mange årtier – ja, gennem mere end 100 år: Andelsselskaberne er vokset, har ofte haft stigende markedsandele, har opkøbt aktieselskaber og har ekspanderet i udlandet via både salg, opkøb og fusioner. Hvis andelsselskaber i sjældne tilfælde er kommet i økonomiske vanskeligheder, er de blevet reddet enten via medlemmernes opbakning og økonomiske stødpude, eller ved at de er blevet fusioneret med eller opkøbt af andre andelsselskaber.

I det seneste årti har der været både mod- og medvind, når det gælder andelsselskaber: Som bekendt lukkede det landmandsejede København Fur sammen med minkbranchen. I kødsektoren kom det andelsejede Tican a.m.b.a. i økonomiske problemer. Danish Crown fik ikke lov til at opkøbe det, og selskabet havnede derefter i udenlandske og ikke-andelsejede hænder. Dermed faldt markedsandelen for andelsselskaber i kødindustrien. Siden er markedsandelen faldet yderligere, og Danish Crown som eneste tilbageværende kødselskab har tabt konkurrenceevne, og overskuddet er faldet. Det faldende overskud, som ikke umiddelbart har noget med ejerformen at gøre, forklares med flere forhold:

- Flere datterselskaber har haft skuffende resultater. For eksempel skuffede tarmvirksomheden DAT-Schaub, som tidligere har bidraget meget til selskabets overskud, i 2023/2024. I alt bidrog datterselskaber og associerede selskaber med knapt en halv milliard kroner mindre end året før.
- Danish Crown har i det seneste år foretaget både nedlukninger, nedskrivninger og omstruktureringer, hvilket i årsregnskabet har kostet omkring 750 mio. kr.
- Stigende renteudgifter som følge af et højere renteniveau har også påvirket negativt. Alene i forhold til året før er finansieringsomkostningerne steget med over 140 mio. kr.
- De færre leverancer af slagtesvin har medført mistet volumen og uudnyttet kapacitet, så omkostningerne pr. kg råvare er vokset betydeligt.
- De udenlandske investeringer lider generelt og belaster i høj grad indtjeningen: Det gælder især investeringerne i Kina, som aktivt søges afviklet, og hvor der hvert år har været negativ indtjening. Også i Polen, Tyskland, Holland og Storbritannien er der indtjeningsproblemer, og her overvejes forskellige løsninger.

Danish Crown har dermed i de senere år haft en dårligere indtjening end vigtige konkurrenter i Danmark og i resten af Europa. Efterbetalingerne til andelshaverne har været skuffende, men det har endnu en gang vist, at det aktive ejerskab fungerer. Samtidig er andelsejerformen blevet udfordret indefra – fra ejerne, medlemmerne og andelshaverne, som ofte er meget afhængige af deres andelsselskabers økonomiske resultater. Der har således været mange diskussioner om landbrugets andelsselskaber:

- Skal eksterne investorer være medejere? Hvordan? Hvad vil fordele og ulemper være?
- Er landmænd alene tilstrækkeligt kvalificerede til at sidde i bestyrelserne?
- Skal der eksterne medlemmer ind i bestyrelserne? Hvor mange? Skal formanden være ekstern?
- Kvinder er stærkt underrepræsenterede i andelsselskabernes bestyrelse. Er det et problem – og hvordan kan det i givet fald løses?
- Æn mand Æn stemme: Er det en fair fordeling, når nogle få store andelshavere bidrager med meget store leverancer og har meget mere på spil?
- Udenlandske medlemmer: Arla har baseret sin vækst og internationalisering på medlemmer i mange lande. Er det en optimal andelsselskabsstruktur, og kan andre andelsselskaber lære af Arlas erfaringer?
- Skal andelshaverne knyttes tættere til andelsselskabet, således at større forpligtigelse og engagement opnås – i både gode og dårlige tider?
- Sikres den optimale vertikale integration – koordinering og samkøring fra jord-til-bord – i en traditionel andelsselskabskonstruktion? Skal der ske en strammere styring af forsyning, leverancer med mere?

Der har på det seneste især været diskussion om eksterne bestyrelsesmedlemmer i landbrugets andelsselskaber, og udviklingen hos især Danish Crown har gjort spørgsmålet endnu mere aktuelt. I baglandet har der været stærke ønsker eller krav om en ekstern formand. I december blev et eksternt medlem så valgt som formand, hvilket var et markant skridt blandt de store danske landmandsejede andelsselskaber. Udviklingen viser også, at antallet af eksterne bestyrelsesmedlemmer i landbrugets andelsselskaber er steget markant i de senere år. I 2023 var godt 8 procent af bestyrelsesmedlemmerne eksterne. Hvis man sammenvejer andelen af eksterne bestyrelsesmedlemmer med andelsselskabernes størrelse (omsætning), stiger andelen til 13 procent. Det skyldes, at eksterne bestyrelsesmedlemmer især findes i de større andelsselskaber. Nogle andelsselskaber opererer med et overordnet andelsselskab ("leverandørselskab") og et underordnet driftsselskab i aktieselskabsform. Der vil typisk være flere eksterne bestyrelsesmedlemmer i de underordnede driftsselskaber. Hvis der i et vist omfang tages højde herfor, stiger den sammenvejede andel af eksterne bestyrelsesmedlemmer til omkring 20 procent. Der kan identificeres flere mulige fordele og ulemper ved eksterne bestyrelsesmedlemmer:

Fordele ved eksterne bestyrelsesmedlemmer:

- Nødvendige kompetencer, som interne medlemmer ikke kan forventes at have, kan skaffes via eksterne medlemmer. Kompetencer med hensyn til internationalisering, strategisk udvikling, IT-sikkerhed, HR, koncern- og forretningsudvikling med mere vil ofte bedst kunne skaffes via eksterne medlemmer. Eksterne medlemmer kan også have større erfaring med at udfordre og diskutere med en ansat ledelse i store koncerner.
- Det interne rekrutteringsgrundlag er ofte meget tyndt eller ensartet. Andelshaverne, som kan vælges som interne bestyrelsesmedlemmer, udgør en meget lille andel af det samlede antal af potentielt egnede bestyrelsesmedlemmer.
- Bedre diversitet med hensyn til køn og alder med mere kan opnås via eksterne medlemmer.
- Eksterne medlemmer er typisk uvildige og neutrale i forhold til mulige interesse modsætninger blandt interne medlemmer.

Ulemper ved eksterne bestyrelsesmedlemmer:

- De kender ikke nødvendigvis branchen, herunder produktion, marked, konkurrencevilkår og ikke mindst medlemmerne.
- De har ikke "hånden på kogepladen", og de har måske ikke samme ansvarlighed eller forpligtelse som interne medlemmer.
- De har erfaring men muligvis også forpligtigelser i andre virksomheder, og dermed begrænset tid til bestyrelsesarbejde.

Der er stadig meget få kvinder i andelsselskabernes bestyrelse. Omkring 15 procent af bestyrelsesmedlemmerne er kvinder – hvis man vægter bestyrelsespladserne med selskabernes størrelse. Det typiske billede er, at jo større andelsselskaber, jo flere kvinder er der i bestyrelserne. Der har været en stor stigning i de senere år, og det skyldes især, at der er valgt flere eksterne kvinder ind i bestyrelserne. Andelen af kvinder er langt større blandt de eksterne medlemmer end blandt de medlemsvalgte medlemmer. Omkring halvdelen af de eksterne medlemmer er kvinder.

Diskussionerne om andelsselskabernes sammensætning, værdi og berettigelse fortsætter sandsynligvis. På den ene side er det aktive ejerskab og engagement positivt. Andelsselskaber er på én gang en virksomhed men også en demokratisk institution til gavn for ejerne. Det er kun sundt, at ledelsen holdes til ilden af medlemmerne, så der hele tiden sker en udvikling i overensstemmelse med medlemmernes ønsker. Det er ikke noget mål i sig selv at bevare eller udvikle andelsejerskabet. Andelseje bør være et middel – et instrument – til at sikre andelshaverne de bedst mulige købs- og salgsbetingelser. På den anden side er det næppe muligt at genetablere andelsselskaber i større stil fra bunden – det er nok den reelle kendsgerning. Kravene til kapital og størrelse er i dag så store, at andre investorer end andelshavere har langt bedre forudsætninger for at etablere nye virksomheder. Samtidig indeholder andelsselskaberne i dag store fordele, som let kan tabes, hvis der ikke er opbakning fra

medlemmerne: Markedsstyrke, vertikal integration, leveringssikkerhed og sporbarhed. Den største trussel er måske, at nogle andelshavere betragter hinanden som konkurrenter og ikke som kolleger. Eller at nogle andelshavere ser en selvstændig og kortsigtet fordel ved at forlade fællesskabet. Landbruget oplever en stigende koncentration, hvor forskellen mellem de helt store landbrug og de gennemsnitlige landbrug forstærkes. Samtidig får de helt store landbrug en større og større betydning for helheden, uden at de får en tilsvarende større indflydelse. Konkurrenter og aftagere kan også se en fordel ved at få de helt store landbrug "over på deres side", fordi de ikke er bundet af samme demokratiske og retfærdige spilleregler. Konsekvensen bliver, at landbrugets samlede markedsstyrke svækkes.

Andelsselskaberne har som altid udfordringer, men denne gang er det primært opstået indefra. Diskussionen og løsningerne skal også findes indefra.

Dette nummer af Tidsskrift for Landøkonomi er uden et egentligt tema, men der er derimod givet plads til et sammendrag af en studerendes speciale.

Første artikel har titlen Kvægets lange rejse. Landbrug i "kvælstoffølsomme områder", et etnologisk perspektiv og er af skrevet af Signe Skjoldborg Brieghel, Saxo-Instituttet, Københavns Universitet. Artiklen er baseret på hendes indlæg ved Landhusholdningsselskabets efterårskonference. Artiklen er et essay, hvor der præsenteres to meget forskellige slags kvægbrug, som forfatteren lidt karikeret har valgt at kalde "græs-øksne" (græs-okser) og "majskøer". Pointen er, at disse to forskellige kvægbrug foregår på det samme geografiske og i dag majsbeklædte sted, nemlig i Varde i det sydvestlige Jylland, men i to forskellige historiske perioder, henholdsvis før industrialiseringen og i dag. Formålet er at vise, at begge historier er markante brud i måden at have husdyr på. Forfatteren pointerer, at der ikke præsenteres løsninger i teknisk forstand, men snarere noget at tænke med, og, måske, tænke igennem.

Den næste artikel har titlen Prisdannelsen på hvede, konjunkturer, inflation og renter og er skrevet af Svend Jørgen Jensen, Demetra. I artiklen vises en række sammenhænge eller korrelationer mellem hvedeprisen og inflation på en periode på over 100 år. Der forudses desuden et fald i BNP i USA i 2025, hvilket sandsynligvis vil medføre faldende hvedepriser. Artiklen afsluttes med nogle meget konkrete anbefalinger: Når inflationen begynder at stige, skal en hvedeproducent ligge åben med den forventede hvedehøst. Der skal købes gødning for de næste et til to år. Rentemæssigt skal planteavlren foretage en omlægning fra variabel rente til fast rente. Når inflationen begynder at falde, skal der ske en omlægning fra fast rente til variabel rente. Den forventede hvedehøst skal sælges, og der må ikke købes gødning.

I den næste artikel giver Poul Erik Jørgensen, tidligere direktør i Nykredit, nogle refleksioner og erfaringer vedrørende realkredit i artiklen: Realkredit er vigtig finansieringskilde til landbrugets udvikling og struktur. Realkredit har en lang historie i Danmark og startede helt

tilbage i 1797. I løbet af 1800-tallet blev også landbruget omfattet, og har således i knap 200 år været en væsentlig kilde til landbrugets fremmedfinansiering. I artiklen konstateres det også, at landbruget i næsten ekstrem grad har valgt variabel rente til sin finansiering. Set i forhold til de meget store anlægsaktiver og den relativt lave omsætningshastighed og dermed lange tilbagebetalingstid på landbrugsinvesteringer, er den variable andel nok for høj og indeholder en for stor renterisiko for erhvervet. Forfatteren afslutter med et opmærksomhedspunkt, idet der stadig er uklarhed med hensyn til landbruget i Danmarks fortsatte fulde adgang til optimal finansiering i et Europa med samtidig fokus på konkurrenceevne, forsyningssikkerhed og grøn udvikling på alle ESG-dimensioner – og ikke alene klima.

Den næste artikel er af Jesper Aastrup, MLDK Mærkevareleverandørerne, og har titlen Prisudvikling og rentabilitet i dansk dagligvarehandel. Baggrunden er, at der har været megen debat i pressen om priserne på dagligvarer i kølvandet på covid-19 og den geopolitiske uro efter Ruslands invasion af Ukraine. Dette er forståeligt med en inflation på dagligvarer på over 15 procent, da denne var på sit højeste. Debatten har desuden været koblet til en diskussion af profitabiliteten i branchen, og om leverandører eller dagligvarehandel tjener for høj profit. Emnet har også haft en vis politisk interesse blandt andet med Forum for Forbrugerpriser nedsat af Erhvervsministeriet i august 2022. I artiklen skitseres både prisudviklingen og udviklingen i branchens (både leverandørers og dagligvarehandlens) profitabilitet. Prisudviklingen bliver i den første del af artiklen analyseret i lyset af underliggende udvikling for produktionspriser og råvarepriser. I artiklens anden del bliver dagligvareleverandørers og dagligvarehandlens profitabilitet analyseret ud fra DuPont-modellen, som ser profitgrad som én af to veje (sammen med omsætningshastighed) til øget rentabilitet.

I den næste artikel, Tidsskrift for Landøkonomi 1815-2024 er nu digitaliseret og offentligt tilgængeligt, beskrives kort, at over 200 årgange af Tidsskrift for Landøkonomi nu er offentligt og gratis tilgængelige.

Den næste artikel, Udfordringer i slagteriandelsselskaber – mere vertikal integration og længere bindingsperioder skal sikre et bedre råvare-flow, er skrevet af Anders Mølgaard Christensen på baggrund af hans speciale med titlen "Is it game-over for the Danish Cooperative Slaughterhouse model?" I artiklen undersøges andelsmodellens aktuelle situation, dens styrker og svagheder, og hvordan den kan forblive konkurrencedygtig. Samtidig sammenlignes modellen med den spanske integratormodel, der på mange måder repræsenterer en modsætning til den danske tilgang. Kan en hybrid løsning være svaret på fremtidens udfordringer?

I den næste artikel stilles spørgsmålet: Prisudviklingen fra jord-til-bord – er den effektiv? Udviklingen i priserne fra jord-til-bord påvirkes, når vi har fødevarekriser og meget svingende internationale priser på landbrugsråvarer. Med stadig hyppigere fødevarekriser bliver emnet

mere og mere aktuelt. Der ses et klart sammenfald mellem udviklingen i de internationale og de danske råvarepriser. De dyrere højere danske fødevarerpriser kan derfor føres tilbage til højere internationale priser på landbrugsråvarer. Råvarepriserne er meget ustabile, og der er både store prisstigninger og prisfald. Forbrugerpriserne stiger også ved dyrere råvarer, men der er ingen eller kun relativt beskedne prisfald, når råvarerne falder i pris. Der er eksempler på både tidsforsinkelse og asymmetri i pristilpasningen og dermed ufuldstændig pristransmission. Fænomenet er meget udbredt og ofte mere reglen end undtagelsen, men de bagvedliggende forklaringer og årsager er ikke fuldt ud belyst endsige dokumenteret.

I den næste artikel, EU overhales af Kina og USA – også når det gælder fødevarersektoren, tages der udgangspunkt i rapporten *The future of European competitiveness – A competitiveness strategy for Europe (2024)*. Rapporten viser, at EU overhales af både Kina og USA, når det gælder konkurrenceevne og vækst. Den væsentligste forklaring er en for svag vækst i produktiviteten i EU. I rapporten peges der på flere løsninger på de problemer og udfordringer, som er fremlagt: Innovation, bedre koordinering mellem landene og en større indsats inden for sikkerhed og uafhængighed. Landbrugs- og fødevarersektoren er ikke specifikt analyseret, men flere af de analyser, konklusioner og anbefalinger, som fremlægges i rapporten, gælder også for fødevarerindustrien. På nogle områder er fødevarerindustrien dog underlagt særlige vilkår, og ikke mindst fødevarerforsyningsikkerhed har fået en stigende opmærksomhed. Vi ser, at også på fødevarerområdet er EU ved at blive overhalet. EU's produktion, produktivitetsvækst og markedsandele stagnerer eller falder, og afstanden til Kina og USA vokser. Kina øger landbrugsstøtten – især den produktionskoblede støtte – mens den er faldet i både EU og USA. Generelt ses den stigende subsidiering og protektionisme i Kina som en væsentlig trussel for EU og herunder også for EU's landbrugs- og fødevarerproduktion.

Den følgende artikel har titlen *Japans betydning for den danske eksport af svinekød*. Japan var i starten af 1990'erne et meget vigtigt marked for dansk svinekød: Op mod halvdelen af den danske eksport til Japan var svinekød, 30 procent af den danske svinekødseksport gik til Japan, og Danmark stod for halvdelen af Japans import af svinekød. I dag er Japan ikke så betydende mere, hvilket udviklingen tydeligt viser. I artiklen gives der flere forklaringer på denne udvikling.

Til sidst er der nekrologer over to markante personligheder inden for det jordbrugsøkonomiske område: Tidligere professor Anton Hjortshøj Nielsen og tidligere forstander og overvismand Arne Larsen. Begge gik bort i efteråret 2024.

God læselyst

Henning Otte Hansen

Ansvarshavende redaktør

Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet

Kvægets lange rejse

Landbrug i ”kvælstoffølsomme områder”: et etnologisk perspektiv

---

Signe Skjoldborg Brieghel, Saxo-Instituttet, Københavns Universitet

Nutidens landbrugslandskaber er formet af århundreders kulturhistorie. Det åbne land er ikke bare beslaglagt af grovfodermarker og husdyrbedrifter, men også af særlige historiske forestillinger om naturens iboende værdi og økonomiske nytte, som har spredt sig over det meste af kloden siden oplysningstiden. Alligevel bliver den arealomlægning, vi nu som samfund ser ud til at stå overfor, ofte beskrevet som en *kabale*, altså som noget, der skal ”gå op”, et praktisk og politisk spørgsmål om at arrangere og få plads til alle de relevante dele, og hvor konflikten eller *intrigen*, som ordet egentlig lægger op til, således findes *mellem* delene og ikke *i* dem. Vil vi have fodermarker og husdyrbedrifter, eller vil vi have noget andet?

Som etnolog og dermed humanist er jeg mere interesseret i de historier og dilemmaer, de enkelte dele rummer. Hvilke forestillinger om effektivitet, produktivitet, profitabilitet og andet kan eksempelvis spores i en grovfodermark? Hvilken slags husdyrbrug implicerer den? Kunne vi forestille os et alternativ? Med håbet om at sætte disse spørgsmål op som et benspænd til arealkabalen tilbyder dette essay en etnografisk udflugt gennem det moderne husdyrbrugs

kulturhistoriske landskaber og dermed også en tur omkring den kvælstofforurening, som er én af grundene til, at den grønne trepart nu foreslår at ”lægge” kabalen om.

Min historie starter med en artikel, som blev bragt i dagbladet Politiken i efteråret 2024, og som handler om en afgrøde, som mange læsere af dette tidsskrift vil forbinde med det moderne kvægbrug, nemlig *majs*, en helt central foderafgrøde på de fleste bedrifter (Dahlager 2024). Majsen er imidlertid også forbundet med kvælstofudvaskning, og det var derfor, den blev nyhedsstof for Politikens miljøredaktion. Faktisk viser det sig, at majs er den hovedafgrøde, som er dårligst til at optage kvælstof. Alt for meget af kvælstoffet siver gennem jorden samt forbi majsen uden at blive optaget i plantens rodnet og ender i stedet i åen og havet. Derfor skal det ifølge den grønne treparts netop vedtagne aftale også være ”slut med de bølgende majsmarker”, som overskriften i artiklen fra Politiken lød (s.1). Ifølge artiklen er problemet er ikke som sådan, at der er noget galt med majs. Problemet er snarere, at de godt 180.000 ha, som hvert år sås og høstes i Danmark, hovedsageligt findes på de sandede jorde i Syd- og Vestjylland, hvor kvægavlen

er størst, men kvælstofretentionen til gengæld er i bund. Majsmarker og kvægavl hører tilsyneladende hjemme på mere robuste jorde, hvor der ikke er samme fare for udvaskning.

Artiklen fangede min interesse, fordi den resonerer med en måde at tale om og forstå kvælstofforurening på, som er blevet særligt tydelig i forbindelse med den grønne trepart. Med den netop vedtagne *Aftale om Implementering af et Grønt Danmark* (Regeringen et al. 2024) har regeringen og forhandlingsparterne indvarslet det, de selv beskriver som et "paradigmeskifte" i kvælstofindsatsen (s.16). Nu skal det være slut med blot at regulere. Fremover vil en række arealer helt blive udtaget fra produktionen, navnlig arealer, som er særligt sårbare over for kvælstofudvaskning, de såkaldte "kvælstoffølsomme områder" (Naturstyrelsen 2016): gamle hedesletter, enge og ådale, som eger sig dårligt til industrielt landbrug, men som af historiske årsager alligevel er blevet integreret i omdriftsarealet. Hvis man er i tvivl om, *hvor* disse områder kan findes, kan man eksempelvis se efter de bølgede majsmarker. Majsens bølger dér, hvor lyng, urter og flerårige græsser engang voksede på næringsfattig jord.

Som etnolog finder jeg begrebet "kvælstoffølsomme områder" enormt interessant. Her er jeg ikke kun interesseret i begrebets biologiske definition, men også dets politiske og samfundsmæssige virkning. Med reference til jordens "lethed", dens tilknytning til vandmiljøer og områdets biologiske potentialer, for eksempel i forhold til biodiversitetsmål, bliver "kvælstoffølsomme områder"

for mig at se en måde at forskyde diskussionen om landbrugets forurening fra forurenere over på det, som forurenere. Som en kollega for nylig understregede det, minder det lidt om, hvordan vi som samfund taler om *krænkelserparathed* som noget, der specifikt vedrører den krænkede snarere end krænkeren. Problemet handler ifølge treparten altså ikke om, *hvorfor* eller *om* vi skal forurene, men om *hvor* vi kan forurene. Det kan vi tilsyneladende alle andre steder end i kvælstoffølsomme områder. Disse områder bliver til en slags naturens helle, "ecological zones amid a permanent war on ecology", som miljøantropologen Lesley Green formulerer det (Green 2020:5). Men hvad er konsekvenserne ved denne måde at vinkle problemet på, hvor kvælstofforureningens effekter – iltsvind, døde fjorde, fedtemøg med videre – forstås som et resultat af udvalgte landskabers *følsomhed*? Det, som interesserer mig, er med andre ord følgende: Hvad er det, vi *ikke* ser, når vi som samfund placerer problemet med kvælstofudledning i "følsomme jorde" frem for i et "forurenende landbrug"?

Én ting, vi ikke ser, og som derfor også er temaet for denne tekst, er det, man kunne kalde landbrugets *historicitet*, altså det forhold, at det er en *særlig* type af landbrug, som forurenere i den grad, det er tilfældet i Danmark. Der er jo altså en grund til, at foderafgrøder som majs fylder så meget på landkortet, som det er tilfældet. Måske burde vi i første omgang opholde os lidt ved det.

"Majsvejre"

Majsens kom først hertil fra USA i 1970'erne som så mange andre moderne teknologier i

landbruget og erstattede de roer, som danske husdyr ellers spiste. Med ensileringens udvikling efter Anden Verdenskrig skabtes der interesse for nye planter med et stort tørstofudbytte, og majs er i princippet sådan en plante. Jeg skriver "i princippet", for det endte med at kræve et forholdsvist omfattende avlsarbejde og en række forsøg med klimatilpasning, før man fandt en sort, som kunne trives under danske forhold (Rasmussen 1975).

Det har man så til gengæld også fået, og det ser endda ud til, at majs stortrives på vores breddegrader. I Vestjylland, hvor jeg har lavet feltarbejde på malkekvægsbedrifter de sidste to år, står majs om sommeren så rank og flot, at kvægbønderne er begyndt at kalde den efterhånden årlige sommertørke for "majsvejr". Det er cirka 2,1 grader varmere i Danmark i dag, end det var i år 1900, og det kan den subtropiske majs rigtigt godt lide. Man kunne også kalde det "mælkevejr", for majsens udbredelse i Danmark er hovedsageligt knyttet til sektorens ønske om høj og stabil mælkeydelse.

Udvikling og optimering af foderafgrøder er en hjørnesteen i det moderne kvægbrug og en væsentlig grund til, at danske malkekøer i dag kan give op til 40.000 kilo mælk om året, hvor de for godt 100 år siden, i 1920, kun gav omkring 2.000 kilo. Majs blev udbredt i Danmark, fordi den er en vigtig del af det regnestykke. Som foderproducenten Vilomix for nyligt har beskrevet det i et reklamefremstød, så går vejen til en sund og højt-ydende ko som bekendt gennem vommen. Majs bølger altså ikke bare. Den gør det også muligt at balancere på den knivsvæg,

det er at presse køerne til at yde deres maksimale, den hårfine balance mellem verdensmarked og vomacidose.

Derfor er majs for mig at se også en vigtig del af diskussionen om landbrugets miljøpåvirkning. Ikke kun fordi den gror nogle steder, hvor den måske ikke burde, men fordi den peger på det forhold, at moderne malkekvæg er reduceret til én eneste relation: mælken. I al sin subtropiske, grønne pragt peger majs os i retning af et landbrug, hvor vommen suverænt er det økosystem, som får mest opmærksomhed, og hvor økosystemerne uden for koen i vid udstrækning er reduceret til "foderenheder" (Fritzboeger 2015:89). Hvis "kvælstoffølsomme områder" betyder økosystemer, som ikke kan holde til den miljøpåvirkning, livet som foderenhed medfører, kan man argumentere for, at begrebet siger mere om det moderne landbrug, end det gør om de heder, enge, ådale og moser, det faktisk refererer til.

I resten af dette essay vil jeg derfor tage læseren med ind i to meget forskellige slags kvægbrug, som jeg lidt karikeret har valgt at kalde "græsøksne" og "majskøer". Pointen er, at disse to forskellige kvægbrug foregår det samme geografiske og i dag majsbeklædte sted, nemlig i Varde i det sydvestlige Jylland, men i to forskellige historiske perioder, henholdsvis før industrialiseringen og i dag. Det, jeg gerne vil vise med de to historier, er et markant brud i måden at have husdyr på, som samtidig viser, hvordan "kvælstoffølsomme områder" *også* kan se ud. Det er altså ikke en løsning i teknisk forstand, jeg vil præsentere. Det er snarere noget at tænke med og måske igennem.

”Kvæggets lange rejse”

Titlen på mit essay er inspireret af den populære fortælling om dansk landbrug som ét, der altid har været og stadig er i gang med at udvikle sig. Denne er en fortælling om kontinuitet bundet op på velkendte troper om fremskridt og teknologisk innovation: At Danmark har været et landbrugsland i århundreder, samt at vi bare er blevet bedre og mere effektive til det i dag – måske endda verdens bedste, hvis man spørger landbrugets egen organisation, Landbrug & Fødevarer. For mig at se overser denne velkendte fortælling imidlertid den vigtige pointe, at landbruget i dag udvikler sig ved at afkoble dyrene fra de omkringliggende landskaber, hvor man for 200 år siden var tvunget til at arbejde med naturen. Som jeg vil vise det, foregik kvægavlen bogstaveligt talt ved at bevæge dyrene gennem landskabet. I dag er den bevægelse flyttet ind i koen. Pointen, jeg vil frem til, er ikke, at vi skal tilbage til at leve, som de gjorde i 1700-tallet, eller at alt bare var meget bedre i gamle dage. Det var det helt åbenlyst ikke – for os mennesker i hvert fald. Naturen er imidlertid en anden historie, og er det ikke på tide, at vi også tager den i betragtning? Hvilken slags viden vil det kræve at gentænke kvægbruget med udgangspunkt i konkrete landskabers bæreevne?

Netop det spørgsmål er også baggrunden for det tværvideenskabelige forskningsprojekt Cattle Crossroads¹, som jeg har været en del af de sidste tre år. Vi er et broget hold af

veterinærer, husdyragronomer, antropologer og etnologer, som sammen prøver at stille andre spørgsmål til nutidens landbrug end dem, sektoren i øvrigt er optaget af. I stedet for at tænke bæredygtighed som noget relativt – at vi i Danmark bare skal gøre det bedre, end vi gjorde det sidste år, eller bedre, end de gør det i vores nabolande – prøver vi at tænke bæredygtighed i absolute termer.

Det vil med andre ord sige, at vi forsøger at tænke bæredygtighed som noget, der vedrører planetens bæreevne, og som handler om at finde ud af, hvordan vi kan drive landbrug på en måde, som ikke overskrider de økologiske råderum (Rockström et al. 2009). Derfor interesserer vi os i projektet også for nogle grundlæggende andre spørgsmål end dem, som handler om teknisk effektivitet, økonomisk rentabilitet og videnskabelig objektivitet – ”videnssamfundets hellige og uadskillelige treenighed” – som Lesley Green, som jeg citerede før, beskriver det (Green 2020:38). Green skriver videre, at denne hellige treenighed fungerer som et lukket system, der ikke kan tage andre perspektiver ind, fordi det allerede kan forklare alt selv. Det er som at spille sten-saks-papir, skriver hun. Det eneste spørgsmål, som reelt er oppe i luften, er, hvilken én af de tre som bliver beslutningens kerneargument (s. 186). Med total uforsigtighed over for økonomisk ressourcetænkning – det er ikke min kompetence – vil jeg i stedet stille to fuldstændigt forskellige scenarier op over for

---

¹ Center for Sustainable Futures (u.å.). Cattle Crossroads: Researching Danish livestock production for the future. <https://sustainablefutures.ku.dk/research/cattle-crossroads/>

hinanden, som man sagtens kunne argumentere for, slet ikke kan sammenlignes. Det vil jeg nu alligevel gøre med det formål at bruge kontrasten mellem dem som en slags analytisk fremkaldervæske, der skal få diversiteten tilbage i den måde, vi tænker om fremtidens landbrugslandskaber, og som jeg mener, at vi alt for ofte overser i den igangværende diskussion om arealoplægning. Den diversitet starter – ikke overraskende for en kulturhistoriker – på heden.

Græsøksne

Vi hører ofte om fortidens hedelandskaber som tørre, tomme og utaknemmelige steder, hvor fattige hedebønder i århundreder kæmpede mod lyngen og den hårde jord under den. Kulturhistorikere, antropologer og arkæologer har imidlertid vist, at livet på heden om noget var mangfoldigt, både hvad angik naturressourcer og livsformer (de Blust 2007, Løvschal 2021, Tsing 2017). I hjertet af Vestjyllands kystliggende hedelandskaber var ikke bare lyng, men vand, mærkeligt nok, og meget af det, strøet ud over landskabet i form af både hededamme, moser, åer og våde enge (Villumsen 2007). På Varde-egnen, som tidligere indgik i Ribe Amt, var denne mosaik af vandmiljøer endnu mere central for den lokale landbrugsøkonomi end de sparsomme arealer under plov. Når man ser, hvad landsbyboere på den jyske vestkyst kaldte deres agerjord i starten af 1700-tallet, er det ikke så mærkeligt: "sandagre, stenagre og vandagre" (Graugaard 2000:32).

Varde Å, som har sit udspring længere inde i landet mod den jyske højderyg, bugter sig mellem de mange vestjyske bakkeøer, som

blev formet ved sidste istid, da smeltevand og grus bølgede gennem landskabet. På sin øverste strækning bliver åen til en smeltvandsdal, som efter Varde by breder sig ud, så åløbet får karakter af en flod med flere aflange øer. I vandløbet ud mod vadehavet påvirker tidevand og vindstuvning i Ho Bugt åens saltholdighed, vandstand og strømhastighed, og adskillige stormfloder har gennem tiden illustreret vandets lunefulde tilstedeværelse i området. Det er imponerende at tænke på, at dette tidevandssystem har oversvømmet kyststrækningerne i Danmark, Tyskland og Holland fast to gange dagligt, siden den tidlige holocæne periode for mere end 11.000 år siden (Bazelmans et al. 2012).

Kvæg og mennesker har været tæt forbundet på denne egn siden i hvert fald bondestenalderen. Mennesker slog sig eftersigende ned i den sumpede marsk, som istidens gletschere efterlod. Med sig havde de kreaturer (Pedersen 2009). Sammen rykkede mennesker og dyr længere og længere op i landskabet. Menneskene byggede dæmninger, diger og grøfter for at holde vinterens stormfloder på afstand, mens får og kvæg græssede i marsken. Marsk og strandeng viste sig at være mere værdifulde foderkilder til dyrene end hedelandskabet længere inde i landet. Så menneskene begyndte ifølge arkæologer at foretrække de kystnære græsningsarealer til deres dyr (Bazelmans 2012:119). Især kvæget var tilsyneladende glade for græsset i marsken, i hvert fald glade nok til, at kvægbrug blev så stor en økonomi for områdets bosættelser, at den dukker op i de arkæologiske kilder. De mange lysåbne engarealer, som med tiden

spredte sig langs Varde Å, var biologisk set resultatet af mennesker og husdyrs sammenflettede historier: Ved at græsse, afbrænde, og slå høet på de sumpede sletter og moser nær åen skabte drøvtyggere og mennesker sammen udgangspunktet for engens særlige plantesamfund af græs, urter og blomster (Straubinger et al. 2023).

Da den europæiske studehandel greb om sig i middelalderen, voksede Vardes engarealer tilsvarende. Engene og deres særlige planter var livsgrundlaget for den lokale befolkning, fordi det var den måde, man kunne ernære og helst også opfede de tusinder og atter tusinder af kvæg, som bevægede sig sydpå over Hærvejen mod det store kreaturmarked ved Elben (Villumsen 2007, Frandsen 1994).

Historikere mener, at der i 1600-tallet hvert år transporteredes op mod 250.000 kvæg fra Nord- og Østeuropa til Vesteuropa, hvorfra fjernhandlen var i heftig vækst i takt med kolonitidens globale ekspansion og industrialisering (Ibid., Petersen 1970). I Varde, hvor man både lå belejligt på ruten gennem Ribe og havde de rette græsningsarealer, blev de såkaldte *græsøksne*, det vil sige græsokser, en lukrativ indtægtskilde. Så lukrativ faktisk, at Vardes bønder – i hvert fald dem, som boede tæt ved ådalene – blev relativt velhavende (Villumsen 2007). Nok var vandet iltert og til tider endda farligt, men de våde enge og ådale gjorde det muligt for de lokale hede-bønder at udøve en sjælden form for social mobilitet. Fra samfundets sociale og økonomiske periferi bevægede de sig ind i et voksende center for Europas økonomiske strømme, i hvert fald for en periode. For

Vardes hede-bønder gjorde græsningsarealerne det med andre ord muligt at balancere tilværelsen med hovedsageligt dårlig agerjord i enevældens kornøkonomi: Engen var ikke bare agerens *moder*. Den *varageren*, for så vidt at engen og dens græsser overvejende udgjorde det mest indbringende og væsentlige stykke arbejde i landsbyen. Historikere har derfor foreslået, at vi bør tænke på datidens bønder i Varde som "engbønder" (Villumsen 2007:40).

Imens "engbønderne" altså udnyttede åvandet indhold af næringsstoffer, åd okserne sig gennem de ukurante græsarealer, som i Vestjylland på dette tidspunkt hverken havde grøfter eller skeldiger mellem gårdenes arealer. Vardes landskaber var barske, foranderlige, diverse, periodevist oversvømmede, frodige samt ofte også mudrede og ufremkommelige, og historikere har påpeget, at de også kunne være "blødagtige" at bjerge hø fra (Graugaard 2000:35). De var en masse ting, men de var ikke "følsomme". Det er de til gengæld blevet sidenhen, ligesom nye typer af kvæg er kommet til at dominere landbrugsproduktionen.

Majskøer

Ovenpå det, der engang var en mosaik af hede, å og mose, strækker markfladerne sig nu på tværs af Vardes åbne vidder. Markerne er adskilt af læhegn, som skærmer de mange kornafgrøder for den ubarmhertige vestenvind. Malkekvæg og grise er nogle af Varde kommunes største økonomier, og det moderne husdyrbrug fylder både i kommunens beskæftigelsesstatistikker, i markfladen og på landevejene, hvor Arlas mælkebiler og adskillige svinetransporter fylder godt op i

trafikken. Under jorden gør drænrør og dæmninger det muligt at holde kommunens mange lavtliggende arealer nogenlunde frie for vand under dyrkningssæsonen – en nødvendig infrastruktur, hvis man vil lykkes med kornavl i et grundlæggende vådt landskab.

Mælkeproduktionens udgangspunkt er de ikoniske rektangulære fodersiloer, som fyldes og tømmes i takt med køernes kontinuerlige behov for foder, og som oftest er placeret på gårdspladsen mellem stuehus og malkestald. Gentagende input i form af findelt og præcist blandet rug, byg, lucerne, bælgplanter og selvfølgelig majs er de taktslag, der dikterer mælkeproduktionens intensitet og hastighed.

Lad mig tage jer med på et typisk besøg med kvægrådgiveren, der skal hjælpe landmanden med at få sit foderregnskab til at gå op. Besøgene plejer at starte med, at vi måler fodersiloen. Det foregår ved, at rådgiveren tager et stort, håndholdt målebånd frem fra bilens bagsmæk. Først måles siloens højde, bredde og længde. For at måle sidstnævnte er det nødvendigt at kravle på siloens kant for bagefter at bevæge sig ind på det eftergivende underlag af mørkegrøn afdækningsplast, som holder regn og sollys væk fra den godt tre meter høje blanding af foderafgrøder, som opbevares i den tætpakkede stak under vores fødder. En foderstak kan sagtens måle 30-40 meter på langs, ligesom moderne bedrifter oftest har mere end én. Efter målingen noterer rådgiveren tallene i en lille bog, han typisk bærer i brystlommen på sin kansasdragt. Når arbejdet med at måle udenfor er færdigt, vil rådgiv-

eren gennemgå foderværdien af både siloerne og den høst, landmanden arbejder på at tilvejebringe, hvorefter et Excel-ark bestående af en række af kolonner og en oversigt over samtlige af landmandens malkende køer vil afsløre den foderplan, som skal gøre det muligt for landmanden at holde mælkeydelsen. Kvægrådgivere er eksperter inden for dette vedvarende arbejde med at sikre nok af det samme foder til køerne – både hvad angår mængde og ernæringsprofil – til at holde mælkeydelsen et sted, hvor gårdens økonomi kører nogenlunde fornuftigt rundt.

Efter opmåling af fodersilo og -stak går turen gerne videre til malkestalden, hvor en mixer-vogn typisk vil være ved at fordele foderet foran køerne i præcist afstemte mængder. Under gårdbesøg oplevede jeg ofte, at rådgiveren samlede en håndfuld foder op fra bunken på gulvet og lige gned det mellem fingrene for sidenhen at snuse til foderblandingen, som helst skal have en særlig syrlig duft for at være optimalt fermenteret. Det er altafgørende, at køerne æder godt, og "det handler om konsistens", som en rådgiver engang formulerede det. Hver bid, koen tager, skal helst være fuldstændig identisk, så de får præcis den ernæring, de har brug for, om de tager den klokken 5 om morgenen eller klokken 17 om eftermiddagen.

Forskere har beskrevet det højjintensive malkekævgbrugs dyreenheder som "atletkøer" (Overstreet 2018), en term, som dækker over det forhold, at køernes kroppe er på en virkeligt hård opgave som følge af den indsats, de yder på bedriften. Konkurrencen består ikke i at løbe længst, men i at give mest

mælk, og det er mærkeligt nok et relativt stillessiddende arbejde. Foruden at føde kalve er køernes vigtigste opgaver og det, som langt størstedelen af døgnets timer går med, at æde og sove. "Al den vigtige aktivitet foregår i vommen", som en landmand påpegede det under et besøg, mens han pegede på en ko, som stod bøjet over foderbordet: "Det er dérinde, min forretning er". Perspektivet på foderet som værende en vigtig brik – måske den vigtigste – i mælkeydelsens altid igangværende puslespil, betyder, at det er landskabernes potentielle foderværdi, som definerer deres relevans for bedriften. De dele af bedriftens landskaber, som ikke kan opgøres i markflade, eksempelvis vandet i grøfter, søer og åløb, betragtes ikke som noget, der har relation til køerne. Tilgangen til det omkringliggende landskab som et, der skal omsættes til foderenheder for at have nogen værdi, implicerer koen i et komplekst regnestykke, samtidig med at den fuldstændig afskæres fra at indgå i det bredere omkringliggende miljø (Brieghel under udgivelse).

Majsafgrøderne, som står og bølger ude i marken, er kun plantet, fordi de fungerer godt i køernes ration af foder. De er på én gang eksotiske i Danmark og en hjemmehørende plante i vommens økosystem. Meget tyder dog på, at majs snart skal erstattes af noget andet. Spørgsmålet er så af hvad?

Afslutning: mod nye foderlandskaber?

Når jeg stiller disse to åbenlyst meget forskellige kvægbrug og landskaber op over for hinanden, er det som sagt ikke for at pege på, at vi bare skal spole tiden tilbage og gøre engbønder ud af alle Vardes mælkeproducenter – faktisk overhovedet

ikke. Men er det ikke interessant at tænke på, at der er så mange andre måder at koble dyr og landskaber på end dem, vi normalt ser i Danmark? I vores feltarbejde i *Cattle Crossroads* samarbejder vi med en række alternative producenter, som faktisk praktiserer forskellige variationer af englandbrug. Det findes altså, også selvom sektoren ofte påpeger, at det skulle være "urealistisk". Det kan godt lade sig gøre at koble nutidens moderne velfærdssamfund med en historisk set "gammeldags" måde at have dyr på.

Majs kan altså ikke kun bruges til at fodre køer med. Den kan også bruges som en analytiske figur, som kan bruges til at modarbejde det, evolutionsbiologen Ingrid Parker har kaldt et "kollektivt økologisk hukommelsestab" – eller "society's ecological amnesia" (Parker 2017). Parker argumenterer for, at moderne samfunds fælles erindring om tidligere tiders landskaber og biologiske arter er så ringe, at den forhindrer os i egentlig at forstå, hvordan vores nutidige praksisser påvirker arter og økosystemer i vores nærhed. Hendes budskab er, at naturgenopretningsprojekter skal være virkelig påpasselige med "shifting baseline syndrome", altså tendensen til at tage udgangspunkt i de landskaber, vi kender, når vi skal forestille os, hvordan vi kan forbedre dem i fremtiden.

Jeg synes, at meget tyder på, at vi som samfund generelt har virkelig svært ved at tænke i alternativer til det, vi kender. Tag nu den grønne trepart og hele diskussionen om arealoplægning: en virkelig spændende diskussion for mig at se og en åbning til at tænke i helt andre baner – men kun hvis vi

stiller de rigtige spørgsmål. I efteråret var tænketanken CONCITO eksempelvis ude og foreslå en tilsyneladende radikal omkalfatring af de vestjyske landskaber – også af dem omkring Varde (Nyord & Nygaard 2024). Med det nye paradigmeskifte, hvor "følsomme" områder ikke længere kan indgå i produktionen, foreslog tænketanken helt at lukke ned for kvægproduktionen i disse områder, hvilket især skyldes, at "muligheden for at dyrke grovfoder til kørerne reduceres" (s.1). Og vi ved jo alle sammen godt, at uden forurenende grovfodermarker til majs og andre energitætte afgrøder kan man ikke have husdyr. Adspurgt om andre mulige alternativer til de bølgede majsmarker foreslog én af CONCITO's konsulenter i artiklen fra Politiken, som jeg nævnte indledningsvist, at jo, så kunne man måske gå tilbage til roer (Dahlager 2024).

Det, jeg er ude i her, er ikke en kritik af CONCITO. Det er snarere en påmindelse om, at sten-saks-papir er et spil med et meget begrænset og forudsigeligt mulighedsrum. Kan vi virkelig kun forestille os grovfoderlandskaber eller slet ingenting?

Referencer

Bazelmans, J., Meier, D., Nieuwhof, A., Spek, T., & Vos, P. (2012). Understanding the cultural historical value of the Wadden Sea region. The co-evolution of environment and society in the Wadden Sea area in the Holocene up until early modern times (11,700 BC–1800 AD): an outline. *Ocean & Coastal Management*, 68, 114-126. <https://doi.org/10.1016/j.ocecoaman.2012.05.014>

Brieghel, S. (under udgivelse). At holde hus med naturen. Økologiske foderøkonomier i industrielle tider. *Landbohistorisk Tidsskrift*.

Nyord, T., & Nygaard, T. (2024). *Arealomlægningens og markreguleringens effekter på landbrugsarealet og husdyrproduktionen*. Danmarks Naturfredningsforening & CONCITO. <https://concito.dk/files/media/document/Arealoml%C3%A6gningens%20og%20markreguleringens%20effekter%20p%C3%A5%20landbrugsarealet%20og%20husdyrproduktionen.pdf>

Dahlager, L. (2024). Slut med de bølgede majsmarker: Treparten vil ændre landbrugslandskabet. *Politiken*.

https://politiken.dk/klima/art10168082/Treparten-vil-%C3%A6ndre-landbrugslandskabet?srltid=Afm-BOooobZEG6Bji_silQ2EP53NKOj91lpyrbW2GZELd6681bfiAM-Da

de Blust, G. (2007). Heathland, an ever-changing landscape. I B. Peroli (red.). *Europe's Living Landscapes* (s. 178-193). KNNV Publishing.

Frandsen, K. E. (1994). *Okser paa vandring: Produktion og eksport af stude fra Danmark i midten af 1600-tallet*. Skippershoved.

Fritzboeger, B. (2015). *Mellem land og by: Landbohøjskolens historie*. Det Natur- og Biovidenskabelige & Det Sundhedsvidenskabelige Fakultet. Københavns Universitet.

Graugaard, E. (2000). Et vestjysk hedesogns bebyggelses- og drifts struktur og konsekvenserne i form af engudnyttelse og krea-

turhandel. *Bol og By: Landbohistorisk Tidsskrift*, 16(1), 31-44. <https://tidskrift.dk/bola/article/view/103862/152814>

Green, L. (2020). *Rock| water| life: ecology and humanities for a Decolonial South Africa*. Duke University Press.

Løvschal, M. (2021). Anthropogenic heathlands: disturbance ecologies and the social organisation of past super-resilient landscapes. *Antiquity*, 95(381), e14.

Naturstyrelsen (2016). *Vejledning om kvælstoffølsomme naturtyper i Natura 2000-områder og udnyttelse af øgede gødningsnormer*. <https://mst.dk/media/iotjze0o/vejledning-om-kvaelstoffoelsomme-naturtyper.pdf>

Overstreet, K. (2018). *A Well-Cared for Cow Produces More Milk": The Biotechnics of (Dis) assembling Cow Bodies in Wisconsin Dairy Worlds*. University of California, Santa Cruz. <https://www.proquest.com/dissertations-theses/well-cared-cow-produces-more-milk-biotechnics-dis/docview/2181575509/se-2>

Parker, I. M. (2017). Remembering in our amnesia, seeing in our blindness. I E. Gan, A. Tsing, H. Swanson & N. Bubandt. *Arts of Living on a Damaged Planet: Ghosts and Monsters of the Anthropocene* (s. 155-168). University of Minnesota Press. <https://www.jstor.org/stable/10.5749/j.ctt1qft070>

Pedersen, J., Steffen, S., & Bartholdy, J. (2009). Holocene evolution of a drowned

melt water valley in the Danish Wadden Sea. *Quaternary Research*, 72(1), 68-79. <https://doi.org/10.1016/j.yqres.2009.02.00>

Petersen, L. (1970). The Danish cattle trade during the sixteenth and seventeenth centuries. *Scandinavian Economic History Review*, 18(1), 69-85. <https://doi.org/10.1080/03585522.1970.10415593>

Rasmussen, P. (1975). Majs – en blivende afgrøde? I Christoffersen et al. (red.) *Alt det nyeste 1976. Landbrug, havebrug, husholdning*. Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab,

Regeringen, Landbrug & Fødevarer, Danmarks Naturfredningsforening, Fødevarerforbundet NNF, Dansk Metal, Dansk Industri og Kommunernes Landsforening (2024). *Aftale om et Grønt Danmark*. <https://www.regeringen.dk/media/13261/aftale-om-et-groent-danmark.pdf>

Rockström, J., Steffen, W., Noone, K., Persson, Å., Chapin III, F. S., Lambin, E., ... & Foley, J. (2009). Planetary boundaries: exploring the safe operating space for humanity. *Ecology and society*, 14(2), 32. <https://www.ecologyandsociety.org/vol14/iss2/art32/>

Straubinger, C., Reisch, C., & Poschlod, P. (2023). Effects of historical management on the vegetation and habitat properties of wet meadows in Germany. *Restoration Ecology*, 31(5), e13839. <https://doi.org/10.1111/rec.13839>

Tsing, A. (2017). The buck, the bull, and the dream of the stag: Some unexpected weeds of the Anthropocene. *Suomen Antropologi: Journal of the Finnish Anthropological Society*, 42(1), 3-21. <https://journal.fi/suomenantropologi/article/view/65084>

Villumsen, H. (2007). Bevanding af enge ved Varde Å-system-en økologisk balancegang før kunstgødningens tid. *Landbohistorisk Tidsskrift*, 4(2), 37-90. <https://tidsskrift.dk/landbohist/article/view/20808/18316>

Prisdannelsen på hvede, konjunkturer, inflation og renter

Svend Jørgen Jensen, Demetra

En planteavler har en række risici i sit regnskab. På indtægtssiden er det salget af afgrøder. På udgiftssiden er det blandt andet indkøbet af frø, gødning samt el og renter med videre.

Planteavleren skal foretage en beregning af følsomheden i regnskabstallene:

- Hvilken effekt har det på mit resultat, hvis hvedeprisen stiger eller falder?
- Hvilken effekt har ændringerne i renterne på resultatet?
- Hvilken effekt har prisændringer i forhold til indkøb af gødning på mit resultat?

Næste skridt er at etablere budgetpriser og herefter implementere de aktuelle priser med daglige noteringer og automatiske opdateringer. Man skal således være i stand til at se afvigelserne i forhold til budgetprisen, så prisændringer ikke kommer som en overraskelse. Det gælder såvel positive afvigelser som negative afvigelser.

Udgangspunktet for prisdannelse er den såkaldt cobweb-model eller på dansk spindelvævsteorien, som er en økonomisk model,

der forklarer prisdannelsen på en række råvarer inden for landbruget. Modellen forklarer den cykliske udvikling i forholdet mellem udbud og efterspørgsel. Hvordan forholder hvedeproducenten sig til en høj og en lav hvedepris? Hvordan forholder efterspørgselsiden sig til en lav og en høj pris på hvede? Til det formål opstiller man teoretiske udbuds- og efterspørgselskurver, som ingen kender hældningen på i den praktiske verden. Idéen er udviklet af den ungarskfødte britiske økonom Nicholas Kaldor i 1930'erne.

Brug QR-koden for at komme til en webside med min forklaring af det teoretiske med et praktisk eksempel vedrørende ændringer i lagrene af hvede.

Årsagen til, at man anvender disse lagre som grundlag for prisdannelsen, er, at forholdet mellem udbud og efterspørgsel ændrer på deres størrelse. Hvis priserne på hvede er høje, øges udbuddet, men efterspørgslen mindskes. Det betyder, at der er et gab mellem produktionen, det vil sige mellem udbuds- og efterspørgselsiden. Det manglende salg øger lagrene. Når hvedeprisen falder, øger det efterspørgslen, og produk-

tionen falder. Det betyder, at lagrene falder, idet efterspørgslen overstiger udbuddet.

Jeg har analyseret udviklingen i de amerikanske hvedelagre og de europæiske hvedepriser. Der er meget stærk korrelation mellem disse (brug QR-koden for at komme til en webside med en video, hvor jeg forklarer dynamikken i spindelvævsteorien).

Hvad består analysearbejdet i?

”Økonomisk analyse drejer sig om mennesker og menneskers adfærd.”

Citat: økonom Karsten Laursen, *Kritik af den økonomiske fornuft*, 2001.

Det bedste resultat opnås ved at anvende følgende økonomiske parametre:

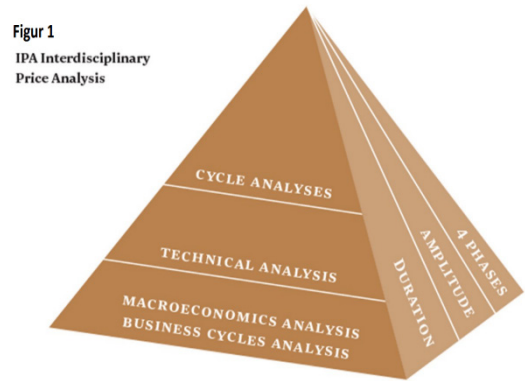
- 1) Fundamental analyse (makroøkonomi)
- 2) Cyklisk analyse (gentagelse af menneskelig adfærd)
- 3) Business cycle-analyse (konjunktur-analyse)
- 4) Teknisk analyse (Prisanalyse)

Ud over disse parametre skal man også vurdere 1) varigheder, 2) amplituder samt 3) analysere de fire faser i en økonomisk udvikling. Hertil kommer tidshorisonten, der kan spænde over data på 1) dagsbasis, 2) ugebasis, 3) månedsbasis, 4) kvartalsbasis og 5) årsbasis.

I bogen *Spying on Tomorrow* er denne opstilling vist som en pyramide i figur 1. I bogen kaldes dette IPA, Interdisciplinary Price Analysis, og der opbygges en art 3-

dimensional analyse, hvor alle elementerne indgår.

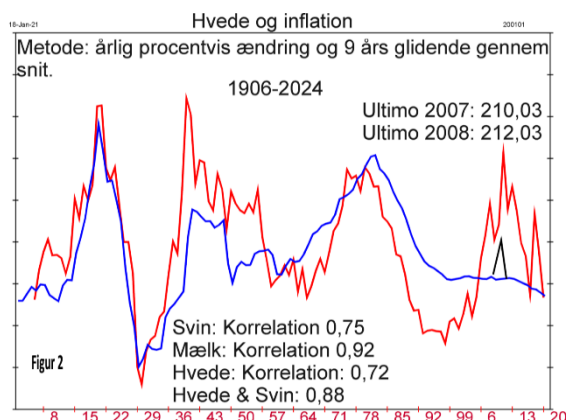
Figur 1. Interdisciplinary Price Analysis (IPA)

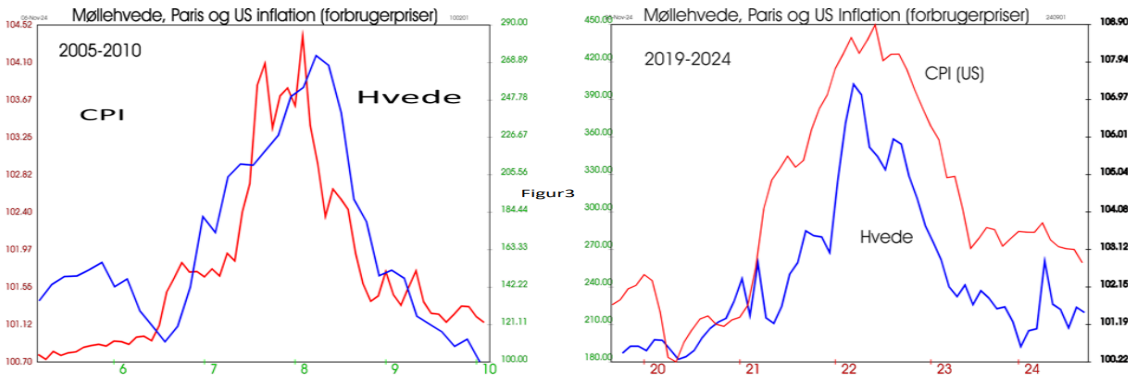
Udviklingen i inflation og hvedepriser i perioden 1906-2024

Gennem flere årtiers analysearbejde har jeg noteret, at der over 100 år er en sammenhæng mellem hvedepriserne og inflation. I figur 2 har jeg vist korrelationen mellem inflation og hvedepriser helt tilbage til 1906, det vil sige med udgangspunkt i over 100 års data. Korrelationen er beregnet til 0,72.

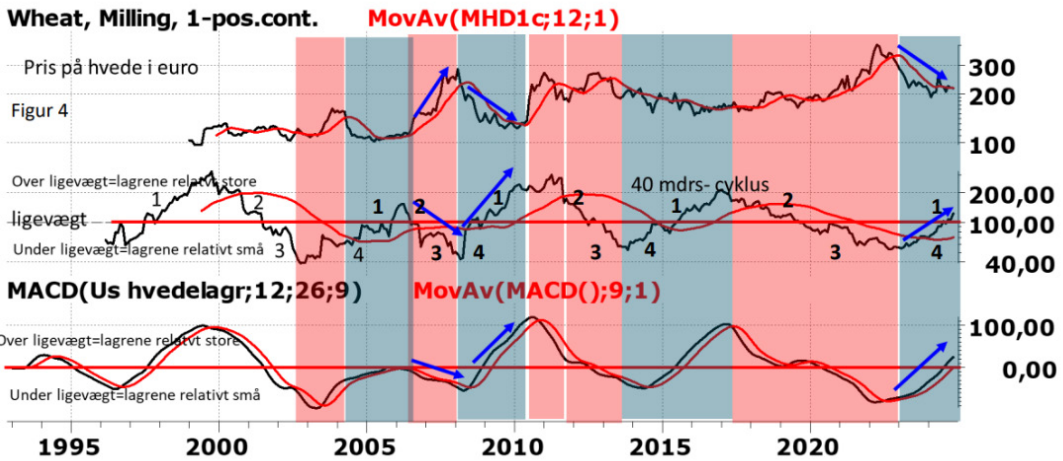
Figur 2. Hvede og inflation

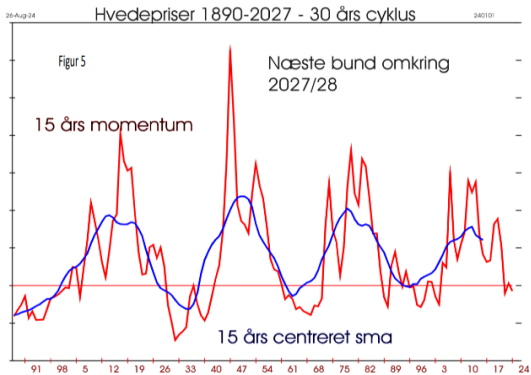
Figur 3. Europæisk møllehvede og inflation

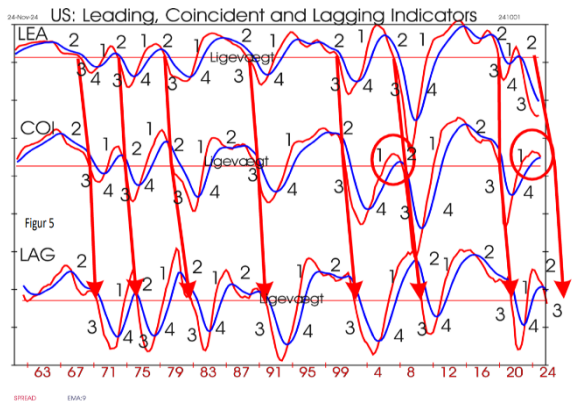
Figur 4. Europæisk møllehvede, priser

Figur 5a. Hvedepriser, 1890-2027

Figur 5b. Konjunkturmodel

Datagrundlaget er årsdata ultimo året. Der er grund til at bemærke, at stigningen i inflationen i finanskrisen ikke er registreret. Det skyldes anvendelsen af årsdata. Mellem ultimo 2007 og ultimo 2008 var der stigende inflation, men fordi ultimo årsdata anvendes, registreres den stigende inflation ikke. Ulempen ved at anvende årsdata er, at der kan være cykliske elementer undervejs i et år.

Udviklingen i inflation og prisen på europæisk møllehvede i perioderne 2005-2010 og 2019-2024

I figur 3 har jeg vist udviklingen i prisen på den europæiske møllehvede og den amerikanske inflation i perioderne 2005-2010 og 2019-2024. Som det fremgår af figurerne, er der meget stærk korrelation mellem prisen på europæisk møllehvede og inflationen (målt på forbrugerpriser).

I figur 4 har jeg anvendt prisen på europæisk møllehvede med et glidende gennemsnit for 12 måneder i perioden 1995-2024. Jeg foretager en prisanalyse (teknisk analyse).

De midterste data viser den cykliske udvikling i lagrene (cyklisk analyse), det vil sige en cyklisk udvikling med faserne 1-4. Når lagrene stiger, falder prisen på europæisk møllehvede, og når lagrene falder, stiger prisen derpå. 100 repræsenterer ligevægtslinjen, men markedet er aldrig i ligevægt. Lagrene har en cyklus med en varighed på 40 måneder. Der er grænser for amplitudens højde og bundområde. Ingen trend varer evigt uden at skabe kræfter, der vil ændre trenden. Når lagrene er under ligevægt, er der grund til at antage, at lagrene vil bevæge sig over ligevægt. Når lagrene er i fase 1, er der

den stærkeste stigning. Her ser vi prisfald. Når lagrene er i fase 3, har vi den svageste udvikling i lagrene med prisstigninger. Den nederste model er en trendmodel, der hedder MACD (teknisk analyse). Der er altså tale om en hjælpelemode, der signalerer trendændringer. Jeg har således i denne model anvendt fundamental analyse, cyklisk analyse og teknisk analyse.

Hvordan ser den langsigtede cyklus i hvedepriserne ud?

I figur 5a har jeg vist den cykliske udvikling i priserne på hvede fra Øllingsøe Gods på Lolland fra og med 1890. Hvordan kan man vide, om hvede har en cyklus på 30 år? Hvis man antager, at hvede har en 30-årig cyklus, skal man anvende den halve procentmæssige udvikling. Med andre ord skal man anvende 15 års momentum. Herefter har jeg anvendt et centreret, glidende gennemsnit for 15 år for at få den cykliske udvikling til at træde mere tydeligt frem. Den cykliske udvikling signalerer, at den næste bund i hvedepriserne kommer i 2027/2028.

Hvilken rolle spiller konjunkturerne?

Den amerikanske business cycle består af tre elementer:

1. Ledende økonomiske indikatorer
2. BNP-indikatorerne, som kaldes co-incident-indikatorer
3. Lagging indicators, som kaldes de sene økonomiske indikatorer

De er alle sammensatte indikatorer, det vil sige, at de består af en række enkelte makroøkonomiske tidsserier, som summeres til en tidsserie. Det interessante er, at disse

indikatorer leder hinanden. De ledende økonomiske indikatorer leder coincident-(BNP-)indikatorerne, som leder de sene økonomiske indikatorer (lagging indicators). Det er værd at notere, at lagging indicators leder leading indicators, men det vil jeg ikke beskrive i dette indlæg. Konjunkturudviklingen har jeg vist i figur 5b ved hjælp af min konjunkturmodel. Dataene dækker en periode fra 1960'erne til 2024. Som man kan se, leder de ledende økonomiske indikatorer BNP-indikatorerne. Hver eneste gang de ledende økonomiske indikatorer har bevæget sig i fase 3, så har det forecastet det en recession. Recessionen er først kommet, når BNP-indikatorerne har været i fase 3. Teknisk set ligner den nuværende udvikling den før finanskrisen. Situationen antyder, at en recession vil komme i 2025. Hvor dyb den bliver, skal der ikke redegøres for her, men situationen afhænger i nogen grad af udviklingen i byggeriet.

Hvad betyder konjunktursituationen for hvedepriserne og renterne?

Svaret på dette spørgsmål kan ses i figur 6. Her har jeg vist, hvordan udviklingen har været i forbindelse med finanskrisen. I konjunkturopgangen op til finanskrisen steg renterne og hvedepriserne på grund af inflationsudviklingen. Jeg har vist udviklingen i hvedepriserne, de korte og lange renter samt det amerikanske BNP. Faldet i BNP'en i forbindelse med recessionen fik inflationen til at falde sammen med hvedepriserne og renterne. Denne udvikling var forudset af de ledende økonomiske indikatorer.

Hvordan ser det så ud i dag? Det har jeg vist i figur 7. Der har været et fald i de korte og

lange renter sammen med et fald i hvedepriserne. Som det fremgår, er der fortsat en stigende tendens i den amerikanske BNP. Da de ledende økonomiske indikatorer leder BNP-indikatorerne, er der grund til at antage, at man i 2025 vil se et fald i BNP. De ledende økonomiske indikatorer er faldet 31 måneder i træk. Det er et helt usædvanligt langt fald, som ikke er set før. Falder BNP'en, er det sandsynligt, at hvedepriserne vil falde. Generelt falder alle råvarer i en konjunkturedgang.

Korrelationen mellem hvede og urea

En planteavler skal vide, hvordan korrelationen er mellem priserne på hvede og urea. Man har i lang tid været klar over, at gødningsproducenterne har en slags oligopol. Gødningsproducenterne tilpasser sig prisen på hvede. I figur 8 har jeg vist et dagsbaseret chart over møllehvede og urea. Korrelationen er beregnet til 0,85 over de sidste ti år. Det er naturligvis interessant at vide for planteavleren.

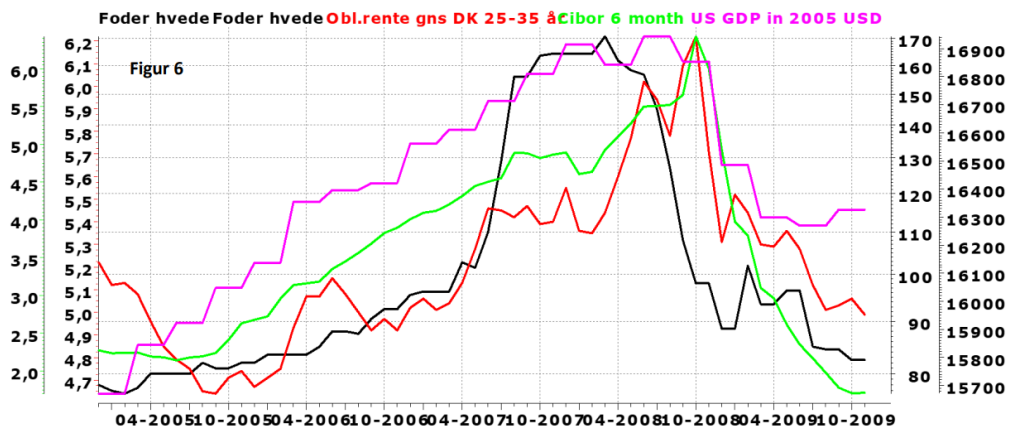
Beregning af inflationsforventningerne

Økonomen Milton Friedman var af den opfattelse, at 'inflation er et monetært fænomen'. Der er en del elementer, der er afgørende for inflations- og renteutviklingen. Jeg viser to elementer, som er interessante for planteavleren.

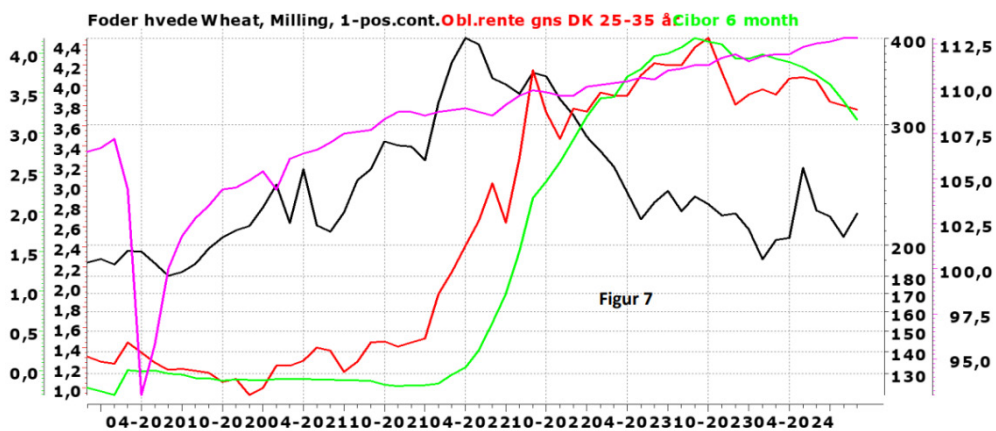
4. $M2/BNP$ (real BNP)
5. $M2/BNP$ (nominel BNP)

Mit udgangspunkt for at kunne skabe forventninger om udviklingen i inflationen er en video med Milton Friedman på YouTube, *Money & Inflation*. Friedmans udgangspunkt

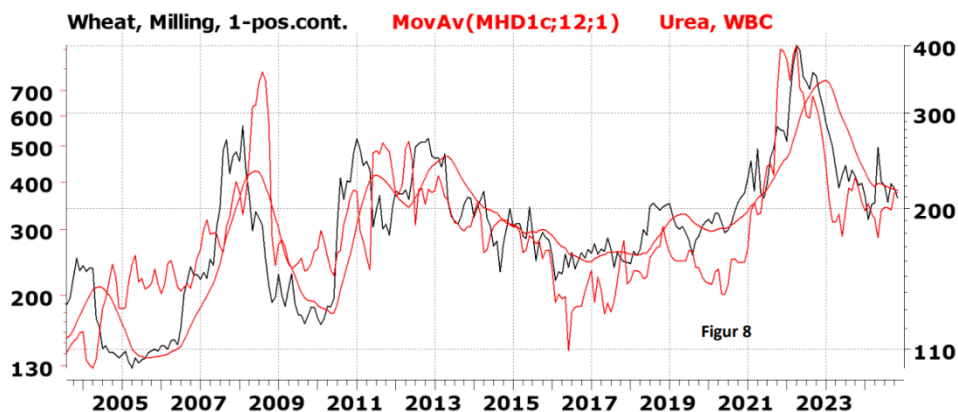
Figur 6. Hvede og renter

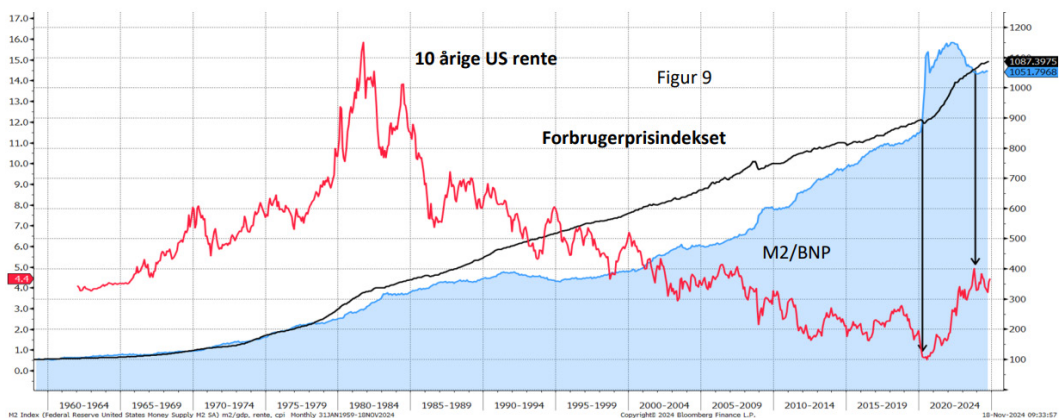
Figur 7. Hvede og renter

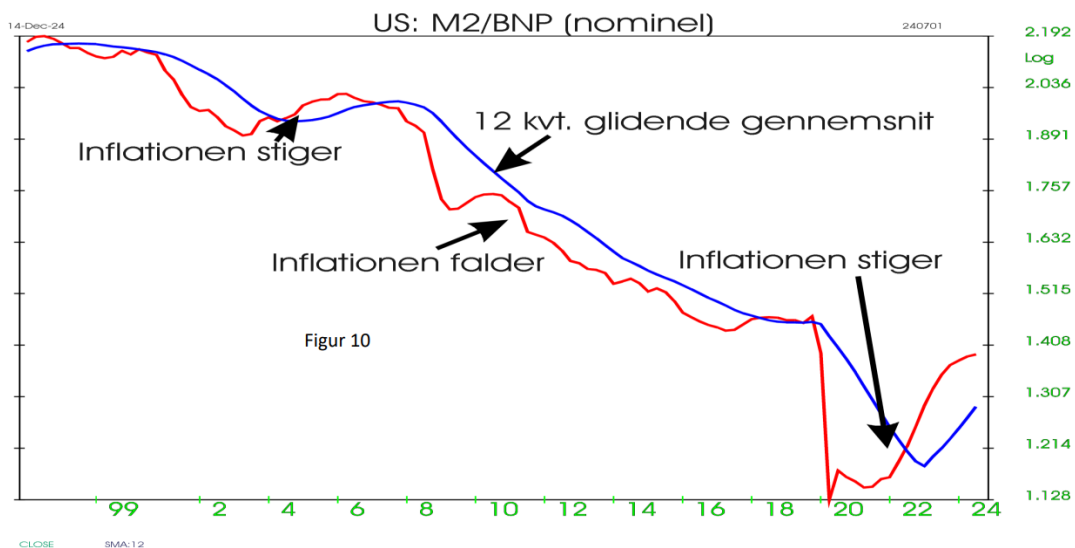
Figur 8. Møllehvede og urea

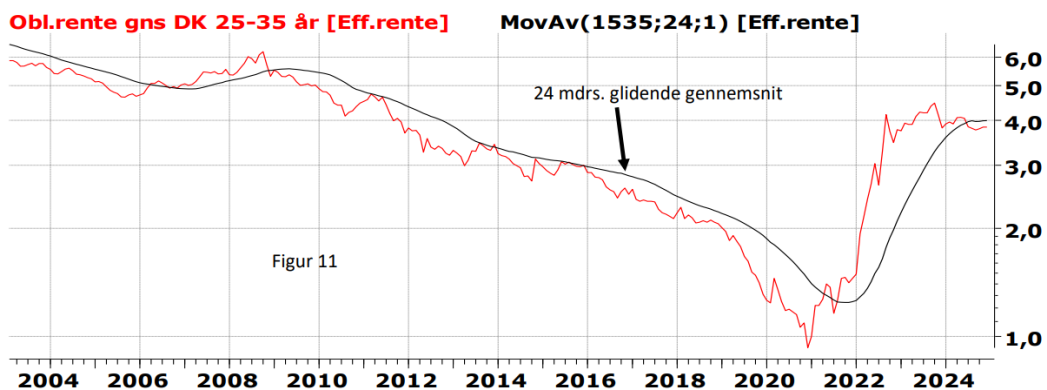
Figur 9. US: M2/BNP, forbrugerprisindeks

Figur 10. US: M2/BNP (nominel)

Figur 10. 24-måneders glidende gennemsnit

var, at pengemængden M2 divideret med BNP skulle samvariere med forbrugerprisindekset. Jeg var imponeret over modellen, fordi den passede. Der er meget stærk korrelation mellem M2/BNP (real) og forbrugerprisindekset i USA. I figur 9 vises Milton Friedmans model. Som det fremgår, kan man se, at det er korrekt, at M2/BNP (real) og forbrugerprisindekset følges ad fra 1960 til 1978. Herefter kan det observeres, at M2/BNP (real) bevæger sig væk fra forbrugerprisindekset. Endvidere vises det, at de tiårige renter falder, i det øjeblik, M2/BNP (real) og forbrugerprisindekset går fra hinanden. I 2020 bevægede M2/BNP (real) sig over forbrugerprisindekset og trak forbrugerprisindekset og dermed også inflationen opad. Det interessante er, at vi her så en rentebund i de tiårige amerikanske renter. Nærmere i tid ser vi, at M2/BNP (real) bevæger sig under forbrugerprisindekset, hvilket trækker inflationen nedad.

M2/BNP (nominel) har et andet kurveforløb, som jeg har vist i figur 10 sammen med et glidende gennemsnit for 12 kvartaler (teknisk Analyse) Her kan vi se, at M2/BNP (nominel) steg før finanskrisen. Det førte til stigende danske renter i august 2005. M2/BNP (nominel) advarede således om forestående inflation og rentestigninger i de lange renter. Vi kan efterfølgende konstatere, at M2/BNP (nominel) endnu ikke har skabt afgørende forudsætninger for faldende inflation, idet M2 fortsat er stigende overfor BNP (nominel). Ser man på renteutviklingen i de lange 25-35-årige renter i Danmark, kan man konstatere, at renterne begyndte at stige i slutningen af 2005 og at falde i slutningen af 2008. Man kan også konstatere, at renterne

begyndte at stige i 2021 og nu er i en rentefaldsperiode. Det har jeg vist i figur 11 med et glidende gennemsnit for 24 måneder. Der er dog kun tale om et marginalt nedadgående brud på et glidende gennemsnit for 24 måneder. Det vil dog blive forstærket, hvis M2 falder i forhold til BNP (nominel).

Konklusion

Når inflationen begynder at stige, skal en hvedeproducent forvente stigende priser på hvede. Der skal købes gødning for de næste et til to år. Rentemæssigt skal planteavleren foretage en omlægning fra variabel rente til fast rente. Når inflationen begynder at falde, skal der ske en omlægning fra fast rente til variabel rente. Den forventede hvedehøst skal sælges, og der må ikke købes gødning.

Referencer

Bundgaard, T., Jensen, S.J. (2024). Spying on Tomorrow: New Concepts in Macroeconomic Analysis and Interdisciplinary Price Analysis. Demetra.

Friedman, M. (1978). *Money and Inflation*. Recorded at University of San Diego & San Diego Chamber of Commerce, 1978.

Carsten Fenger-Grøn, C., Kristensen, J.E. (2001). Kritik af den økonomisk fornuft. Hans Reitzels Forlag.

Databaser

- Bloomberg Europe
- Federal Reserve Economic Data (FRED)
- The Conference Board.

Realkredit er vigtig finansieringskilde til landbrugets udvikling og struktur

---

Poul Erik Jørgensen, cand.agro., tidl. landbrugsdirektør, Nykredit

Realkreditfinansiering er en højere andel af fremmedfinansieringen i landbruget end i andre erhverv, hvilket hænger godt sammen med den struktur med store anlægsaktiver, som landbruget har. Adgangen til fremmedfinansiering har været og er en forudsætning for landbrugernes udvikling af erhvervet og vil også være det i fremtiden.

I artiklen her vil jeg omtale produkter, låneudmåling og kreditrefleksioner i realkreditfinansiering af landbrug gennem en årrække. Det sker med udgangspunkt i kendskab til emnet fra mit arbejde i Nykredit gennem 38 år fra 1985 til 2023. Der er ofte større eller mindre forskelle imellem de enkeltfinansieringsinstitutter produktkonstruktioner produktnavne, organisering med videre. Der vil også være forskelle i for eksempel forretningsholdninger og analysemetodikker.

Produktnavne med videre vil således typisk være Nykredits version i artiklen her. Ud over det er der ingen sammenhæng med Nykredit, og artiklen kan ikke tages som udtryk for Nykredits holdninger og metoder Det er alene min personlige vinkling og mit ansvar.

Behov for fremmedkapital til landbrugets finansiering

Dansk landbrug er præget af selveje, hvor der trækkes kapital ud ved hvert ejerskifte. Det typiske forløb i en ejertid er herefter en start med en relativt lav solvens og efterhånden en opbygning af egenkapital og en egenfinansieringsevne ved mindre investeringer. Ved større investeringer er en del af finansieringen fra realkredit stadig afgørende. Samtidig udøver landbrugere i

udpræget grad aktiv gældspleje med låneomlægninger. Finansiell strategi fylder dermed i manges driftsledelse, og den tilpasses undervejs gennem ejer- og livsforløbet med bedriften, således at den også indgår, når overvejelser omkring salg begynder at fylde i strategien. God og effektiv adgang til konkurrencedygtig fremmedkapital er derfor afgørende vigtig for landbrugets ejermodel og for udvikling af bedrifternes produktionskapacitet.

Realkredit har en lang historie i Danmark

Realkredit startede sin historie efter Københavns brand og blev første gang oprettet i 1797. Her gennem 1800-tallet blev der oprettet en række realkreditinstitutter, og blandt dem blev landbruget en del af målgruppen. Så realkredit har i knapt 200 år været en væsentlig kilde til landbrugets fremmedfinansiering. En række ændringer og justeringer er sket undervejs, men med det vedvarende kendetegn, at realkreditinstituttet har været formidler mellem kunder med behov for billige lån og kunder med behov for sikker placering af opsparingsmidler.

Indtil realkreditreformen i 1972 var realkreditudlånet opdelt i tre trancher, som også var afspejlet i organiseringen i kreditforeninger og hypotekforeninger. Hypotekforeningerne udlånte i den yderste tranche og altså med højere risiko og pris på lånene. I den inderste del var også en trancheopdeling mellem almindelig og særlig realkredit, hvor obligationerne dermed havde forskel i intervallet af ejendomsværdierne, som der var pant i. Specielt på landbrugsområdet var der også en trancheopdeling, hvor kreditforeningerne alene kunne låne ud op til 45 procent af ejendommens værdi, og Dansk Landbrugs Realkreditfond (DLR) så kunne låne ud op til 70 procent. Den opdeling gjaldt indtil 1. januar 1999 – men dog med den betydelige undtagelse fra 1980'erne og frem, at hvis landmanden optog "jordbrugslån" (indekslån specifikt til landbruget) som en del af sin finansiering, kunne der samtidig optages lån op til 70 procent i også de daværende kreditforeninger – RD, BRF Kredit og Nykredit. Jordbrugsindekslåne fandtes i fire former

og med en betydelig kompleksitet, som kan danne en hel artikel for sig. De udgik reelt som nyudlånsprodukt, efter at enhedsprioritering i ét institut blev frigivet på landbrug 1. januar 1999.

Trancheorganiseringen er altså ophørt, men i fastprismodellerne på privatområdet indgår belåningsgrad i prissætningen. På landbrugsområdet opererer vist alle med individuel prisfastsættelse, men mon ikke belåningsgraden også indgår i overvejelserne, når den individuelle pris fastsættes.

Nyere tid startet med DLR i 1960

Etableringen i 1960 af Dansk Landbrugs Realkreditfond ((DLR) - i dag DLR Kredit) indvarslede en ny periode af faktisk reel adgang til høj realkreditfinansiering af landbrug. Før 1960 var gået en periode, hvor realkredit- og hypotekforeninger i stigende grad havde været tilbageholdende med at løbe kreditrisikoen på fuld udnyttelse af maksimale lånegrænser for landbrug. Den faktisk udøvede adgang til lånefinansiering var derfor ikke så høj som både det landbrugsmæssige og det samfundsmæssige behov. Bankerne bistødt af Nationalbanken oprettede derfor DLR-fonden med formålet om at sikre et velfungerende realkreditudlån i det fulde udlånsområde op til 70 procent. En lov udstyrede DLR med et monopol på udlån i intervallet 45 – 70 procent af bedriftens værdier i fast ejendom, besætning og maskiner. Realkreditforeningerne kunne så låne ud i intervallet op til 45 procent. DLR kunne for så vidt også låne ud under 45 procent, men forskelle i bidragspris og også lidt i obligationernes pris bidrog til, at praksis også var, at långivningen skilte ved de 45 procent.

Praksis blev dermed en trachedeling med realkreditbelåning i et første lag og DLR i et andet lag. Den praksis er ophørt efter afskaffelsen af DLR's monopol, så nu er der typisk alene ét realkreditinstitut inde i finansieringen af den enkelte ejendom.

Fremmedfinansiering ud over 70 procent kan være sælgerpantebreve med videre, men naturligvis også egenkapital for en del af den yderste del af finansieringen.

Grundprincip i realkredit

Princippet i de oprindelige kreditforeninger, som jo var foreninger af låntagere, byggede på at skabe billigere lån og bredere adgang til lånefinansiering. Samtidig fik udlånerne fordele i form af et mere sikkert grundlag for deres udlån. Med den alment omsættelige realkreditobligation fik de samtidig en langt bedre likviditetsadgang med mulighed for at få dele af eller hele deres udlån tilbage hurtigt, hvis de selv havde brug for pengene tidligere end oprindelig ventet. Udlån til ejendomme sker som udgangspunkt ved, at låneren giver pant i sin ejendom som sikkerhed for lånet. Hvis låner så ikke kan betale på et tidspunkt, kan udlåner ultimativt realisere sit pant, ved at ejendommen sættes på tvangsauktion. Udlåner har dermed risiko, som afhænger af både en enkelt ejendom og en enkelt ejer. Det kræver kreditvurdering af begge dele med deraf følgende omkostninger samt også med en vis risiko for, at der opstår problemer hos netop den låner. Den højere risiko afspejler sig i en højere pris. Låner har behov for, at lån til ejendommen er aftalt til at løbe over en længere årrække, og udlåner kan derfor ikke umiddelbart få sine penge indfriet direkte, men må selv

finde en anden køber til at overtage lånet og pantet i ejendommen, hvis der skal hentes likviditet. De metoder findes stadig i sælgerpantebreve og nogle finansieringsløsninger ved store byggeprojekter og anlægsfinansieringer, men i begrænset omfang, for realkredit skabte i Danmark en så konkurrencedygtig model, at den har den afgørende andel af ejendomsfinansieringen.

Modellen er, at den enkelte låner ikke selv finder en køber til pantet i ejendommen og dermed optager lånet hos en investor. I stedet 'afleveres' pantet ind i en pulje sammen med panter fra mange andre ejendomme. Realkreditinstituttet samler panter fra mange ejendomme i en samlet sikkerhedspulje sammen med et kapitalindskud. I de oprindelige kreditforeninger var der også et solidarisk ansvar mellem låntagerne som en ekstra sikkerhed over for udlånerne. Det er en årrække siden, at solidarisk ansvar helt udgik ved etablering af nye realkreditlån. Udlånerne fik dermed ikke længere alene pant i én ejendom og med én debitor som tilbagebetaler. De fik i stedet en fordring ind i både realkreditinstituttet, som samler pante og udlån, men også en obligation, der til forskel fra et pantebrev kan omsættes løbende og nu dagligt værdisættes på Børsen. Dermed kan investorer med penge i overskud investere i en realkreditobligation, som kan sælges igen, og få likviditeten tilbage på et hvilket som helst tidspunkt, hvis der er behov for det. For både låner og investorer betyder den daglige værdsættelse i form af en handelskurs, at både gælden og obligationsaktiverne kan opgøres til dagsværdi hver dag. Systemet er effektivt, transparent og sikkert og bidrager dermed til billige lån for

låntagerne og billig adgang til at investere sikkert og fleksibelt for investorerne.

Realkreditprodukter har gennemgået fornyelser. Selve grundlaget omkring realkredit og obligationsudstedelse kan forekomme snævert. Men grundlaget, som måske kan sammenlignes lidt med, at der i dogmefilm er fastsat rammer for virkemidlerne, har givet mulighed for mange og store produktfornyelser og også nye organisatoriske setup undervejs. Obligationerne karakteriseres af deres løbetid, type, pålydende rente/variabel rente, valuta og så videre. Oprindeligt var obligationerne alene med fast rente og med lang løbetid, som i nyere tid er op til 30 år. Obligationerne udstedes løbende, efterhånden som lån udbetales. For at hver låner kan få en løbetid på 30 år, har en åben obligationsserie faktisk længere løbetid. Serien med for eksempel fire procent pålydende rente er således opdelt i aldersklasser, som har mere end 30 års løbetid ved åbning af aldersklassen – typisk 33 år, så den kan være åben i tre år. Kursen på en nyåbnet aldersklasse vil dermed være lidt lavere end den, der lukker, med præcist maksimalt 30 år til at sidste investor får sine penge retur. Den virkning var mange landmænd opmærksom på, da fastrentelån var hovedproduktet, men nu er 85-90 procent af landbrugets lån med mere eller mindre variabel rente.

De såkaldte kortrentelån i realkredit startede i 1980'erne og var en stor produktfornyelse, som hurtigt har fået mange varianter. Det spænder fra en seksmåned CIBOR-rente lagt direkte ind som rentekonvention på en obligation til tilpasningslån konstrueret af obligationer med et til fem (op til 10) års fast

udløbstidspunkt. Der har også været teknisk mere komplekse versioner med for eksempel begrænsning på, hvor høj den variable rente kunne blive: RenteMax-lån. Hvis renten på disse lån så nåede maksimum, låste de sig typisk fast på det niveau. Ligeledes har nogle af obligationerne haft en begrænsning på, hvor meget over kurs 100 de kunne koste ved ekstraordinær indfrielse, selvom det grundlæggende er inkonverterbare obligationer.

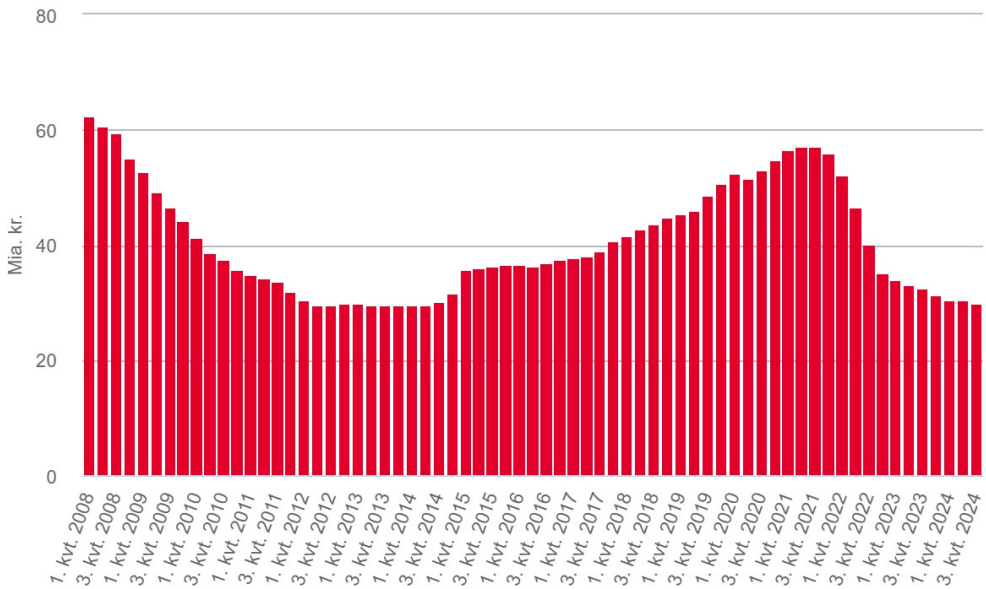
Som særligt produkt til landbruget kendes indeklånene, jordbrugslån og også specialiteten i, at realkreditinstitutterne i en periode ydede YJ-lån til yngre jordbrugere. YJ-lånene blev ydet med en placering uden for realkreditens udlånsområde og var derfor baseret på en statsgaranti som sikkerhedsgrundlag sammen med det yderligt placerede pant. De effektive realkreditobligationer blev således brugt til en støtteordning for de unge nyetablerede landbrugere.

Ordningen er nu ophørt, og øvrige ordninger med statsstøtte som K-låneordning i slutningen af 1980'erne og grundforbedringslån med videre er også ophørt. Så realkreditinstitutterne har i dag alene nyudlån på egne bøger, og realkreditlån er ikke specielle for landbrug, men anvendes mindst også til andre erhvervssektorer og oftest også til både privat-, byerhvervs- og landbrugskunder. Mange har ellers undervejs foreslået særlige produkter og lånevilkår til landbruget. Det har været om længere løbetid, højere belåningsprocent, specialprodukter med for eksempel betaling lige efter høst.

Tabel 1. Realkreditinstitutternes udlån, fast forrentede lån

Realkreditinstitutternes udlån

Låntype: Fast forrentede lån | Ejendomskategori: Landbrug | Afdrag: Alt udlån | Område: Hele landet:

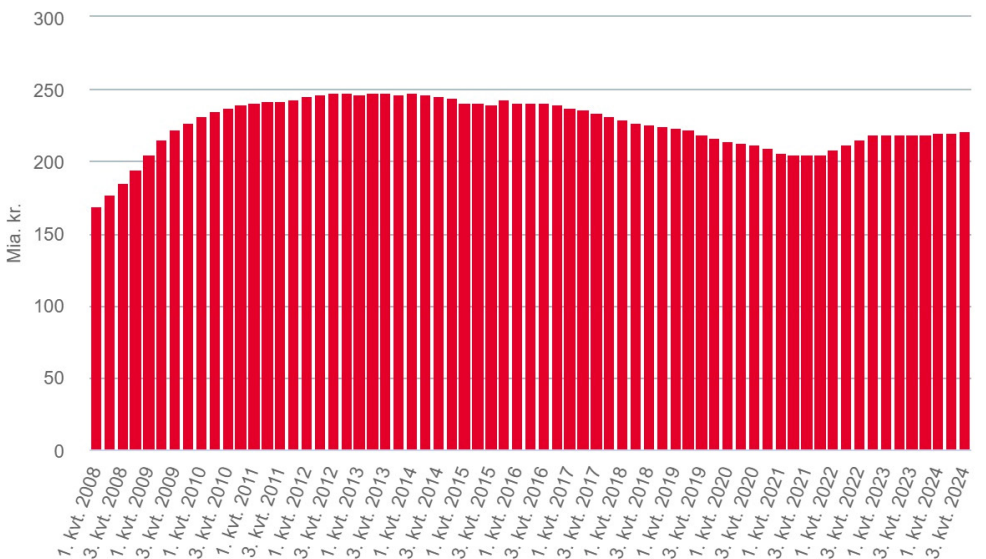

Kilde: FinansDanmarks udlånsstatistik, december 2024.

Tabel 2. Realkrediternes udlån, variabelt forrentede nominallån

Realkreditinstitutternes udlån

Låntype: Variabelt forrentede nominallån | Ejendomskategori: Landbrug | Afdrag: Alt udlån | Område: Hel landet:

Kilde: FinansDanmarks udlånsstatistik, december 2024.

Disse forslag er ikke gennemført. Dels fordi nogle forslag går ud over realkreditlovgivning og ville kræve statsgaranti, medens andre ikke tager højde for, at landbruget blandt andet opnår den prisbillige realkreditfinansiering, fordi man anvender de alment anvendte obligationer til så mange låneformål som muligt og dermed får store serier og en spredning af panter og låntagere inde bag de enkelte serier. Ved låneomlægning ville der være et problem for opkøb af obligationer, hvis alle lånere havde en lille ensartet målgruppe med ensartet profil og andre forhold, som betingede, at låneomlægning var aktuelt på samme tidspunkt. Hvis låneomlægningen indeholdt, at obligationer skulle købes i markedet, ville det betyde forhøjet pris på obligationerne og dermed forringet økonomi for låntager i omlægningen. Landbruget har fordel af at indgå sammen med andre kundegrupper i obligationsudstedelsen.

Konvertering og låneomlægning

Konverterbarhed er betegnelsen for, at de fleste fastforrentede realkreditlån kan indfries ved enten at opsiges lånet inden en vis frist og indfri det til kurs 100 sammen med terminsbetalingen eller ved at opkøbe og indlevere tilsvarende obligationer, som lånet er optaget i. Inkonverterbare lån kan alene indfries ekstraordinært ved at indlevere obligationer. I 1930'erne findes eksempler på, at alle obligationerne i en serie blev konverteret til en lavere rente på én gang – en såkaldt seriekonvertering.

De seneste mange år er konverteringer blevet en ren individuel tilgang og udbredt aktivitet, hvor landmanden opsiges sit

fastforrentede lån til kurs 100 og optager et lån med lavere rente. Virkningen er således en sænkning af renteudgifterne. Hvis renten i markedet så stiger igen, vil kursen på obligationerne bag det nye lån falde. Hvis renten for eksempel falder to procentpoint, vil kursen på fastrenteobligationer bag et 30-årigt lån måske falde til under kurs 90. Obligationerne opkøbes så i markedet, og lånet indfries med et lavere beløb på et nyt lån, der til gengæld har godt to procent højere rente. Virkningen er her en sænkning af gælden samt at være klar til en ny nedkonvertering, hvis renten måtte falde igen.

Mange har benyttet sig af systematisk låneovervågning for at følge mulighederne for op- og nedkonvertering. Konverteringer er ikke gratis, men forbundet med låneomkostninger, gebyrer for obligationshandel og så videre. Disse omkostningerne betyder, at der skal være en vis renteændring, før det er aktuelt at konvertere, og også at det er mere optimalt for større lån end for små lånebeløb. Samtidig er det afhængigt af store obligationsserier, så det faktisk er muligt at opkøbe obligationerne i markedet til den optimale kurs i de perioder, hvor der skal opkonverteres. I en lille, smal serie kan man risikere at have sit lån sammen med mange andre, som også gerne vil opkøbe obligationer og indfri lån samtidig. Gevinsten for landmanden bliver dermed reduceret eller kan helt forsvinde. I stedet for at gå til lån med højere rente ved en konvertering vælger mange nu at skifte til en variabel rente i stedet. Det ses tydeligt i tabel 2, som viser landbrugets samlede realkreditlånebalance i fastforrentede lån. Her opstod en gunstig konverteringssituation i 2021/2022, hvor fastrentelån blev

opsagt, og nye lån i betydeligt omfang optaget som lån med variabel rente. Dermed opnåede man en betydelig gældsreduktion og fik til gengæld en højere rente, selvom renten på det nye lån er en kortrente. Men den korte rente er lavere, end hvis man havde valgt en ny fast rente.

Lavt likviditetstræk er afgørende i landbrugernes produktvalg

Landbruget har i næsten ekstrem grad valgt variabel rente til sin finansiering. Set i forhold til de meget store anlægsaktiver og den relativt lave omsætnings hastighed, og dermed lange tilbagebetalingstid på landbrugsinvesteringer, er den variable andel nok for høj og indeholder en for stor renterisiko for erhvervet. Men for mange er valget

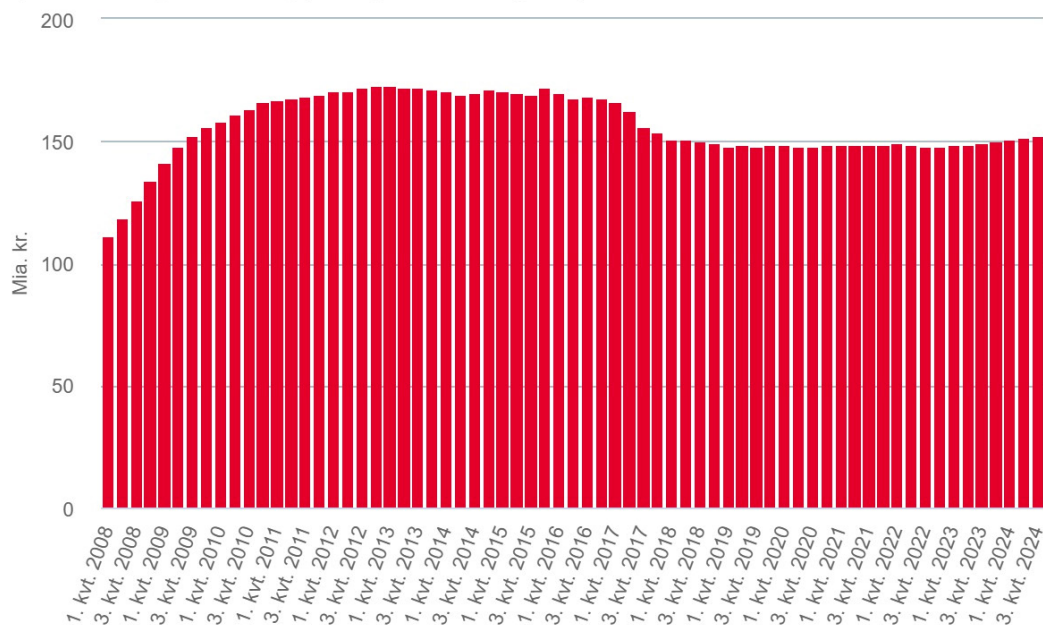
om fuldt ud at finansiere med variabelt forrentede lån netop baseret på likviditetshensyn og mindre på et strategisk match til aktivernes karakter. Likviditetsfokus understreges yderligere af, at ca. 60 procent af lånene er med afdragsfrihed. Basal finansiering med afdragsfri lån matcher godt i den basale belåning af jord og bolig. Her, hvor det så er kombineret med variabel rente (kortrente), bliver likviditetspræferencen helt markant.

Afdragsfrihed har været lovligt gennem mange år for landbrug, men anvendelsen blev først anvendt udbredt, da der kom produkter med volumen i åbne obligationsserier med adgang til afdragsfrihed. Det skete, da privatområdet fik

Tabel 3. Realkrediternes udlån, afdragsfrie

Realkreditinstitutternes udlån

Ejendomskategori: Landbrug | Afdrag: Heraf afdragsfrie | Område: Hele landet:

Kilde: FinansDanmarks udlånsstatistik, december 2024.

adgang til at kunne få afdragsfrihed på lån i op til 10 år. Det er derfor også blevet praksis på landbrug at bevilge afdragsfriheden for en 10-årig periode. Der kan så ske forlængelse via en ny bevilling (det er en kreditmæssig behandling og bevillings-situation), og ved nogle produkter er en låneomlægning, indfrielse og ny udbetaling også nødvendig.

Den velfungerende adgang til at kunne vælge afdragsfrie lån hænger også sammen med, at de er lette at 'etablere' via de variabelt forrentede, inkonverterbare obligationer. Afdragsfrihed på en 30-årig fastrenteobligation kræver en særskilt obligationsserie med afdragsfriheden indbygget. Det giver let mange obligationsserier og risiko for mindre effektiv kurssætning af obligationerne. Samtidig betaler man allerede ved udbetalingen for hele afdragsfrihedsperioden, selvom mange jo omlægger lån undervejs og ikke udnytter hele den købte ret-tighed. Merprisen opstår ved, at kursen på en obligation med 30 års afdragsfrihed er lavere end på én ellers tilsvarende obligation med afdrag hen over hele 30-årsperioden. De variabelt forrentede obligationer har en fast løbetid hver for sig. Et lån med rentefiksering i tre år (F3) konstrueres således ved, at der sælges obligationer med tre års løbetid. Hvis det er med afdrag, sælges så også obligationer med ét års løbetid i et omfang svarende til afdraget første år, toårige obligationer svarende til den andel og så videre (lånet etableres som et kontantlån, og der er meget teknik inde bagved for at konstruere lånet – specielt fordi kursen på obligationerne normalt ikke er lige præcis kurs 100). Den afdragsfrie version er så med salget af de

treårige obligationer, og der er fleksibilitet til at genevaluere afdragsfriheden løbende i forbindelse med hovedrefinansieringerne, som sker løbende, da kreditbevillingen på lånet er op til 30 år, og det alene er obligationerne bag, som udskiftes undervejs.

Der er også andre variable lånetyper, som CIBOR-lån og CITA-lån, hvor renten ændres inde på selve obligationen med fastlagte frekvenser og ud fra aktuel markedsrente på fastlæggelsestidspunktet. Sammen med selve CIBOR- eller CITA-renten har de et rentetillæg fastsat af obligationsmarkedet. Obligationer bag disse lån 'udskiftes' også undervejs i lånets samlede løbetid.

Lån i euro drev en stor andel af landbrugsfinansieringen, efter at det kom frem i 1998/1999. Først som ECU-lån i 1998 før starten af selve eurovalutaen 1. januar 1999. I starten havde lånene fleksibiliteten fra de variabelt forrentede obligationer, men også en rentefordel i daværende spænd mellem eurorenten og kronarenten til fordel for eurorenten. Dertil kom en fordel i, at låneomkostninger på valutalån er fradragsberettigede for privatbeskattede, medens omkostninger for kronelån ikke kan fradrages ved skatteopgørelsen for privatbeskattede. Ved selskaber er der ikke samme forskel mellem kronelån og valutalån. Eurolånene var derfor særligt attraktive for især privatbeskattede landbrugere. Rentefordelen ved euro er siden forsvundet, og refinansieringsomkostninger med videre ved eurolån er steget, så eurolånenes attraktivitet er overhalet af de effektive, prisbillige danske kroneobligationer. De danske udstedelser af nye euroreal-kreditlån er dermed ophørt.

Kreditvurdering

Tidligere var det blandt mange en opfattelse, at realkreditlån alene var pantbase-rede. Men som lovgivningen siger:

§ 22. Ved gartneri- og landbrugsejendomme skal instituttet ved værdiansættelsen tage hensyn til ejendommens karakter og produktionsmuligheder.¹

Skal realkreditinstituttet vurdere både pantsikkerheden og økonomien i landmandens aktuelle forretning og planlagte investeringer, vil det indeholde et blik på lønsomheden og følsomheden i planlagte investeringer og i det hele taget i budgetterne for bedriften.

Vurdering af ejendommens handelsværdi

Selve den maksimale lånestørrelse, som et realkreditlån kan have, afgøres fortsat af låneværdien af ejendommen og den pantsikkerhed, som dermed kan opnås. Maksimum afgøres også af en faktisk handelspris mellem uafhængige parter, medens der godt kan lånes ud fra en højere værdi end handelsprisen i en familiehandel, hvis lånevurderingen vurderes højere end den aftalte familiehandelspris. Låneværdien og dermed pantgrundlaget bedømmes ud fra en række ejendomsoplysninger og en fysisk besigtigelse af ejendommen. Det giver en aktuell vurdering af markedsværdien for hver enkelt af ejendommene i en bedrift. De pantsættes ofte samlet, hvilket både styrker kreditvurderingen og giver optimal adgang

til, at kunden kan udnytte den samlede ud-lånskapacitet for bedriften.

Vurderingen skal sætte tal på markedsværdien for ejendommen, hvor hovedbestem-melsen i bekendtgørelsen for værdiansæt-telserne siger:

§ 10. Realkreditinstituttet skal ansætte en kontantværdi af ejendommen til brug for lå-neudmålingen.

Stk. 2. Værdien skal ligge inden for det skøn-nede beløb, som ejendommen kan handles til på værdiansættelsesdatoen ved en uaf-hængig transaktion mellem en interesseret køber og en interesseret sælger på normale markedsvilkår, hvor parterne hver især har handlet på et velinformeret grundlag, med forsigtighed og uden tvang (markedsværdi). Forhold, der betinger en særlig høj pris, må ikke indgå i værdiansættelsen.

Stk. 3. Realkreditinstituttet skal ved værdian-sættelsen tage hensyn til eventuel risiko for ændringer i markeds- eller strukturforhold.²

Og specifikt for værdiansættelse af landbrugs-ejendomme med mere:

§ 18. Ved gartneri- og landbrugsejendomme skal der ved værdiansættelsen tages hensyn til ejendommens karakter og indtjenings-evne.

§ 19. Ved værdiansættelsen af landbrugs-ejendomme skal besætningen vurderes

¹ Kilde: Bekendtgørelse om værdiansættelse af pant og lån i fast ejendom som sikkerhed for udstedelse af dækkede obligationer, maj 2022.

² Kilde: Bekendtgørelse af lov om realkreditlån og realkreditobligationer, december 2023.

sådan, at mere kortvarige prisudsving ikke påvirker værdiansættelsen. Driftsinventar og driftsmateriel kan højst ansættes til brugsværdien, således som denne må antages at være, når inventaret sælges i forbindelse med ejendommen.

Stk. 2. Gødning, afgrøder og andre frembringelser kan ikke indgå i belåningsgrundlaget. Ved belåning af landbrugsejendomme m.v.³

Der tages udgangspunkt i realiserede priser i gennemførte handler, som den vurderede ejendom kan sammenlignes med. Referenceejendomshandlerne skal gerne være i samme geografiske område, men det er ikke altid muligt, og generelt skal der ske en individuel kommentering om grundlaget for den vurderede værdi ved alle vurderinger. Det kræver ret specialiserede kompetencer, og institutterne har egne vurderingsspecialister til opgaven. Vurderingsspecialisten skal naturligvis også inddrage miljøregulering og -tilladelser, produktionsmuligheder og -begrænsninger sammen med bedømmelsen af udviklingsmuligheder og -begrænsninger og konkrete investeringsplaner i vurderingen. Konklusionen samles i et beløb for markedsværdien og normalt også underpunkter for blandt andet jord, bolig og besætning. Ejendommens salgbarhed kan kommenteres i forhold til referencehandler, ejendommens samlede kvaliteter og udfordringer, beliggenhed og kapacitet med videre.

Låneudmåling og kreditvurdering

Det er lovligt at udmåle og tilbyde realkreditlån helt op til 70 procent af den vurderede

og af instituttet godkendte belåningsværdi. Ved lån med særligt dækkede obligationer (SDO) bag gælder særlige regler for kapitalbinding ved belåning over 60 procent af handelsværdien, ligesom der ved landbrug er et krav om, at værdien genevalueres årligt, og en opdateret belåningsgrad beregnes. For landmanden sker ikke ændring af lånet i forbindelse med den årlige opdatering inde i instituttet. Vurderingen af handelsværdien angiver altså et maksimum for, hvilket realkreditlån der kan udmåles. Fra dette maksimum fragår også allerede eksisterende lån og eventuelle andre økonomisk belastende forpligtigelser, som skal stå foran det nye lån i prioritetsrækkefølgen. Men der kan jo også både konkluderes et afslag eller bevilling af et mindre nyt lån. Kreditvurderingen indeholder en analytisk og samlet gennemgang af økonomien via regnskaber, budgetter, kalkuler for planlagte investeringer, produktionsrapporter og -tilladelser, historik, afsætningsforhold etc.

Kort sagt, en kreditvurdering er en vurdering af evne og vilje til at forrente lån og tilbagebetale efterhånden som aftalte afdrag forfalder.

Erfaringerne er, at landmænd har en stor ansvarlighed over for optaget gæld, så analysen af evnen til at forrente og tilbagebetale fylder nok mest. I kreditbehandlingen fylder økonomimaterialet og produktionsrapportering med regnskaber, budgetter, effektivitetsrapporter og så videre - både for den aktuelle drift og for de planer, som forelægges. Analyserne omfatter også forhold omkring

³ Kilde: Bekendtgørelse af lov om realkreditlån og realkreditobligationer, december 2023.

forretningsplanen og ledelsen af bedriften, arbejde med strategi, planlægning samt opfølgning og samlet *compliance*. Mange landbrugere har ikke 'alt' skrevet ned, men en dialog om strategiemner, realisme omkring forretningsplanen og for eksempel overvejelser om muligt ejerskifte, omlægning af drift til økologi, rationaliseringsinvesteringer og så videre Drøftelse af overvejelserne viser oftest, at emnerne er nøje overvejet og indgår aktivt i beslutninger på bedriften. Dermed tæller det typisk også positivt med i kreditvurderingen. Sammen med bevillingen fastlægges også tilbud om lånetype, løbetid og afdragsprofil med videre. Dermed er der klar til, at kundeansvarlig kan aflevere lånetilbuddet til kunden inklusive tilbud om prisen i form af bidragsats og gebyrer. Selve renten på det endelige lån fastlægges først direkte af obligationsmarkedet ved selve udbetalingen af lånet. Dialogen mellem kunde og institut er en vigtig del af at finde en optimal løsning. Fælles forventninger til lånetype, afdragsprofil med videre aftales derfor ofte tidligt i forløbet, men naturligvis kan der også komme en iterationsproces, når lånetilbuddet foreligger.

Den samlede bedrift er afgørende

Finansiering af landbrug er grundlæggende også finansiering af en virksomhed i drift. Et staldanlæg på landet har grundlæggende ikke mange andre anvendelsesmuligheder, hvis for eksempel produktionstilladelser, forsyningsadgang, afsætningsaftale for produkterne og adgang til at udbringning af gylle er bortfaldet. Dermed bliver salgbarheden meget vanskelig eller umulig, og medfører så en meget lav eller måske slet ingen realkreditbelåningsværdi. Det forhold blev

markant, da fortolkningen af EU-mælkekvoterne blev, at de ikke indgik som produktionsret i pantet sammen med stalden og den øvrige bedrift. Realkreditinstitutterne reagerede på bortfaldet af produktionsadgang for malkekvægsstalde ved at reducere belåningsgrundlaget for kvægbedrifter. En samlet indsats mellem institutterne, landbrugsorganisationer og myndighederne førte til, at der blev fundet en løsning, der sandsynliggjorde, at realkreditinstitutterne kunne skaffe en mælkekvote til en bedrift, som blev overtaget ved en transaktion. Hermed blev adgangen genetableret til, at malkekvægbedrifter igen kunne belånes normalt ud fra den produktionskapacitet, som stalde og bedriften i øvrigt gav baggrund for.

Kapital – en afgørende 'råvare'

I et realkreditinstitut er den kapital, som skal bindes bag de enkelte lån en afgørende 'råvare'. Uden den nødvendige kapital kan instituttet ikke yde nye lån og har måske også udfordringer med at opretholde allerede ydede lån. Emnet om kapitalbinding og regulering i det hele taget er meget stort og komplekst og behandles ikke videre i artiklen her. Det kan kort nævnes, at der bindes kapital bag alle lån. Det gælder også for lån med lav belåningsgrad og en økonomisk velindtjenende og velkonsolideret kunde. Ved lav risiko skal der dog bindes mindre kapital end ved højere risiko, og der er ved landbrug betydelige forskelle i kapitalbindingen. Operationelt har realkreditinstitutterne opbygget modeller som værktøjer til at vurdere og dokumentere risikoen. Selve modellerne er godkendt af Finanstilsynet, men kræver løbende vedligeholdelse og evaluering af kvaliteten af målingerne.

Hovedelementerne samles i en rating, som indgår i forbindelse med den enkelte nybevilling. Samtidig skal medarbejderen bedømme, om den modelbaserede rating reelt er retvisende i forhold til pågældende engagement.

Hovedelementer er:

- sandsynlighed for betalingsuregelmæssighed (PD) (rating)
- sandsynlighed for tab, hvis betalingsuregelmæssighed opstår (LGD)
- den sandsynlige fordring i uregelmæssighedssituationen (EAD)

Selve modellerne bygger på omfattende statistik og erfaringsmæssige data samt ekspertbehandling og validering.

Realisering af pant, hvis betalinger udebliver

Hvis betalinger udebliver vedvarende, vil realkreditinstituttet ultimativt kræve pantet realiseret via en tvangsauktion. I stigende omfang indtræder en konkurs undervejs, så det er konkursboet i stedet for selve instituttet, der gennemfører realiseringen via en tvangsauktion. For alle parter er det en fordel at indlede en dialog, så snart betalingsmulighederne udfordres stærkt. Ikke sjældent kan findes en alternativ løsning til tvangsauktion, for eksempel via frasalg af aktiviteter eller salg direkte i markedet uden auktion. I perioder har der været betydelige tab for landbrugets finansieringskilder – det gælder også på realkreditlån.

I 1979 indgik realkreditinstitutterne (eksklusive DLR) i en sektorredningsaktion, hvor en til to terminer kunne omlægges til et lån

finansieret af instituttets reservefond – og med placering yderst i prioritetsrækkefølgen. De såkaldte 'henstandslån' var billige med en rente på 6 procent pr. år. Set i dag kan det jo synes meget højt for et lån, der skulle være en hjælp. Men det skal ses i lyset af, at kontantlånsrenten på et nyt realkreditlån i den periode var 20 – 22 procent pr. år og solgt til kurser helt ned til 60 – 65, i øvrigt dannet via obligationer med 10 eller 12 procent pålydende rente, så da renterne faldt betydeligt nogle år senere, var kurstabene massive på de almindelige realkreditlån fra den periode i slutningen af 1970'erne og begyndelsen af 1980'erne.

Også vigtig realkreditopgave i fremtiden

Realkredit har løbende deltaget i finansieringen af landbrugets udvikling og i de seneste mange år fortsat mulighed for ejerskifte i erhvervet, investeringer i produktionsudvikling og de bæredygtighedselementer, som er indbygget i den danske produktion og også i strukturudviklingen. Fokus på de grønne elementer er allerede inde i både kunders og institutternes fokus, men vil udvikle sig yderligere. Både som følge af det fokus, som ESG-tiltag fylder i værdikæderne, og den rapportering, som institutterne skal fortage over for obligationskøbere og andre interessenter Klima og kvælstofindsatser fylder meget i de aktuelle tiltag, men også biodiversitet og dyrevelfærd fylder allerede meget sammen med medarbejderforhold og ledelseskvalitet. Med trepartsaftalerne i to runder – først mellem parterne og efterfølgende i et politisk forlig i november 2024 – sættes markante tiltag i gang, som vil forandre landskabet og ganske mange forhold omkring landbruget. Og nok er der aftalt en

betydelig offentlig investering i transformationsprocessen, men private investeringer er samtidig nødvendige og indeholder også en oplagt realkreditfinansieringsopgave. Når flere implementeringsspørgsmål er afklaret, må strukturer for både landbrugerne og realkreditinstitutternes tilgang fastlægges, så processen kan gennemføres på en for alle parter hensigtsmæssig og forsvarlig måde. Og med det høje tempo, som trepartsmodellerne definerer. Det bliver ikke uden udfordringer, men SKAL lykkes. Samtidig skal landbrugsdefinitionerne for bæredygtig finansiering fastlægges internationalt.

EU fastlagde i 2023 en taksonomi med kriterierne for, hvad der skal opfyldes for 'grønne obligationer'. Boliger og næsten alle områder fik fastlagt kriterierne – men ikke landbruget. Hensigten var, at der så hurtigt skulle følge en tilsvarende taksonomi for landbruget, men den er ikke kommet og umiddelbart heller ikke tæt på. Måske vil bæredygtighedsdefinitionerne blive indarbejdet i større eller mindre omfang i EU's landbrugspolitik fra næste budgetperiode fra 2028. Under alle omstændigheder udestår der et opmærksomhedspunkt i forhold til landbrugs fortsatte fulde adgang til optimal finansiering i et Europa med samtidigt fokus på konkurrenceevne, forsyningssikkerhed og grøn udvikling på vist alle ESG-dimensioner – og ikke alene klima.

Realkreditfinansiering er vigtig for at nå resultater og nå målene for både kunderne og samfundet samt en forretning, som fastholder institutternes interesse og engagement i landbrugets fremtidige finansiering.

Forudsigelighed er en vigtig forudsætning, for at det kan lykkes.

Referencer

FinansDanmark, udlånsstatistik

<https://finansdanmark.dk/tal-og-data/boligstatistik/udlaansstatistik/>

Bekendtgørelse af lov om realkreditlån og realkreditobligationer, jf. bkg. nr. 315 af 11/03/2022.

<https://www.retsinformatio.n.dk/eli/ta/2022/315>

Bekendtgørelse om værdiansættelse af pant og lån i fast ejendom som sikkerhed for udstedelse af dækkede obligationer, jf. bkg. nr. 807 af 31/05/2022.

<https://www.retsinformatio.n.dk/eli/ta/2022/807>

Prisudvikling og rentabilitet i dansk dagligvarehandel

Jesper Aastrup, MLDK Mærkevareleverandørerne

1. Introduktion

Der har været megen debat i pressen om priserne på dagligvarer i kølvandet på covid-19 og den geopolitiske uro, der har været de sidste år efter Ruslands invasion af Ukraine. Dette er forståeligt med en inflation på dagligvarer på over 15 procent, da denne var på sit højeste. Debatten har desuden været koblet til en diskussion af profitabiliteten i branchen, og om leverandører eller dagligvarehandlen tjener for høj profit. Emnet har også haft en vis politisk interesse, blandt andet med Forum for Forbrugerpriser nedsat af Erhvervsministeriet i august 2022.

Denne artikel vil baseret på offentligt tilgængelige statistiske kilder skitsere både prisudviklingen og udviklingen i branchens (både leverandørers og dagligvarehandlens) profitabilitet. Prisudviklingen vil i den første del af artiklen blive analyseret i lyset af den underliggende udvikling for produktionspriser og råvarepriser.

I artiklens anden del vil dagligvareleverandørers og dagligvarehandlens profitabilitet blive analyseret ud fra DuPont-modellen, som ser profitgrad som én af to veje (sammen med omsætningshastighed) til øget rentabilitet.

2. Forbrugerpriser, producentpriser og råvarepriser

Helt grundlæggende afhænger forbrugerpriserne på dagligvarer, som måles i forbrugerprisindekset¹, af dagligvarehandlens indkøbspriser eller dagligvareleverandørernes salgspriser, som tilnæret kan måles gennem prisindekset for indenlandsk vareforsyning². Dagligvareleverandørernes salgspriser til dagligvarehandlen afhænger tilsvarende af inputpriser såsom lønniveau samt emballage-, transport- og råvarepriser. Sidstnævnte måles for fødevarer i FN's FAO-indeks³. Se appendiks 1 for en beskrivelse af disse datakilder. I nedenstående to afsnit analyseres udviklingen i disse prisindekser på lang og kort sigt.

---

¹ Danmarks Statistik (2024): PRIS111: Forbrugerprisindeks (2015=100) efter varegruppe og enhed. <https://www.statistikbanken.dk/pris111>

² Danmarks Statistik (2024): PRIS4615: Prisindeks for indenlandsk vareforsyning (2015=100) efter branche hovedgrupper og enhed. <https://www.statistikbanken.dk/pris4615>

³ Food and Agriculture Organization of the United Nations (u.å.): FAO Food Price Index. [FAO Food Price Index | Food and Agriculture Organization of the United Nations](https://www.fao.org/price/)

Dagligvareprisernes udvikling i Danmark på lang sigt

Verdensmarkedspriser på råvarer (FN's FAO-indeks) påvirker produktionspriser for fødevarer og dermed dagligvarehandlens indkøbspriser (prisindekset for indenlandsk vareforsyning), som dernæst påvirker dagligvarehandlens udsalgspriser til danske forbrugere (forbrugerprisindekset).

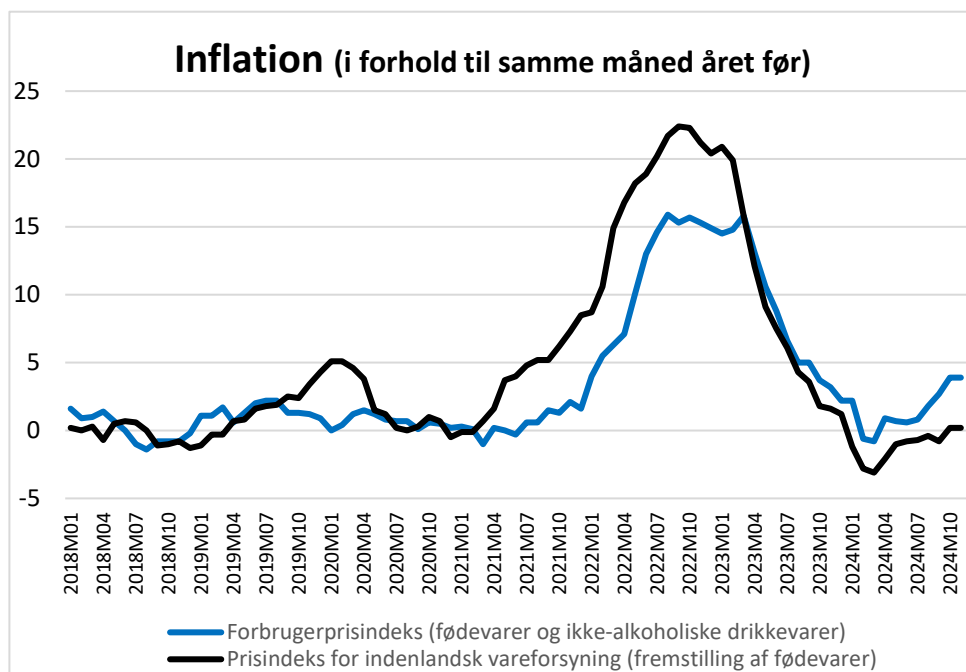
I figur 1 ser vi inflationen, der typisk måles som prisniveauet i forhold til samme måned året før, i perioden 2018-2024. Her ses både forbrugerprisindekset (det vil sige detailhandlens udsalgspriser) og prisindekset for indenlandsk vareforsyning (det vil sige detailhandlens indkøbspriser). Som det kan ses, var forbrugerpriser stabile før og gennem covid-19-krisen, men der er en voldsom inflation fra starten af 2022. Det kan ses, at de to kurver generelt følger hinanden relativt tæt. Det vil sige, at når detailhandlens indkøbspriser stiger, så synes detailhandlens udsalgspriser ligeledes at stige. Gabet vertikalt mellem de to linjer svarer til ændringen i detailhandlens bruttoavanceprocent. Hvis udsalgsprisen er steget med 15 procent, mens indkøbsprisen er steget med 20 procent, så tjener detailhandlen en lavere bruttoavanceprocent end samme måned året før. Dette behøver dog ikke at betyde, at den absolutte bruttoavance falder, da den lavere bruttoavancemargin tjenes af et højere beløb. Med en bruttoavanceprocent på cirka 33 procent vil den absolutte bruttoavance være uændret i ovennævnte eksempel, hvor indkøbsprisen stiger med 20 procent, og udsalgsprisen stiger med 15 procent. Ligeledes synes der at være et horisontalt gab på nogle måneder i forbindelse med

prisstigninger, hvilket indikerer, at der tidsmæssigt går nogle måneder fra indkøbsprisen stiger, til at udsalgspriserne stiger.

Figur 2 viser den reelle prisudvikling siden 2018 (i forhold til et fast referenceår). Her ses igen den relativt stabile periode (prismæssigt) før og gennem covid-19-krisen, samt hvor relativt tæt forbrugerpriserne og prisindekset for indenlandsk vareforsyning følges ad. Det ses også, hvordan både forbrugerprisindekset og prisindekset for indenlandsk vareforsyning synes at have stabiliseret sig på et niveau 23-24 procent højere, end da inflationen startede omkring efteråret 2021. En betydende forklaring bag stigningerne i prisindekset for indenlandsk vareforsyning (det vil sige detailhandlens indkøbspriser) ligger i stigningerne i råvarepriser. Denne kurve (FAO Food Price Index) er ligeledes indtegnet i figur 2.

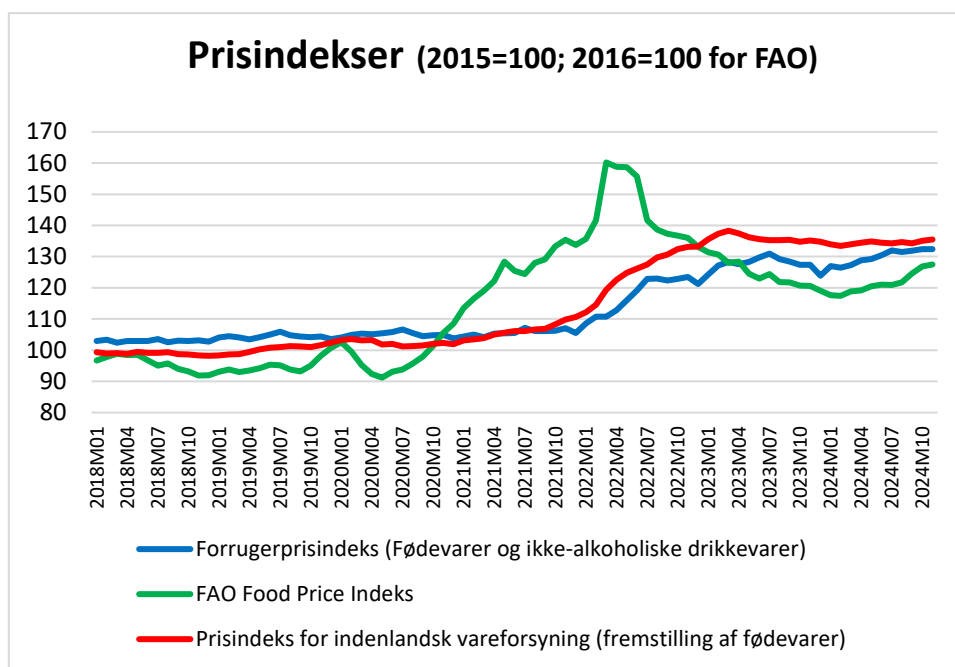
Det mest markante er, hvordan råvareprisindekset synes at være mere frakoblet de to andre indekser, som følges forholdsvist tæt ad. Hvor forbrugere i Danmark oplevede stærkt stigende inflation tidsmæssigt sammenfaldende med Ruslands invasion af Ukraine, så er det et resultat af en prisudvikling på råvarer, som var stærkt stigende minimum 1,5 år, før inflationen i forbrugerpriserne indtraf. Accepteres denne præmis om, at inflationen i forbrugerpriser bunder i råvareprisstigninger, som indtraf cirka 1,5 år tidligere, må det også konstateres, at råvarepriserne på nuværende tidspunkt (november 2024) stadig ligger omkring 34 procent højere end udgangspunktet fra før inflationen, på trods af at de er faldet betydeligt, siden de toppede omkring Ruslands invasion af

Figur 1. Forbrugerprisindeks og prisindeks for indenlandsk vareforsyning

Kilde: Danmarks Statistik.

Figur 2. Forbrugerprisindeks, prisindeks for indenlandsk vareforsyning og FAO-prisindeks

Kilde: Danmarks Statistik og United Nations.

Ukraine. Det er ikke dagligvareleverandørerne, som fuldt ud har absorberet prisstigningerne i denne periode. Fødevarereproducerer har typisk længerevarende kontrakter med mellemmand og råvaregrossister, blandt andet fordi det er for volatilt i forhold til mængder og priser at handle direkte på råvaremarkeder, når man skal sikre stabile leverancer til det danske dagligvaremarked. Men allerede et år før inflationen indtraf i forbrugerprisindekset, var leverandører presset på råvarepriser og -forsyninger, og der var i øvrigt lignende problematikker for emballager og transporter.

Der er nogle mekanismer i forsyningskæderne, som gør, at der er et tidsmæssigt gab mellem verdensmarkedspriserne og detailhandelns indkøbspriser. For det første er der ofte aftaler med mellemmand mellem råvaremarkederne og fødevarerproduktionen, som sikrer en vis tidshorizont og buffer mellem volatile råvaremarkeder og producenteres råvareindkøbspriser. Derudover kan der i de forskellige led i forsyningskæden være en vis tilbageholdenhed med at reagere med det samme på prisudsving, hvis der er usikkerhed om tidshorizonten for dem. Desuden er der en forhandlingsstyrke i detailhandlen over for dagligvareleverandørerne og nogle kontraktlige begrænsninger. Dagligvarehandelns styrke sikrer, at leverandørers stigninger i salgspriser til dagligvarehandlen, på trods af at de måtte være funderet i råvareprisstigninger, kan være svære at få accepteret. Herudover er der oftest kontraktlige begrænsninger i forhold til prisstigninger, der gør, at priser kun kan stige inden for bestemte tidsvinduer og med længere varslingsperioder.

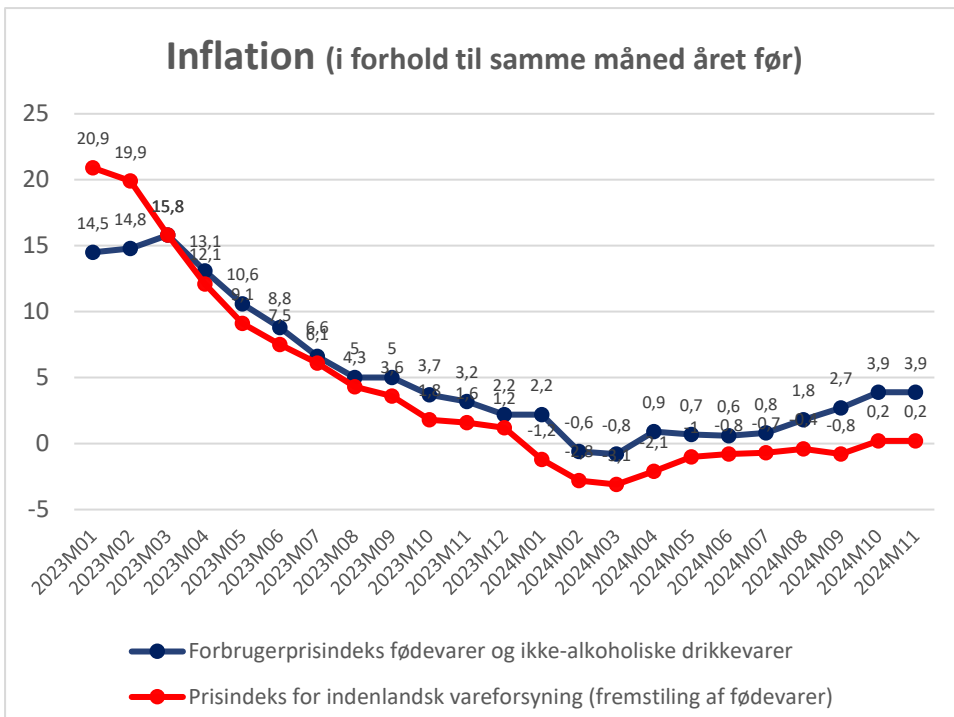
Opsummerende synes der at være en kausal sammenhæng, hvor stigninger i verdensmarkedspriser på råvarer påvirker producenter og leverandører af fødevarers priser, som igen påvirker dagligvarehandelns udsalgspriser (som udgør forbrugerprisindekset). Der er nogle tidsmæssige gab mellem de tre kurver i ovenstående figurer, særligt fra råvarepriserne og til at disse rammer indkøbspriser til detailhandlen, som er helt nødvendige at tage i betragtning, når man vurderer dagligvareinflation og absorberingsmønstre.

Dagligvareprisernes udvikling i Danmark på kort sigt

På kortere sigt (her fra primo 2023) vises udviklingen dels i prisændringer i forhold til året før, dels den reelle prisudvikling i figur 3 og 4. Figur 3 viser, at inflationen lå på et meget højt niveau i starten af 2023, men at denne faldt voldsomt gennem 2023 til at være praktisk talt ikke-eksisterende i 2024. Der var dog en stigende tendens i de sidste par måneder af 2024 med et forbrugerprisindeks på fødevarer og ikke-alkoholiske drikkevarer på 3,9 procent. Dette var dog ikke været tilfældet for prisindekset for indlandsk vareforsyning (estimeret for detailhandelns indkøbspriser). Dette var faktisk negativt (faldende priser i forhold til året før) gennem hele 2024 med undtagelse af oktober og november med marginale prisstigninger på 0,2 procent.

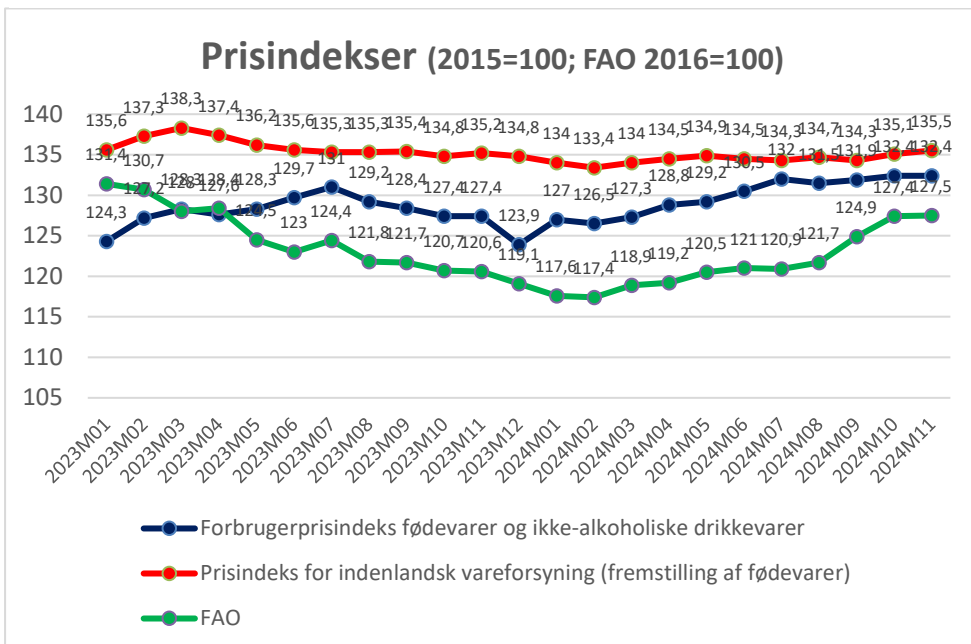
Omvendt steg forbrugerpriserne i alle måneder af 2024 i forhold til året før med undtagelse af februar og marts. Det var altså en periode, hvor forbrugerprisindekset (detailhandelns udsalgspriser) systematisk steg i forhold til året før, selvom prisindekset for

Figur 3. Forbrugerprisindeks og prisindeks for indenlandsk vareforsyning

Kilde: Danmarks Statistik.

Figur 4. Forbrugerprisindeks, prisindeks for indenlandsk vareforsyning og FAO-prisindeks

Kilde: Danmarks Statistik og United Nations.

indenlandsk vareforsyning systematisk faldt. Ergo indikerer det, at detailhandlen hver måned kunne øge deres bruttoavanceprocent i forhold til året før. Desuden blev gabet mellem de to prisindekser øget i løbet af de sidste tre måneder. Hvor gabet mellem de to kurver tidligere i perioden 2023 og 2024 lå på mellem 1 og 2 procentpoint, ligger det nu på omkring 3,5 procentpoint. Figur 4 viser på tilsvarende vis den reelle udvikling i priserne (indekseret i forhold til et fast referenceår), og her er FAO-råvareprisindekset også inddraget. Der ses en meget stabil udvikling med små fald i prisindekset for indenlandsk vareforsyning. Forbrugerprisindekset synes omvendt at have flere udsving, når man tænker på de stabile indkøbspriser, som kendetegnede for perioden. Udviklingen kan til dels ses som et billede på detailhandlens strategier og taktikker. Man kan direkte aflæse priskrigen i efteråret 2023 med betydende prisfald i denne periode. Handlens indsats i december med (ekstra) gode juletilbud ses for hvert år. Priserne gik også op hver januar måned (fra december) og steg så væsentligt mere i løbet af 2024 i forhold til prisindekset for indenlandsk vareforsyning.

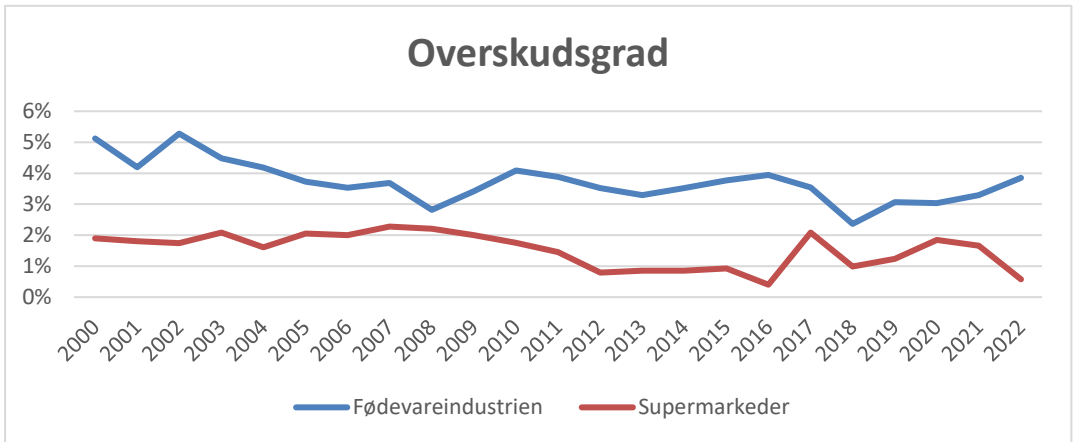
Sidst skal det nævnes, at figur 4 også viser en betydende stigning i verdensmarkedspriserne på råvarer gennem 2024. Foreløbig synes det ikke at have påvirket detailhandlens indkøbspriser gennemsnitligt betragtet, men som det længere perspektiv i figur 2 viste, er der et betydende tidsgab, og risikoen er naturligvis, at denne stigning i verdensmarkedets råvarepriser også med tiden kommer til at påvirke dagligvareleverandører og -producenters priser til dagligvarehandlen.

3. Rentabilitet og profitabilitet i den danske dagligvaresektor

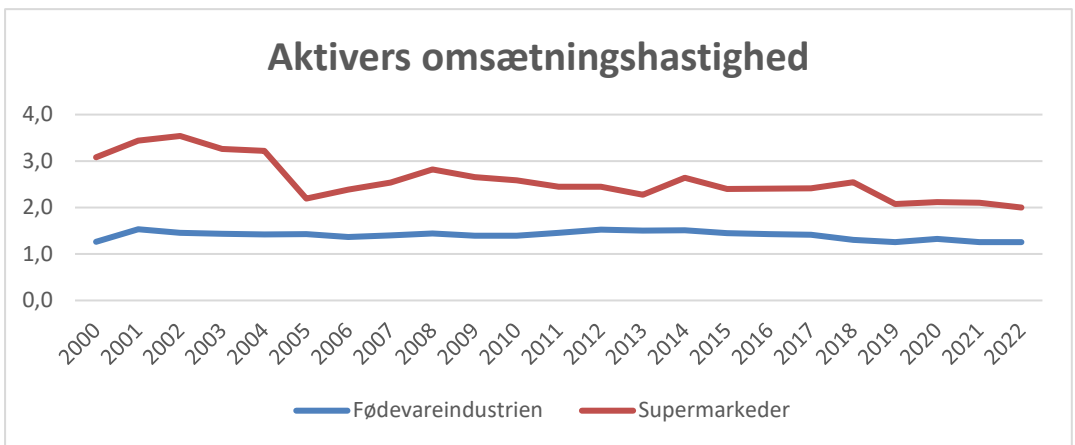
En virksomhed kan opnå en rentabel drift på flere måder. Det følger af DuPont-modellen (se appendiks 2), at samme afkastningsgrad kan opnås gennem forskellige niveauer af henholdsvis overskudsgrad og aktivers omsætningshastighed. Dette illustreres tydeligt i analysen af rentabiliteten i den danske dagligvaresektor. Figurer 5 til 7 sammenligner overskudsgrader, aktivers omsætningshastighed og afkastningsgrad for henholdsvis fødevareproducenter og dagligvarehandlen. Som det ofte fremhæves i pressen, har dagligvareproducenter rigtigt nok højere profitrater end dagligvarehandlen. Med overskudsgrader på 3-4 procent har dagligvareproducenter systematisk en højere profitabilitet end dagligvarebutikkerne, som har en profitabilitet på 1-2 procent og nogle år en profitabilitet helt nede på 0,5 procent. Intuitivt er dagligvarehandlen dermed mere presset end dagligvareproducenter økonomisk. Dog kan dette ikke tages for givet, før der også tages højde for omsætningshastighederne. Disse vises i figur 6. Her ses det omvendte billede, hvor dagligvarebutikkerne systematisk har en højere omsætningshastighed end dagligvareproducenterne.

Det kræver altså en højere investering (relativt til omsætningen) at drive dagligvareproduktion end at drive dagligvarehandel. Af disse to nøgletal kommer afkast på den samlede kapital i form af afkastningsgraden (figur 7). Bortset fra en periode mellem cirka 2010 og 2016, hvor fødevareindustrien havde et højere afkast end dagligvarehandlen, er producenter og dagligvarehandlen

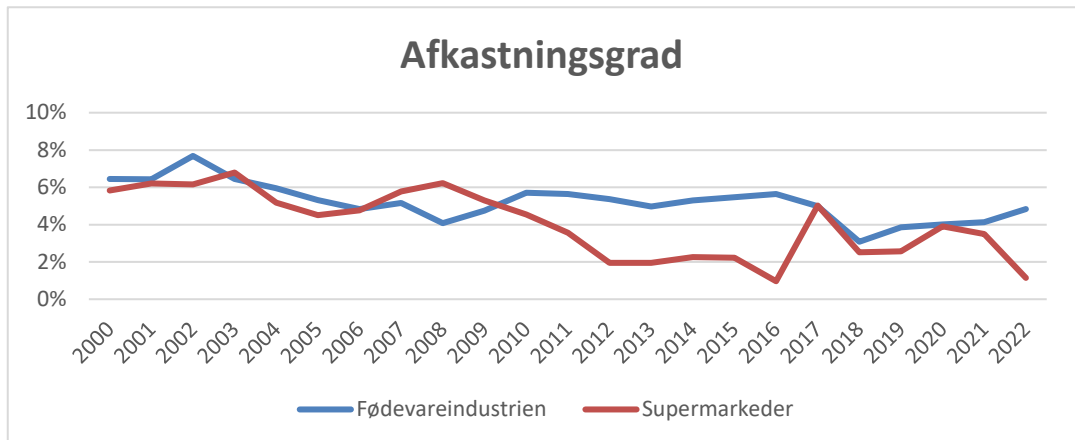
Figur 5. Overskudsgrad

Figur 6. Aktivers omsætningshastighed

Figur 7. Afkastningsgrad

Kilde figurer 5-7: Danmarks Statistik, REGN1 og REGN10.

på samme niveau. Derudover skal det nævnes, at dagligvarebutikkerne i 2022 havde en meget lav afkastningsgrad. Denne skyldes et betydende fald i overskudsgrad – formentlig drevet af de eksplosivt voksende energipriser i 2022. Det til trods må dagligvareproduktionen og dagligvarehandlen ses som to forskellige forretningsmodeller med hver deres normalniveau af overskudsgrad og omsætningshastighed, men sammenlignelig rentabilitet. Dermed er en direkte sammenligning af dagligvareproduktionens og -handlens profitrater grundlæggende forkert.

Yderligere er det værd at bemærke, at både dagligvarehandlens og dagligvareleverandørernes profitabilitet og rentabilitet viser en faldende tendens.

Konklusion

Denne artikel har ud fra simple, men grundlæggende principper og ræsonnementer analyseret prisudviklingen og rentabiliteten i den danske dagligvaresektor.

For det første har artiklen analyseret prisudviklingen på fødevarer ud fra det grundlæggende princip, at udsalgspriser til forbrugerne (forbrugerprisindekset) er et resultat af dagligvarehandlens indkøbspriser (prisindekset for indenlandsk vareforsyning), som igen er et resultat af inputpriser på produktionsfaktorer (her råvarepriser fra FAO's råvareprisindeks). Denne sammenhæng ses tydeligt på lang sigt, særligt mellem detailhandlens udsalgspriser og deres indkøbspriser. Disse er samlet set steget med 23-24 procent, siden inflationen startede. Også sammenhængen mellem råvarepriser og

dagligvareleverandørers salgspriser kan ses, dog med et betydeligt større tidsgab. Disse råvarepriser og dette tidsgab er essentielle at tage betragtning, når man i sidste ende skal forstå udviklingen i forbrugerprisindekset. Det samlede råvareprisindeks ligger på nuværende tidspunkt cirka 34 procent over udgangspunktet før inflationen. I perioden før 2023 steg prisindekset for indenlandsk vareforsyning meget og mere end forbrugerpriserne. De sidste to år synes udviklingen dog at være kommet ind i en fase i 2024 med stabilitet/lettere fald i indkøbspriserne til dagligvarehandlen, mens forbrugerpriserne på dagligvarer stille og roligt er steget gennem hele 2024.

For det andet har artiklen set på sammenhængen mellem profitabilitet, kapitaltilpasning og rentabilitet i dagligvarebranchen ud fra DuPont-modellens grundlæggende principper. Her kan det ses, at dagligvarehandlen konsekvent har lavere overskudsgrader end dagligvareleverandører. Men lige så tydeligt synes det at være, at aktivernes omsætningshastigheder er højere i dagligvarehandlen end i dagligvareproduktionen. Dette skyldes, at dagligvareproduktionen simpelthen er mere kapitalintensiv end dagligvarehandlen med blandt andet høje omsætningshastigheder på varelagre og lange kreditter til leverandører. Med nogle undtagelser giver dette samlet set en rentabilitet målt i afkastningsgrader, som er sammenlignelig mellem dagligvareleverandører og dagligvarehandlen. Kun at sammenligne dagligvarehandel og -leverandører på overskudsgrad repræsenterer dermed i bogstavelig forstand kun den halve sandhed i forhold til at forklare økonomisk performance.

Referencer

Levy, M., Weitz, B. & D. Grewal (2023): Retailing Management (11. udg.), ISBN: 978-1-266-11101-3, McGraw Hill Education.

Appendiks 1:

Om datakilderne: forbrugerprisindeks, producentprisindeks og FAO's råvareprisindeks

Forbrugerprisindekset opgøres af Danmarks Statistik hver måned og viser prisudviklingen for varer og tjenester, der indgår i private husholdningers forbrug på dansk grund. Forbrugerprisindekset indeholder skatter og afgifter modsat nettoprisindekset. Dette indeks viser altså udviklingen i priserne, som forbrugere i Danmark betaler, og udgøres dermed af detailhandlens udsalgspriser. Den samlede opgørelse baseres på cirka 23.000 prisobservationer hver måned. Da der ikke er et samlet prisindeks for dagligvarer, bruges det samlede forbrugerprisindeks for fødevarer og ikke-alkoholiske drikkevarer i denne analyse.

Danmarks Statistik udgiver også import- og producentprisindekset. Dette prisindeks viser prisernes udvikling på producerede varer business-to-business tidligere i forsyningskæden, i det, som Danmarks Statistik kalder første omsætningsled, typisk salg af varer fra danske producenter til grossist- eller detailled eller for varer, som importeres til Danmark. Danmark Statistik måler direkte på tre indekser:

1. Importprisindekset: indkøbspriser på varer importeret til DK

2. Producentprisindekset for hjemmemarkedet: danske producenters salgspriser til danske kunder
3. Producentprisindekset for eksport: danske producenters salgspriser til eksport.

Danmarks Statistik offentliggør to yderligere indekser. Det samlede danske producentprisindeks beregnes som et vægtet gennemsnit af 2) og 3), mens prisindekset for indenlandsk vareforsyning beregnes som et vægtet gennemsnit af 1) og 2). Det samlede import- og producentindeks er baseret på cirka 6.800 prisobservationer foretaget hver måned. Dataindsamlingen dækker ifølge Danmarks Statistik cirka 70 procent af den samlede omsætning i den danske økonomi. Prisindekset for indenlandsk vareforsyning ses i denne artikel som det bedste estimat for prisudviklingen for danske grossisters og -detailhandels indkøbspriser. Artiklen vil bruge indekset for fremstilling af fødevarer, da der ikke som for forbrugerprisindekset findes et samlet indeks for fødevarer og ikke alkoholiske drikkevarer.

Produktion af dagligvarer trækker på flere input såsom råvarer, emballager, arbejdskraft, produktionsmateriel, energi med mere. Her fokuseres der på råvarepriserne. FAO's Food Price Index (FFPI) er FN's fødevarer- og landbrugsorganisations månedlige opgørelse af verdensmarkedspriser. Der beregnes et samlet indeks for landbrugsbase-rede råvarer bestående af prisindekser for mejeriprodukter, kød, sukker, vegetabiliske olier og korn. Indekset afspejler verdensmarkedspriser og kan ikke 1:1 ses som danske fødevarerproducenters indkøbspriser. Der vil ofte være forskellige mellemænd og

længerevarende aftaler mellem verdensmarkedets spotpriser og danske fødevarerproducenter, men FAO-prisindekset vil med et vist tidsgab bestemme danske dagligvareproducenters indkøbspriser.

Appendiks 2: Om DuPont-modellen

DuPont-modellen i sin simpleste form tager udgangspunkt i, at en virksomhed ultimativt efterstræber at forrente den investerede kapital (Levi et al, 2023). Det centrale økonomiske nøgletal er afkastningsgraden, sekundært egenkapitalens forrentning:

Afkastningsgrad:
$$\frac{\text{overskud før renter}}{\text{samlede aktiver}}$$

Egenkapitalens forrentning:

$$\frac{\text{overskud efter renter}}{\text{egenkapital}}$$

Afkastningsgraden måler en virksomheds afkast på den samlede kapital investeret i virksomheden (egenkapital og fremmedkapital). Et lignende centralt økonomisk nøgletal for rentabiliteten er egenkapitalens forrentning, som måler virksomhedens afkast på ejernes investerede kapital. Modellen dekomponerer afkastningsgraden i to yderligere nøgletal:

Overskudsgrad:

$$\frac{\text{overskud før renter}}{\text{omsætning}}$$

Aktivernes omsætningshastighed:

$$\frac{\text{omsætning}}{\text{samlede aktiver}}$$

Det gælder, at $\text{overskudsgrad} \times \text{aktivernes omsætningshastighed} = \text{afkastningsgrad}$.

Dermed viser modellen ifølge Levi et al (2023) to veje, hvormed en virksomhed kan skabe sit afkast på kapital (rentabilitet) – nemlig 'profit management path' (profitabilitet) og 'asset management path' (kapitaltilpasning). Profit management path handler om at øge overskudsgrad ved at optimere udsalgspriser, forhandle bedre indkøbspriser, minimere spild, sænke faste omkostninger med mere. Asset management path handler omvendt om at minimere den nødvendige kapital, eksempelvis ved at minimere lagerhold eller varedebitorer i forhold til en given omsætning eller at sikre sig lange betalingsfrister fra leverandører.

Begge veje fører til højere afkastningsgrad. Implikationen af dette er, at man ikke ukritisk kan sammenligne for eksempel overskudsgraden mellem to forskellige typer af virksomhed.

Udfordringer i slagteriandelsselskaber: Mere vertikal integration og længere bindings- perioder skal sikre et bedre råvareflow

Anders Mølgaard Christensen, cand.oecon.agro, Københavns Universitet

Indholdet i artiklen er skrevet på baggrund af mit speciale med titlen "Is it game-over for the Danish Cooperative Slaughterhouse model?", som belyser udfordringerne i slagteri-branchen, fordele og ulemper for andelsslagterier og den spanske integrationsmodel som den afsluttende del af studiet Agricultural Economics på Københavns Universitet.

Introduktion

Den danske andelsmodel har i mere end et århundrede været hjørnестenen i dansk landbrug, blandt andet inden for griseproduktionen. Med sine demokratiske principper og fokuset på bæredygtighed samt dyrevelfærd har modellen skabt værdi både for landmænd og for samfundet som helhed. Men i takt med stigende global konkurrence og interne strukturelle udfordringer står den danske andelsmodel ved en skillevej.

Denne artikel undersøger andelsmodellens aktuelle situation, dens styrker og svagheder, og hvordan den kan forblive konkurrencedygtig. Samtidig sammenlignes modellen med den spanske integratormodel, der på mange måder repræsenterer en modsætning til den danske tilgang. Kan en hybrid løsning være svaret på fremtidens udfordringer?

Udviklingen i europæisk griseproduktion

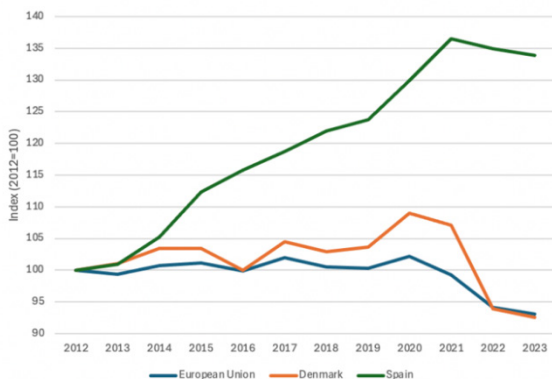
Den europæiske griseproduktion har gennem det seneste årti oplevet væsentlige ændringer i både antallet af grise og eksportmængderne.

Fra 2012 til 2023 er antallet af grise i EU samlet set faldet med cirka 7 procent. Dog blev der oplevet en midlertidig stigning i 2020, der delvist kan forklares med udbruddet af afrikansk svinepest i Kina, som tvang landet til at importere store mængder af grisekød fra EU-lande. Dette skabte kunstigt høje priser og førte til, at nogle europæiske producenter midlertidigt øgede eller genstartede produktionen.

Da den kinesiske efterspørgsel vendte tilbage til et mere normalt niveau, påbegyndte den generelle nedadgående tendens i EU's grisebestand igen (se figur 1).

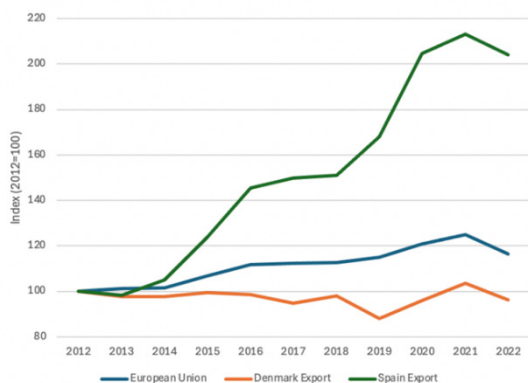
Figur 1. Udviklingen i antallet af grise, 2012-2023

Kilde: EUROSTAT, 2024.

I Danmark har tilbagegangen været endnu mere markant end i resten af EU. Siden 2012 er den danske grisebestand blevet reduceret med næsten 8 procent, og efter eksportboomet i 2020-2021 er bestanden yderligere faldet med over 15 procent. Trods nedgangen er Danmarks eksportmængde i tons forblevet relativt stabil siden 2012 (se figur 2).

Figur 2. Udviklingen i eksport af grisekød, 2012-2022

Kilde: FAO, 2024.

Spanien har derimod oplevet en betydelig vækst i griseproduktionen siden 2012 med en stigning på 37 procent frem til 2021. Produktionen ser dog ud til at have nået et plateau med et mindre fald på knap 2 procent siden da. Samtidig har Spanien formået at øge sin eksport af grisekød med over 200 procent og nåede sit højdepunkt i 2021. Denne vækst indikerer, at en stor del af de spanske svin primært er blevet slagtet med henblik på direkte eksport.

En model under pres

Den danske andelsmodel bygger på et unikt ejerskab, hvor landmænd både producerer råvarerne og ejer slagterierne. Dette sikrer dem stor indflydelse på beslutningerne, fleksibilitet i produktionen og en tæt forbindelse til markedets krav om bæredygtighed og dyrevelfærd. Modellen giver også mulighed for at fastholde værdiskabelse i Danmark og sikrer, at landmændene får del i overskuddet.

Men trods styrkerne er den danske model udfordret. Eksporten af smågrise til andre europæiske lande – særligt Polen og Tyskland – er steget markant. Det betyder, at færre grise slagtes i Danmark, hvilket resulterer i underudnyttelse af slagterierne og højere produktionsomkostninger. Samtidig har det globale marked presset prisen på dansk svinekød, hvilket har gjort det sværere for andelsslagterierne at konkurrere med andre europæiske aktører. Desuden lider modellen under fragmentering i værdikæden. Landmænd, foderselskaber og slagterier arbejder ofte isoleret, hvilket fører til ineffektive processer og højere omkostninger. Endelig kan

modellens demokratiske beslutningsproces, hvor alle medlemmer har en stemme, gøre det langsomt at implementere strategiske ændringer.

Den spanske integratormodel

Hvor den danske andelsmodel er decentral og landmandsstyret, er den spanske integratormodel karakteriseret ved centralisering og vertikal integration. I Spanien kontrollerer de store integratorer hele produktionskæden – fra avl og fodring til slagtning og distribution. Denne struktur sikrer effektivitet, skalerbarhed og lavere omkostninger. Den spanske model har haft stor succes med at tilpasse sig de globale markedsvilkår. Integratorerne kan justere produktionen hurtigere efter efterspørgslen og udnytte stor-driftsfordele i indkøb af foder og teknologi. For landmændene betyder de faste kontrakter en stabil indkomst og lavere økonomisk risiko. Men modellen har også sine ulemper. Den reducerer landmændenes autonomi og gør dem afhængige af integratorenes beslutninger. Desuden kan overcentralisering føre til manglende fleksibilitet og større økonomisk risiko for integratorerne, hvis markedet ændrer sig markant.

En potentiel strategi for fremtidens danske andelsmodel: Længere bindingsperioder og hybridtilgang

For at styrke den danske andelsmodel i et stadig mere konkurrencepræget marked foreslås det at genindføre længere bindingsperioder, som oprindeligt blev praktiseret under opbygningen af de danske landbrugsandelselskaber. Denne tilgang kan skabe en mere stabil råvarebase for andelslagterierne og samtidig modernisere det

traditionelle andelskoncept for at sikre langsigtet stabilitet.

Den danske andelsmodel 3.0

Historisk set havde de danske andelslagterier relativt få leverandører, hvilket fremmede tætte og stabile relationer mellem virksomhederne og deres ejere. I dag, hvor leverandørstrukturen er fragmenteret og markedsdynamikken mere international, kan længere bindingsperioder genopbygge denne stabilitet i en moderne kontekst.

Bindingsperioder kan belønne landmænd for deres engagement. For at skabe yderligere incitamenter til langsigtede aftaler kunne landmændene modtage ekstra betaling pr. kilo grisekød leveret afhængigt af bindingsperiodens længde. Et forslag til modellen kunne være:

- Treårig binding: +0,05 kr. pr. kilo
- Syvårig binding: +0,1 kr. pr. kilo
- Tiårig binding: +0,2 kr. pr. kilo

Denne tilgang ville motivere producenterne til at indgå i længerevarende kontrakter, hvilket vil give andelslagterierne bedre mulighed for at forudsige råvarestrømmen og planlægge strategisk.

En hybrid model for fremtiden

For yderligere at sikre fleksibilitet og kontrol over råvarestrømmen foreslås en todelt medlemsstruktur:

1. *Integrerede andelsmedlemmer:*
Disse medlemmer vil fungere som fuldt integrerede producenter, hvor kooperativet kontrollerer produktionen – meget lig den spanske integratormodel. De vil

stadig modtage overskudsdeling, men produktionen vil være tættere reguleret af andelsselskabet for at sikre stabilitet i råvareforsyningen.

2. *Traditionelle andelsmedlemmer med bindingsaftaler:*

Denne gruppe bevarer det traditionelle ejerskabsformat, men indgår samtidig i en bindingsaftale på for eksempel tre, syv eller ti år. Medlemmerne belønnes baseret på den leverede mængde og kontraktens længde, hvilket skaber fleksibilitet samtidig med langsigtet engagement.

Fordelene ved en hybrid model

Den foreslåede hybridtilgang giver andelslagterierne mulighed for at stabilisere deres råvaregrundlag gennem en kombination af større kontrol og fleksibilitet. Med både integrerede producenter og traditionelle medlemmer med bindingsaftaler kan slagterierne bedre håndtere fremtidige udfordringer såsom svingende markedsforhold og kapacitetsproblemer. Modellen sikrer, at andelsslagterierne kan fastholde deres konkurrenceevne og fortsat være en drivkraft i dansk griseproduktion.

Referencer

Christensen, A.M. (2024). *Is it game-over for the Danish Cooperative Slaughterhouse model?*

Tidsskrift for Landøkonomi 1815-2024 er nu digitaliseret og offentligt tilgængeligt

---

David Arildsen og Henning Otte Hansen, Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet

Tidsskrift for Landøkonomi er nu frit tilgængeligt på www.tidsskrift.dk med alle 210 årgange. Fremover vil numrene blive gjort tilgængeligt seks måneder efter tidsskriftets fysiske udsendelse til abonnenter og til medlemmer af Det Kongelige Danske Landhusholdningsselskab. Tidsskriftet fortsætter dermed med at udgives i fysisk form. På www.tidsskrift.dk mangler der enkelte numre, som det ikke har været muligt at fremskaffe, men ellers er tidsserien 1815-2024 næsten komplet.

Tidsskriftets historie kan føres helt tilbage til 1815. I perioden 1815-1819 udgav papirfabrikanten og politikeren Johan Christian Drewsen (1777-1851) Landoeconomiske Tidender. I de efterfølgende år, 1819-1830, udkom tidsskriftet under navnet Nye landoeconomiske Tidender. Fra 1831 gik tidsskriftet over til at blive udgivet af Det Kongelige Danske Landhusholdningsselskab under navnet Tidsskrift for Landøkonomi og er udkommet under det navn siden.

Landhusholdningsselskabet blev stiftet allerede i 1769, men i de første år havde det ikke noget egentligt tidsskrift. Tidsskrift for Landøkonomi er sandsynligvis verdens

ældste landøkonomiske tidsskrift, som stadigvæk udkommer, og det er tilsvarende blandt de ældste danske tidsskrifter. Tidsskriftets betydning gennem årene er i sigens natur vanskeligt at vise endsige dokumentere. Lampe, M. og Sharp, P. (2014) opsummerer i en artikel noget af forfatternes igangværende forskning vedrørende dette emne.

. . . Tidsskrift for Landøkonomi, eller i det mindste dem, der skrev i det, havde en afgørende betydning for den danske specialisering i smørekseport og den dertil relaterede vækst i svineproduktionen.

Det er tydeligt, at Tidsskrift for Landøkonomi også var stedet, hvor de seneste videnskabelige fremskridt blev drøftet og deres anvendelse diskuteret. Faktisk spillede Tidsskrift for Landøkonomi en afgørende rolle i at fremme overgangen fra traditionel praksis til moderne, rationelle principper.

. . . fremhæve bidragene i Tidsskrift for Landøkonomi vedrørende fremme af og hurtig vedtagelse af nøjagtig indberetning og moderne regnskabspraksis, samt ideen om, at ved at dele disse oplysninger, kunne alle

lære af hinanden. Sådanne registreringer dannede grundlag for rationelle valg inden for erhvervet.

Tidsskrift for Landøkonomi og dets bidragsyderes indsats i dansk mejeribrugs første tid kan vanskeligt overvurderes.

Navnet "landøkonomi" og "økonomi" giver ofte anledning til spørgsmål og diskussion. "Økonomi" blev tidligere opfattet væsentligt bredere og til dels også anderledes, end vi gør i dag. Økonomi blev dengang tolket væsentligt tættere ved det græske ord "oikonomia", der er sammensat af to dele: oikos, normalt oversat som "husholdning", og nemein, "ledelse". "Landøkonomi" hænger dermed godt sammen med udgiverens navn, Landhusholdningsselskabet. Ved tidsskriftets start i 1700-tallet var det også af betydning, at landbruget spillede en langt større rolle, og derfor var en central sektor – også i et fagligt og videnskabeligt perspektiv.

Tidsskriftet er udkommet kontinuerligt siden 1815 – i varierende omfang og med udfordringer i perioder.

Niels Kærgård, professor emeritus og tidligere præsidiemedlem af Det Kongelige Danske Landhusholdningsselskab, skrev i 2007 (Kærgård, 2007):

Tidsskrift for Landøkonomi og Det Kongelige Danske Landhusholdningsselskab har været inde i en turbulent periode, hvor begges overlevelse har været i fare. Derfor udkom Tidsskrift for Landøkonomi ikke i 2006, men nu kommer det heldigvis igen i

et solidt samarbejde mellem Det Kongelige Danske Landhusholdningsselskab, Fødevarerøkonomisk Institut og Jurist- og Økonomiforbundets Forlag.

Aftalen var også, at Fødevarerøkonomisk Institut (senere Institut for Fødevarer- og Resourceøkonomi) stillede en ansvarshavende redaktør til rådighed, mens forlaget stod for endelig korrekturlæsning og layout. I 2012 overtog redaktøren hele arbejdet med indsamling af artikler, korrekturlæsning, layout og samarbejde med trykkeriet med henblik på at spare ressourcer. Siden da har den siddende redaktør med støtte fra et redaktionsudvalg bestående af repræsentanter fra forskellige interessenter sørget for at indhente artikler og få ideer til temanumre og til mulige forfattere.

Redaktionsvalgets aktuelle sammensætning fremgår af kolofonen i hvert enkelt nummer af tidsskriftet. Efterfølgende kom Landhusholdningsselskabet ind i en meget positiv økonomisk udvikling: I 2014 blev tidsskriftets årgang 200 markeret med tre særnumre, og i 2019 udkom et omfattende jubilæumsskrift.

Arbejdet med digitalisering af tidsskriftet har været omfattende: Alle numre og årgange tilbage til 1815 er indsamlet. Hver enkelt side er indscannet og efterfølgende uploadet. Digitaliseringen er foregået i etaper og blev endeligt afsluttet i slutningen af 2024. Digitalisering og uploading af tidsskriftet tilbage fra 1815 og frem er muliggjort gennem finansiel støtte fra Foreningen PlanDanmark og Landbrugets Kulturfond. De digitaliserede udgaver af

Tidsskrift for Landøkonomi er organiseret på følgende måde:

Adgang fås via www.tidsskrift.dk, hvor man automatisk bliver henvist til det aktuelle nummer. Herfra kan man tilgå arkivet indeholdende alle numre placeret i kronologisk rækkefølge. Inde under hvert nummer kan man få adgang til alle de individuelle artikler eller det samlede nummer alt efter behov. Fra forsiden har man også mulighed for at søge efter de enkelte artikler og numre. Her kan man filtrere efter publikationsdato og forfatter. Bemærk, at forfatterne for det meste står noteret som "Fornavnsinitial – punktum – Efternavn". Til eksempel er Henning Otte Hansen krediteret "H. Hansen".

Da selve digitaliseringen har været en lang omfattende proces, kan det trods adskillige gennemlæsninger naturligvis ikke afvises, at der stadigvæk gemmer sig enkelte fejl eller mangler. Man er derfor selvfølgelig til enhver tid velkommen til at kontakte den aktuelle redaktion, hvis man opdager en manglende artikel, forkert kreditering eller har adgang til et nummer, som det ikke har været muligt at skaffe og digitalisere.

Referencer

Kærgård, N. (2007). Tidsskrift for Landøkonomi og Landhusholdningsselskabet: Historien kort. I: Tidsskrift for Landøkonomi, 193(1), s. 11-22.

Prisudviklingen fra jord-til-bord – er den effektiv?

Henning Otte Hansen, Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet

Udviklingen i priserne fra jord-til-bord – også kaldet pristransmission i værdikæden – påvirkes, når vi har fødevarerkrise og meget svingende internationale priser på landbrugsråvarer. Med stadig hyppigere fødevarerkrise bliver emnet mere og mere aktuelt. Der ses et klart sammenfald mellem udviklingen i internationale og danske råvarepriser. De dyrere højere danske fødevarerpriser kan derfor føres tilbage til højere internationale priser på landbrugsråvarer.

Råvarepriserne er meget ustabile, og der opleves både store prisstigninger og -fald. Forbrugerpriserne stiger også ved dyrere råvarer, men der er ingen eller kun relativt beskedne prisfald, når råvarerne falder i pris. Der er eksempler på både tidsforsinkelse og asymmetri i pristilpasningen og dermed ufuldstændig pristransmission. Fænomenet er meget udbredt og oftere reglen end undtagelsen, men de bagvedliggende forklaringer og årsager er ikke fuldt ud belyst endsige dokumenteret.

Indledning

De internationale markeder for landbrugsvarer har været meget ustabile de seneste 15-20 år. Startende med fødevarerkrise i 2007 og efterfulgt af prisbobler i 2011-2012

og igen i 2020-2024 har de seneste årtier været kendetegnet ved meget ustabile verdensmarkedspriser på landbrugsvarer. I første omgang opstår der turbulens og prisbobler på de internationale markeder for landbrugsråvarer. Herefter flytter turbulensen ind på de nationale og lokale markeder, og den bevæger sig også fra "jord-til-bord". Det vil for eksempel sige, at når landbrugets produktion af korn, kød eller mælk sendes videre til forarbejdning, forædling, distribution og videre til køledisken eller spisestedet, vil ændringer i landbrugets salgspriser også påvirke priserne i hele værdikæden frem til forbrugerne. Spørgsmålet er, om denne pristilpasning fra jord-til-bord sker effektivt, uden forsinkelse samt overreaktion og er ensartet ved prisstigninger og -fald? Med andre ord: Fungerer markedet effektivt, og er det perfekt?

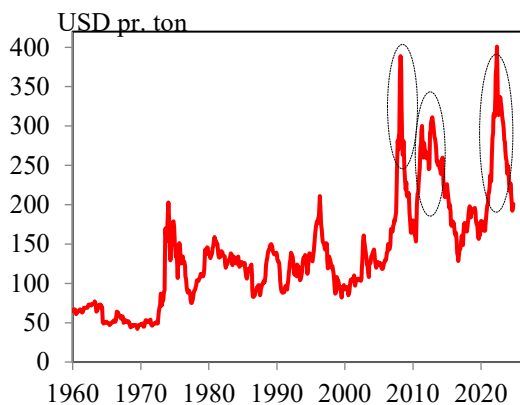
Relevans og kompleksitet

Studier af priser og prissammenhænge på landbrugs- og fødevarerområdet er både relevante og komplekse. De er relevante, fordi chok og markedsudsving på landbrugsområdet har været hyppige i de seneste årtier, og det har skabt grobund for tilfælde af ineffektiv prisudvikling i værdikæden (ufuldstændig pristransmission).

Figur 1 viser således et eksempel på, at de internationale priser på hvede, som er et meget vigtigt produkt for hele landbrugets værdikæde, har været mere og mere ustabile i de seneste årtier.

Figur 1. Udviklingen i den internationale pris på hvede, januar 1960-oktober 2024

Note: Løbende månedspriser: Hvedepris: All wheat, U.S. season average price. De seneste tre fødevarekriser/prisbobler er markeret. Kilde: Egen fremstilling på grundlag af USDA (2024).

Diskussionerne om prisudviklingen fra jord-til-bord er især aktuelle i perioder med meget svingende priser på landbrugsvarer: Når prisstigningerne når helt ud i forbrugerledet og i kølediskene, skaber det opmærksomhed i brede kredse. Dette er set under de seneste fødevarekriser, startende med fødevarekrisen i 2007 og efterfulgt af prisbobler i 2011-2012 og igen i 2020-2024 har de seneste årtier således været kendetegnet ved meget ustabile verdensmarkedspriser på landbrugsvarer, og dermed er der forståeligt fokus på pristransmission.

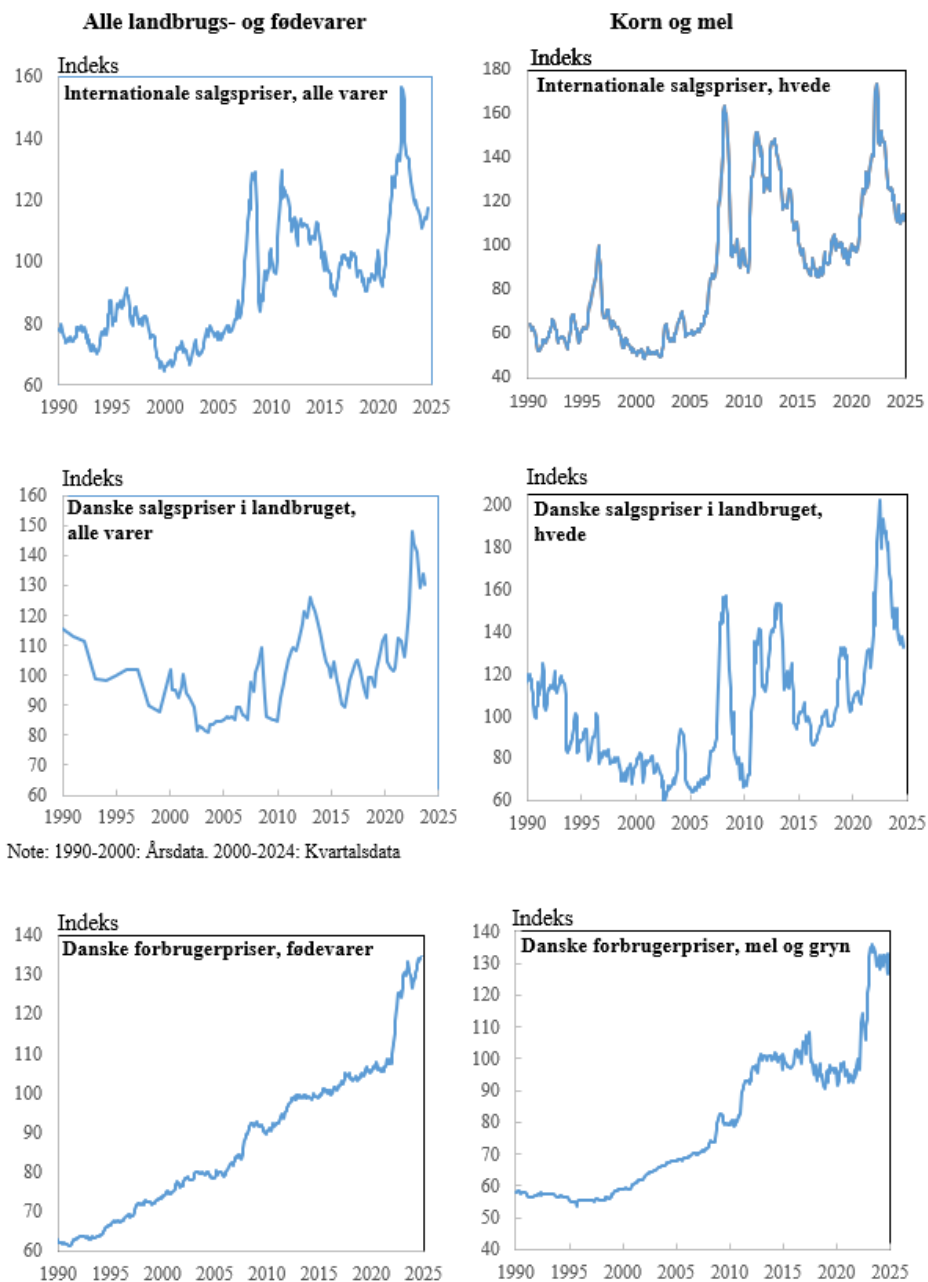
Dertil kommer, at mange studier tyder på, at pristransmissionen – prisudviklingen fra jord-til-bord – ikke fungerer effektivt, og at markederne ikke er perfekte med deraf følgende tab af økonomisk velfærd, jævnfør for eksempel von Cramon-Taubadel og Goodwin (2021).

Studier af pristransmission er også komplekse, fordi landbrugs- og fødevarepriser skabes på baggrund af mange forskellige faktorer. Man kan identificere op til 30 forskellige forhold, som på kortere eller længere sigt påvirker prisdannelsen. Dertil kommer, at varerne ændrer karakter fra led til led i værdikæden: Der tilføres forarbejdning, forædling, innovation, transport, emballering, markedsføring med mere, og derfor er det vanskeligt at måle prisudviklingen for den oprindelige råvare. Råvareprisen vil undertiden udgøre en relativt lille andel af den færdige forbrugerpris. Komplexiteten stiger også, fordi prisdannelsen mellem leddene i værdikæden ofte sker inden for samme koncern. Spotmarkeder får en faldende betydning i takt med en stigende koncentration og vertikal integration i fødevarekæder. Dermed bliver det sværere at få adgang til reelle markedsdata, som er nødvendige for at analysere pristransmissionen.

Pristransmission – priser fra jord-til-bord

Pristransmission opstår, når ændringer i én pris får en anden pris til at ændre sig. Pristransmission har især interesse, når større chok eller markedsudsving skaber prisstigninger, som forplanter sig videre i værdikæden.

Figur 2. Udvikling i internationale og danske priser på alle landbrugs- og fødevarer og som eksempel på hvede samt mel og gryn, 1990-2024 (indeks 2014-16=100)

Note: Internationale priser er opgjort i amerikanske dollars, og danske priser er opgjort i danske kroner.

Kilder: Egen fremstilling på grundlag af Danmarks Statistik (2024a-d, flere årgange) og FAO (2024).

Vertikal pristransmission refererer til pris-sammenhænge i værdikæden. Her vil der typisk være tale om prisændringer i starten af værdikæden, som medfører prisændringer længere nede i værdikæden.

Horisontal pristransmission refererer til pris-sammenhænge på samme sted i værdikæden. Det kan være prissammenhænge mellem forskellige landbrugsprodukter eller mellem landbrugsprodukter og andre produkter.

I de følgende afsnit fokuseres der på prisændringer i værdikæden (vertikal pristransmission): ændringer af råvare- eller landmandspriserne, som påvirker prisen på forarbejdede og forædlede fødevarer helt ud i forbrugerleddet.

Verdensmarkedet, det danske marked og detailmarkedet

Vi har i løbet af de seneste årtier haft stigende frihandel på de internationale landbrugsmarkeder. Hvor Danmark og EU tidligere havde adskilt det indre EU-marked fra verdensmarkedet og dermed kunne styre markedspriserne, er vi nu langt mere afhængige af verdensmarkedet og de internationale priser. Samtidig er importens andel af fødevarerforbruget steget, og der er kommet endnu mere fokus på vertikal integration – sammenhænge i kæden fra jord-til-bord. Dette bidrager alt sammen til, at prisændringer på verdensmarkedet vil påvirke forbrugerpriserne i Danmark.

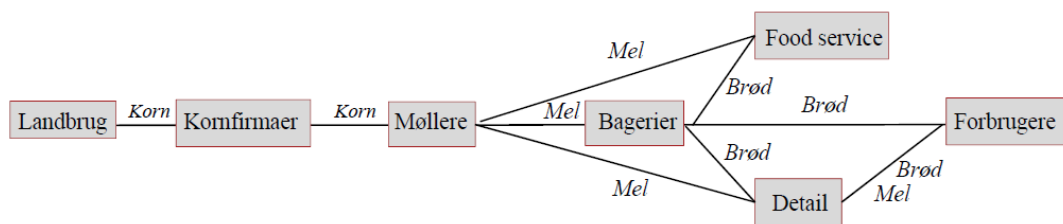
Figur 2 viser eksempler på prisudviklingen på verdensmarkedet, på det danske marked for landbrugsvarer og på det danske detail-

og forbrugermarked. Figuren viser altså prisudviklingen tre steder i værdikæden: De internationale markedspriser på landbrugsråvarer, landmændenes salgspriser på landbrugsråvarer i Danmark og forbrugerpriser i Danmark. Til venstre i figuren vises gennemsnitsprisudviklingen for alle landbrugs- og fødevarer, og til højre ses som eksempel prisudviklingen for hvede samt for mel og gryn. Prisudviklingen er vist med indeks 2014-2016=100. De internationale priser er beregnet ud fra amerikanske dollars, og de danske priser er beregnet ud fra danske kroner. De sammenvejede gennemsnit (venstre side) er sammensat af forskellige produkttyper: Det internationale prisindeks er baseret på 95 markedspriser, mens der indgår andre produkter og priser i de danske landbrugs- og forbrugerprisindeks. Dertil kommer, at omkostninger til landbrugsråvarer udgør en stadig mindre andel af forbrugerpriserne, mens for eksempel arbejdskraft, transport, afgifter og markedsføring typisk udgør en stigende andel af forbrugerpriserne.

Trods disse forskelligheder og forbehold er der flere interessante iagttagelser.

De danske landmandspriser faldt relativt meget i forhold til de internationale priser i 1990'erne. Dette kan forklares med reformen af EU's landbrugspolitik, hvor landbrugsstøtten blev ændret fra prisstøtte til direkte betalinger. Samtidig faldt eksportstøtten, og den internationale handel blev mere fri, hvilket var med til at hæve de internationale priser. De faldende danske landbrugspriser på for eksempel brødhvede fik dog ikke nogen stor effekt på priserne på mel og gryn: Mens de danske hvedepriser faldt med

Figur 3. Eksempel på værdikæde i den danske mel- og brødsektor

Kilde: Egen fremstilling.

35 procent gennem 1990'erne, steg priserne på mel og gryn – dog kun marginalt. Det samme gælder for alle varer i gennemsnit: De danske landbrugsvarerpriser faldt i pågældende periode med cirka 11 procent, mens fødevarerpriserne steg med 18 procent. Råvarepriserne – både de internationale og de danske – er meget ustabile med både prisstigninger og prislefald. Prisfaldene kan være lige så store som prisstigningerne. Forbrugerpriserne stiger også, men der er ingen eller kun relativt beskedne prislefald.

Figur 2 viser over hele perioden også, at forbrugerpriserne stiger væsentligt mere end landmændenes salgspriser. Dette skyldes især to forhold: For det første betyder udviklingen i retning af mere forarbejdning og forædling, at der anvendes mere arbejdskraft, teknologi og kapital, og at disse ressourcer vil typisk have relativt store prisstigninger. For det andet indebærer store produktivitetstigninger i landbruget, at produktionsomkostningerne pr. enhed falder, og at disse lavere omkostninger resulterer i lavere priser – eller mere begrænsede prisstigninger – i landbruget. Besparelsen bliver dermed spredt ud i markedet og bidrager til lavere priser i landbrugssektoren. Endeligt

kan det også konstateres, at der er et klart sammenfald mellem udviklingen i de internationale og de danske råvarepriser. De højere danske fødevarerpriser kan derfor føres tilbage til højere internationale priser på landbrugsråvarer.

Landbrugets værdikæder og markeder

Flere vigtige faktorer karakteriserer landbrugets værdikæder og markeder sammenlignet med andre erhverv, og det har betydning, når pristransmissionen skal belyses.

For det første er råvarepriserne gennem de seneste årtier blevet mere afhængige af de internationale markeder, og priserne er blevet meget mere varierende. Med den gradvise liberalisering af verdenshandlen og reduktionen af landbrugsstøtte er handelsbarriererne blevet mindre. Et resultat af dette er, at importen udgør en stadig større del af markedsforsyningen med landbrugs- og fødevarer i Danmark. Dette påvirker prissætningen i hele værdikæden fra landmand til forbruger.

For det andet spiller vertikal integration i værdikæden en stor rolle. Leddene i kæden er ofte tæt forbundne, og sammenhængen

fra jord-til-bord er stærk via kontraktproduktion, andelsejerskab, færre åbne markeder, mindre spotmarkeder med videre. Denne udvikling betyder dels, at adgang til oplysninger om markedspriser bliver begrænset og mindre synlig, dels at markedsprisudsving bliver udjævnet eller reduceret internt i værdikæden.

For det tredje sker der over tid en stigende forædling og værditilvækst fra jord-til-bord. Dermed bør ændrede råvarepriser i starten af værdikæden ikke få samme betydning for forbrugerpriserne, som de fik tidligere. Når stærkt forarbejdede fødevarer eller foodserviceprodukter har svingende priser, kan svingende råvarepriser kun forklare en lille del heraf.

Disse faktorer har tilsammen betydning for pristransmissionen, som finder sted i fødevaresektoren. Når råvarepriserne varierer så meget, som de for eksempel gør under fødekriser, breder prisudsvingene sig til det efterfølgende led i værdikæden og påvirker så i sidste ende forbrugerpriserne. Det betyder, at prisvolatilitet på landbrugsråvaremarkederne påvirker alle led i værdikæden i forskelligt omfang og med større eller mindre tidsforskydning.

Hvor er der pristransmission?

Pristransmission finder sted, hver gang en varer handles (købes, sælges eller viderefaktureres – enten mellem to parter eller internt i en virksomhed). Afhængigt af værdikædens længde og antallet af led i værdikæden kan der således forekomme pristransmission adskillige gange fra jord-til-bord. Figur 3 vi-

ser således et eksempel på en mulig værdikæde i den danske mel- og brødsektor. Kornet sælges til kornfirmaer, som derefter videresælger det til møllere, som maler kornet til mel. Derefter sælges melet videre til bagerier, som videreanvender det, eller til detailledet til endeligt forbrugersalg. Bagerierne producerer brød og sælger brødet videre – enten direkte til forbrugerne, til foodservice (catering, kantiner, restauranter, takeaway med mere) eller til detailledet. Kornet skal dermed passere mindst fire eller fem led, før det når slutbrugeren, forbrugerne. Der sker derfor en prisfastsættelse (salgs- og købspris) mange steder i værdikæden.

Ufuldstændig pristransmission

Ufuldstændig pristransmission i landbrugs værdikæde er et velkendt fænomen i mange lande. Der er flere forskellige former for ufuldstændig og uperfekt pristransmission:

- Forsinkelser (lags): Når prisændringer længere nede i værdikæden kommer med en vis forsinkelse.
- Overreaktion: Når en prisstigning i ét led i værdikæden resulterer i en relativt større prisstigning længere nede i værdikæden, som ikke kan begrundes med prisstigningen længere oppe i værdikæden. Det er vanskeligt at dokumentere mulige overreaktioner, da det ofte forudsætter adgang til interne priser, omkostninger og regnskaber internt i virksomhederne.

- Asymmetri: Når henholdsvis prisstigninger og prisfald resulterer i forskellige prisændringer længere fremme i værdikæden.

Både størrelsen på prisændringerne og hastigheden af prisændringerne kan være forskellige afhængigt af, om der er tale om enten prisstigninger eller -ændringer længere oppe i værdikæden. Ofte skaber prisstigninger større og hurtigere prisændringer længere ned i værdikæden, end prisfald gør. Der er mange mulige forklaringer på vertikal asymmetrisk pristransmission, men litteraturen giver ikke ret meget dokumentation på, hvad der forårsager eller forklarer denne prismekanisme. Meget få studier prøver på at forklare den asymmetriske pristransmission ud fra konkrete empiriske analyser, og man nøjes i stedet med at angive generelle og mulige årsager, for eksempel markeds-koncentration og markedsstyrke (von Cramon-Taubade og Goodwin, 2021).

Eksempler på ufuldstændig pristransmission

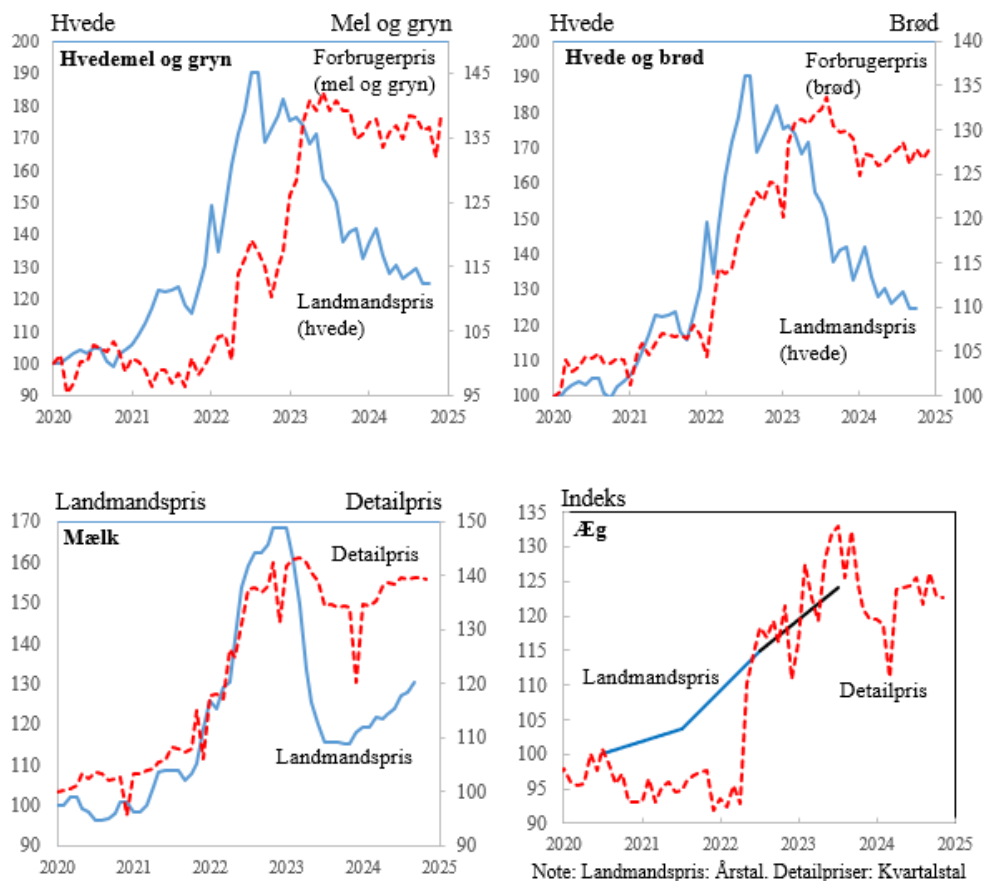
Der er adskillige eksempler på, at pristransmissionen er asymmetrisk, har betydelige forsinkelser, eller at prisstigningerne i værdikæden i forbrugerleddet er for store i forhold til, hvad der uden videre kan forklares med prisstigninger i de tidligere led. Denne ufuldkomne pristransmission er ofte et tegn på, at fødevaremarkederne er ufuldkomne, altså at markedet ikke fungerer perfekt eller optimalt. Dette er et fænomen, der opstår på vigtige nationale og internationale fødevaremarkeder. Peltzman (2000) hævder, at asymmetrisk pristransmission oftere er reglen end undtagelsen. Det er et generelt

fænomen i EU, at pristransmissionen i fødevarekæden er forsinket. Det er dog kendetegnende, at pristransmissionen og -relationerne er meget forskellige fra land til land i EU. Både asymmetrien, tidslags og prisniveauer varierer – mere eller mindre systematisk. På visse områder adskiller Danmark sig imidlertid fra resten af EU. I Danmark er der også eksempler på ufuldstændig pristransmission. Med fokus på udviklingen siden starten af 2020, hvor den seneste fødevarekrise startede, viser figur 4 eksempler på prisudvikling i dels landmandsleddet (landmændenes salgspriser), dels detaileddet (forbrugerpriser). Figuren viser, at detailpriserne på mel og gryn samt brød steg med hvedeprisen. For mel og gryn med en vis forsinkelse og for brød uden forsinkelse. Mens hvedeprisen efterfølgende er faldet markant, er forbrugerpriserne kun faldet marginalt. Her er der tale om en asymmetrisk pristransmission, hvor prisstigninger og prisfald er væsentligt forskellige.

For mælk oplevede man det samme forløb som for brød: Detailpriserne reagerede hurtigt opad i takt med landmandspriserne, men detailprisfaldet var meget beskedent, da landmændenes pris faldt. Kun i december 2023 var der som sædvanligt store prisfald, men de blev fulgt af endnu større prisstigninger i januar 2024.

Æg har en interessant værdikæde i denne sammenhæng: For det første sker der ingen forarbejdning eller væsentlig værdiforøgelse fra landbrug til detailkæde, så pristransmissionen bliver ikke påvirket væsentligt af andre omkostninger end råvarerne. For det andet er æg også interessant, fordi

Figur 4. Landmands- og forbrugerprisudvikling på forskellige fødevarer, 2020-2024 (indeks januar 2020=100)

Note: Der er forskellige skalaer på de lodrette akser i de to øverste figurer. Månedstata, dog ikke for æg, hvor landmandspriser er opgjort af årsdata, og detailpriser er opgjort af kvartalsdata.

Kilde: Egen fremstilling på grundlag af Danmarks Statistik (2024a, 2024c).

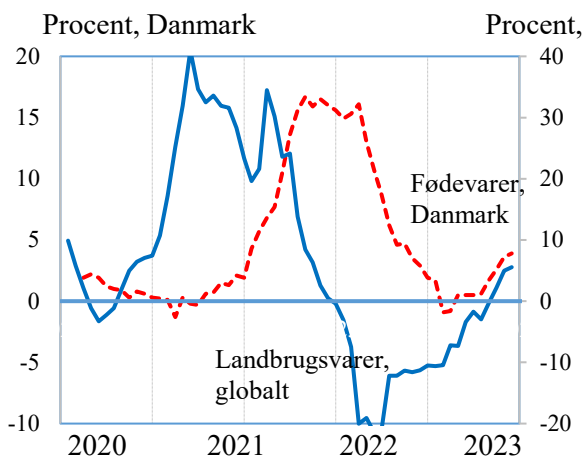
man i æggebranchen i april 2022 forudså store prisstigninger på æg, og der var "et forsigtigt bud på 6-7 kr. pr. æg og 48 kr. for en bakke med otte æg" (Prakash og Hagelskjær, 2022). Detailpriserne på æg udviklede sig betydeligt herefter, og der kom en stor, men lidt forsinket stigning i detailpriserne. Der offentliggøres kun årlige tal for producentpriser på æg, så sammenligninger mellem producent- og forbrugerpriser skal tages med

forbehold. Umiddelbart ser der her ud til at være en effektiv pristransmission.

Når der tages udgangspunkt alle fødevarerpriser under ét og ikke kun enkeltprodukter, bliver billedet lidt mere kompliceret: Prisudviklingen kan være forskellig fra produkt til produkt, råvareindholdet i detailvarerne kan være forskelligt, og forarbejdningsgraden og dermed også betydningen af andre

omkostningstyper end råvarerne kan være meget forskellig. Trods disse forhold ses der også i aggregerede data tegn på både tidsforsinkelse og asymmetri i pristilpasningen, jævnfør figur 5.

Figur 5. Prisudvikling på landbrugsvarer globalt og på fødevarer i Danmark, 2020-2024

Note: Der er forskellige skalaer på de lodrette akser. Årlige ændringer i procent. Månedssdata frem til og med november 2024. Kilde: Egen fremstilling på grundlag af FAO (2024) og Danmarks Statistik (2024a).

Figuren viser to kurver. Den første kurve viser udviklingen i et sammenvæjet prisgenomsnit på cirka 95 landbrugsprodukter på globalt plan (landmandspriser). Den anden kurve viser det danske forbrugerprisindeks på fødevarer. Begge er illustreret som årlige ændringer i procent måned for måned. Figuren viser, at de globale landbrugspriser begyndte at stige allerede i slutningen af 2020 – altså længe før Ukrainekrigen, men som en direkte konsekvens af covid-19-pandemien.

Ukrainekrigen gav dog en kortvarig ny stigning. Allerede fra slutningen af 2022 var der igen prisfald i forhold til samme måned året før.

Stigningen i forbrugerpriserne på fødevarer i Danmark kom først for alvor et år senere, og prisfaldet var også et år forsinket. Det viser, at der er en forsinket pristilpasning fra jord-til-bord.

Figuren viser desuden, at de globale landbrugspriser steg med op til 40 procent, mens de danske forbrugerpriser steg med op til 16-17 procent – igen set i forhold til samme måned året før. I betragtning af, at landbrugsråvarer og energi udgør en relativt lille andel af de endelige fødevarerpriser, var der tale om relativt store stigninger i forbrugerpriserne.

Figuren viser også, at de danske fødevarerpriser reelt ikke er faldet i pris, selvom de bagvedliggende råvarepriser er faldet. Kun i to måneder – februar og marts 2024 – har der været beskedne prisfald. Fødevarerprisstigningerne er aftaget, men prisfald har der næsten ikke været, selvom der har været næsten to år med prisfald på landbrugsråvarerne.

Prisboblen, som opstod under fødevarerkrisen, er dermed ikke forsvundet – den vokser blot ikke så stærkt længere. De danske forbrugerpriser på fødevarer er i gennemsnit cirka 25 procent dyrere, end de var i midten af 2020, hvor fødevarerkrisen begyndte. I løbet af 2024 er fødevarerne igen steget i pris, og råvarepriserne er også efterfølgende steget – set i forhold til samme måned året før.

I forhold til resten af EU har der dog i Danmark været en relativt hurtig tilpasning i nedadgående retning i forbrugerpriserne i det seneste års tid – på alle varer og på fødevarer. Inflationen falder relativt hurtigt i Danmark i forhold til resten af EU.

Referencer

Danmarks Statistik (2024a): PRIS111: Forbrugerprisindeks (2015=100) efter varegruppe og enhed. Statistikbanken. <https://statistikbanken.dk/PRIS111>

Danmarks Statistik (2024b): PRIS6: Forbrugerprisindeks (2000=100) efter varegruppe og enhed. Statistikbanken. <https://statistikbanken.dk/PRIS6>

Danmarks Statistik (2024c): LPRIS22: Prisindeks for jordbrugets salg og køb (2020=100) efter produkt og enhed. Statistikbanken. <https://statistikbanken.dk/LPRIS22>

Danmarks Statistik (2024d): LPRIS21: Prisindeks for jordbrugets salg og køb (2015=100) efter produkt og enhed. Statistikbanken. <https://statistikbanken.dk/LPRIS21>

Danmarks Statistik (flere årgange): Landbrugsstatistik.

FAO (2024): FAO Food Price Index. World Food Situation. <https://www.fao.org/world-foodsituation/foodpricesindex/en/>

Peltzman, S. (2000): Prices Rise Faster than They Fall. *Journal of Political Economy*, 108(3), 466-502. <https://doi.org/10.1086/262126>

Prakash, T. og Hagelskjær, R. (2022): Direktør: Æg kan snart komme til at koste 6-7 kroner per styk. *Danmarks Radio*.

<https://www.dr.dk/nyheder/indland/direktoer-aeg-kan-snart-komme-til-koste-6-7-kroner-styk>

USDA (2024): Wheat data.

<https://www.ers.usda.gov/data-products/wheat-data.aspx>

von Cramon-Taubadel, S. og Goodwin, B. K. (2021): Price Transmission in Agricultural Markets. *Annual Review of Resource Economics*, 13. 65-84.

<https://doi.org/10.1146/annurev-resource-100518-093938>

EU overhales af Kina og USA – også når det gælder fødevarerektoren

---

Henning Otte Hansen, Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet

Introduktion

Rapporten, *The future of European competitiveness – A competitiveness strategy for Europe*, udkom i september 2024. Rapporten viser, at EU overhales af både Kina og USA, når det gælder konkurrenceevne og vækst. Den væsentligste forklaring er en for svag vækst i produktiviteten i EU. I rapporten peges der på flere løsninger på de problemer og udfordringer, som er fremlagt: Innovation, bedre koordinering mellem landene og en større indsats inden for sikkerhed og uafhængighed. Landbrugs- og fødevarerektoren er ikke specifikt analyseret, men flere af de analyser, konklusioner og anbefalinger, som fremlægges i rapporten, gælder også for fødevarerindustrien. På nogle områder er fødevarerindustrien dog underlagt særlige vilkår, og ikke mindst fødevarerforsyningsikkerhed har fået en stigende opmærksomhed.

Vi ser samme udvikling på fødevarerområdet, hvor EU på flere områder bliver overhalet. EU's produktion, produktivitetsvækst og markedsandele stagnerer eller falder, og afstanden til Kina og USA vokser. Kina øger landbrugsstøtten – især den produktionskoblede støtte – mens den er faldet i både

EU og USA. Generelt ses den stigende subsidiering og protektionisme i Kina som en væsentlig trussel for EU og herunder også for EU's landbrugs- og fødevarerproduktion. Kina styrker sin internationale position på landbrugs- og fødevarerområdet via investeringer i udenlandsk landbrug – et område, hvor EU også er bagefter.

Udgangspunkt for EU's økonomi og konkurrenceevne

I september 2024 blev den længe ventede rapport, *The future of European competitiveness – A competitiveness strategy for Europe*, offentliggjort. Den tidligere italienske premierminister og europæiske centralbankchef Mario Draghi stod i spidsen for rapporten. Det er i sig selv ambitiøst at lave en strategi for Europas konkurrenceevne:

Der er store forskelle mellem landene, både i forhold til konkurrenceevne og i forhold til mulighederne for at styrke konkurrenceevnen i fremtiden. Tilsvarende kan også både vilkår, muligheder og løsninger være meget forskellige fra sektor til sektor. Landbrugs- og fødevarerektoren er ikke specifikt analyseret i rapporten, men forhold som produktivitet, industripolitik, regulering med mere

er i et vist omfang fælles for alle sektorer. Rapporten er udarbejdet for Europa-Kommissionen, og nogle af løsningerne er allerede indarbejdet og implementeret.

Vækst og konkurrenceevne under pres

Som rapportens titel afslører, har konkurrenceevnen og væksten i EU været svækket over en længere periode. Alle undersøgelser viser en stigende forskel i BNP-væksten mellem EU og USA, der primært er drevet af en afmatning i produktivitetsvæksten i EU.

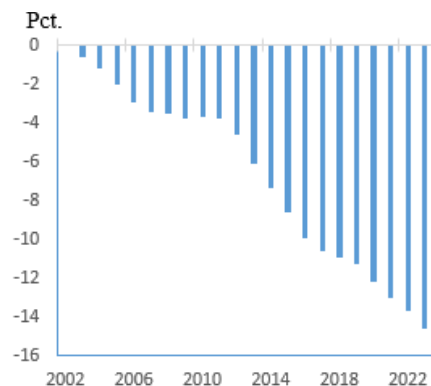
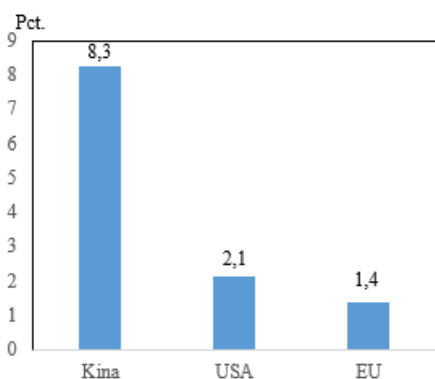
Resultatet er en relativt forringet levestandard i EU. Den disponible realindkomst per indbygger er vokset næsten dobbelt så meget i USA som i EU siden 2000. Figur 1 og 2 viser dette stigende spænd i BNP over for USA og Kina. Figur 1 viser en markant lavere BNP-vækst i EU end i både USA og Kina. Kina har haft meget høje vækstrater gennem hele perioden, og finanskriser, fødevarekriser og covid-19 har kun i begrænset omfang svækket væksten. EU har også tabt BNP-vækst over for USA – år for år – og sammenlagt har

tabet været omkring 15 procent set over hele perioden 2003-2023.

Den svagere BNP-vækst i EU kan primært forklares med udviklingen i produktiviteten: Omkring 70 procent af forskellen i BNP-væksten over for USA kan forklares med lavere produktivitet i EU. I rapporten konstateres det også, at alle større lande søger at reducere deres økonomiske, politiske og markeds-mæssige afhængighed af omverdenen.

De handelspolitiske indgreb vokser i antal (figur 3), og det øger frygten for en egentlig deglobalisering – mindre international handel og samarbejde (Hansen, H. O., 2024). I betragtning af Europas relativt store afhængighed af international handel og af åbne økonomier, er EU sårbar, hvis den geopolitiske usikkerhed øges. Selvom antallet af indgreb ikke er et præcist mål for indgrebenes omfang og betydning, indikerer figur 3 alligevel et tegn på stigende protektionisme i de senere år. Forskellige

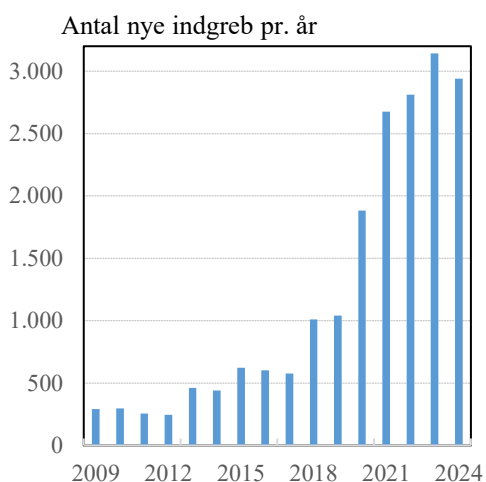
Figur 1. BNP-vækst, EU, USA og Kina, 2002-2023 **Figur 2. Akkumuleret årlig væksthorskel, EU og USA**

Kilde: Egne beregninger på grundlag af World Bank (2024). Kilde: Egne beregninger på grundlag af World Bank (2024).

strategier og konkrete tiltag til at hæve vækstraterne har været gennemført, men tendensen er forblevet uændret. Rapporten forklarer denne manglende effektivitet med for dårlig koordinering mellem medlemsstaterne. Landene har usammenhængende politikker, som medfører overlapninger og manglende fælles standarder. Især medlemslandenes erhvervs- og industripolitikker mangler koordinering og fælles mål.

Figur 3. Antal skadelige indgreb i den internationale handel

Kilde: Egen fremstilling på grundlag af Global Trade Alert (2024).

Løsninger

Rapporten af Europa-Kommissionen peger på flere løsninger på de problemer og udfordringer, som er fremlagt (Europa-Kommissionen, 2024). Overordnet set er produktivitet et nøgleord i de løsninger, som foreslås:

Styrket *innovation* fremhæves som et vigtigt indsatsområde. Europa må øge den fælles

indsats for at lukke innovationskløften over for USA og Kina, især når det gælder avancerede teknologier. Innovation og især teknologisk innovation er redskaber til at reducere forskellen i EU's produktivitet over for USA og Kina. I rapporten understreges det, at der ikke mangler ideer eller forskning. Problemerne opstår derimod, når innovationen skal gøres kommerciel og anvendes i virksomheder. Her bremses innovationen af restriktive og ulogiske regler.

Rapporten peger også på kunstig intelligens som en mulighed for Europa til at skabe en styrkeposition, både når det gælder innovation og produktivitet.

Dernæst er der brug for en fælles plan for *CO₂-reduktion og konkurrenceevne*, og en koordinering af landenes politikker er nødvendig. I modsat fald er der risiko for, at politikkerne modarbejder konkurrenceevne og vækst. Det understreges, at EU er førende i verden inden for rene teknologier som blandt andet vindmøller, men der er risiko for, at EU ikke udnytter disse fordele fuldt ud. Det skyldes stigende kinesisk konkurrence drevet af massiv industripolitik, subsidier og kontrol over råvarer. Det konkluderes, at Kinas statsstøttede konkurrence er en trussel mod EU's clean tech-virksomheder. Mere konkurrence og mindre restriktiv regulering af blandt andet fusioner bliver også nævnt som tiltag, som kan styrke både innovation og konkurrenceevne.

Det tredje indsatsområde vedrører *sikkerhed og uafhængighed*. Det fremhæves, at æraen med geopolitisk stabilitet er ved at være forbi. Stigende geopolitisk uro kan øge

usikkerheden og dæmpe investeringerne, og handelskonflikter kan blive ekstremt ødelæggende. Europa er særligt udsat. Der til kommer, at Europa er afhængig af få leverandører af kritiske råvarer, heriblandt især Kina. USA forsøger aktivt at gøre sig mere uafhængig, og EU bør gøre noget lignende, men det kræver også store investeringer. Det foreslås, at EU samarbejder mere med andre lande, opbygger lagre og indgår industrielle alliancer for at sikre forsyningskæden af nøgleteknologier.

Finansiering af løsninger

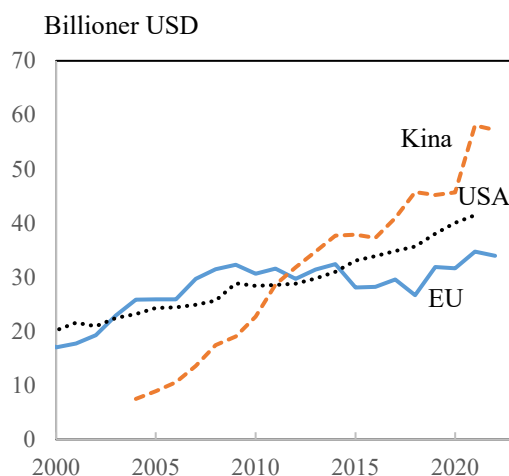
De foreslåede løsninger er ambitiøse. De vil medføre en omstilling af økonomierne, og de forudsætter store investeringer. I rapporten understreges det, at den private sektor ikke selv vil være i stand til at finansiere hovedparten af investeringerne uden offentlig støtte. Omvendt vil omstillingen medføre øget vækst og indtjening, som også gavner de offentlige finanser. Hvis målene i rapporten skal nås, er der behov for yderligere årlige investeringer på op til 800 mia. euro (knap 6.000 mia. kr.) svarende til omkring 4,5 procent af EU's BNP i 2023. Til sammenligning udgjorde investeringer under Marshallplanen i 1948-51 omkring 1-2 procent af EU's BNP.

Fødevarerområdet

Rapporten fra Europa-Kommissionen omhandler konkurrenceevne og vækst generelt for EU's erhvervssektorer. Landbrugs- og fødevarersektoren er ikke specifikt analyseret, men flere af de analyser, konklusioner og anbefalinger, som fremlægges i rapporten, gælder også for fødevarerindustrien. På nogle områder er fødevarerindustrien dog

underlagt særlige vilkår: Fødevarerindustrien er ofte tæt knyttet til landbrugssektoren, og med reformer og omlægninger af landbrugspolitikken påvirkes også fødevarerindustrien. Dertil kommer, at ikke mindst fødevarerforsyningsikkerhed – og dermed også indirekte landbrugs- og fødevarersektoren – har fået en stigende opmærksomhed i blandt andet Kina i takt med den geopolitiske ustabilitet. Fødevarerindustrien er en vigtig sektor i EU, og den udgør fra ca. 5 til 33 procent af den samlede fremstillingsindustri i EU (målt på værditilvækst). I Danmark udgør den 12 procent. Som figur 4 viser, har fødevarerindustriens betydning udviklet sig meget forskelligt i EU, USA og Kina siden årtusindskiftet.

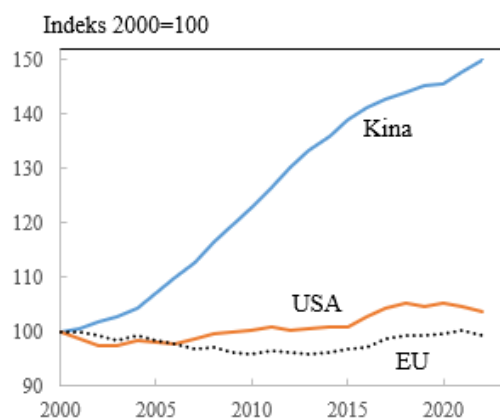
Figur 4. Værditilvækst i fødevarerindustrien

Note: Føde- og drikkevarer samt tobak
Kilde: Egne beregninger på grundlag af World Bank (2024).

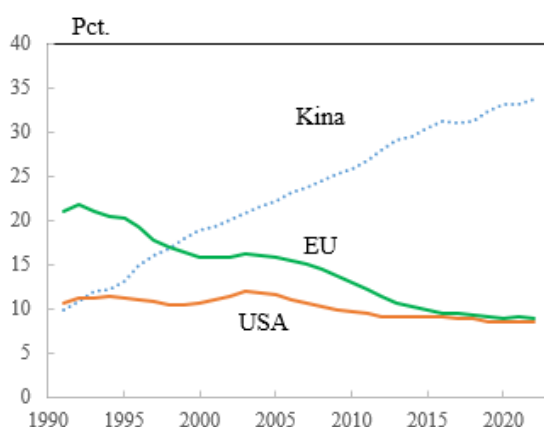
Det er ikke så overraskende, at værditilvæksten i den kinesiske fødevarerindustri er steget relativt meget – om end der er tale om

Figur 5. Udviklingen i fødevareproduktionen (pr. indbygger)

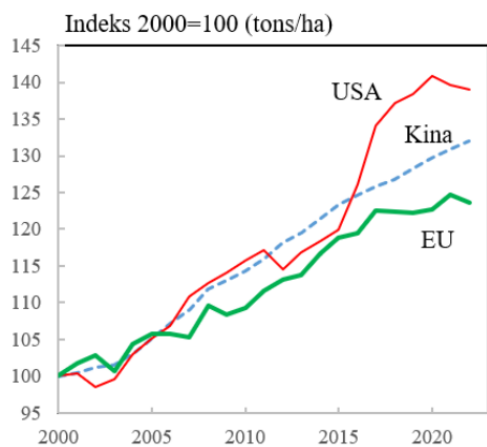
Note: 5 års glidende gennemsnit
 Kilde: Egen fremstilling på grundlag af FAO (2024).

Figur 6. Udviklingen i værdien af fødevareproduktionen (procent af hele verden)

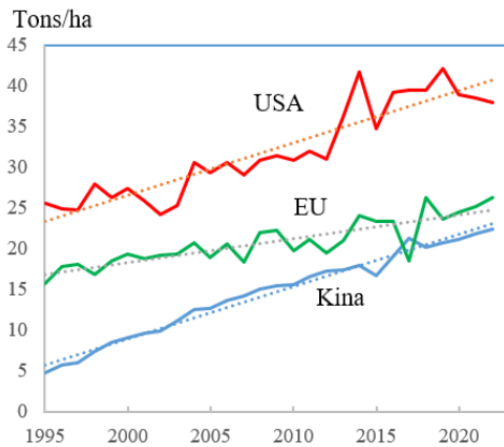
Note: 5 års glidende gennemsnit
 Kilde: Egen fremstilling på grundlag af World Bank (2024).

Figur 7. Produktivitetsudvikling i kornproduktion

Kilde: Egen fremstilling på grundlag af FAO (2024).

Figur 8. Produktivitetsudvikling i æbleproduktion

Kilde: Egen fremstilling på grundlag af FAO (2024).

en meget markant stigning: Stigende befolkningstal, stigende efterspørgsel og stigende landbrugsproduktion er alle med til at øge fødevarerindustriens værditilvækst.

Det er derimod bemærkelsesværdigt, at EU blevet overhalet så markant af Kina og af USA i årene 2012-15. EU havde faktisk verdens største fødevarerindustri målt på værditilvækst i 2011.

Landbrugs- og fødevarerproduktion

Udviklingen i landbrugs- og fødevarerproduktionen er – som udviklingen i det totale bruttonationalprodukt – et udtryk for eller et resultat af erhvervets konkurrenceevne og vækst. Siden årtusindskiftet er fødevarerproduktionen per indbygger faldet marginalt i EU (-1 procent), mens den er steget med 4 procent i USA og med 50 procent i Kina (figur 5). I samme periode har Kina overhalet både EU og USA, når det gælder værdien af fødevarerproduktionen. Kina står nu for 1/3 af verdens samlede fødevarerproduktion målt i værdi. EU's andel er faldet fra 22 procent til 9 procent, mens USA's andel er faldet marginalt fra 11 procent til 9 procent. USA overhalede EU i 2022, målt på værdien af fødevarerproduktionen (figur 6).

Udviklingen i værdien af fødevarerproduktionen skal naturligvis ses på baggrund af, at Kina kommer fra et væsentligt lavere niveau, og at der har været en betydelig befolkningsvækst i landet. Kina har 18 procent af verdens befolkning, mens tallet for EU og USA er henholdsvis 6 procent og 4 procent. Med den stigende velfærd og dermed også stigende efterspørgsel efter fødevarer i Kina, og med landets ønske om at være mere selvforsynende med fødevarer, er der oplagte

forklaringer på den relativt stigende fødevarerproduktion i Kina.

Produktivitet

Produktivitet – eller manglende produktivitetsvækst – er et nøgleord i Europa-Kommissionens rapport. Produktivitet beskriver forholdet mellem output og input: Den producerede mængde i forhold til de ressourcer (kapital, jord, arbejdskraft med mere), der anvendes. I nogle lande er det mest fordelagtigt af anvende meget arbejdskraft, mens det i andre lande er mere fordelagtigt at anvende meget kapital. Derfor er sammenligninger mellem forskellige lande vanskelige at tolke. Dertil kommer, at det ofte er nemmere at øge produktiviteten fra et lavt niveau, mens den marginale produktivetsforbedring bliver vanskeligere, hvis produktiviteten i forvejen er høj.

Der er dog alligevel eksempler, som kan bruges til at illustrere produktivetsudviklingen i EU, USA og Kina, jævnfør figur 7 og 8. Figur 7 illustrerer, at EU sakker bagud i forhold til Kina og USA, når det gælder produktivetsvækst i kornproduktionen. Figur 8 indeholder en lidt speciel men interessant case for produktivets- og produktionsudvikling i et landbrugs- og fødevarersegment: Den kinesiske æblejuiceindustri opstod efter markedsreformerne i 1980'erne, hvor landmændene fik incitament til at udvikle gartnerisektoren, herunder også æbleproduktionen, som ellers var underudviklet.

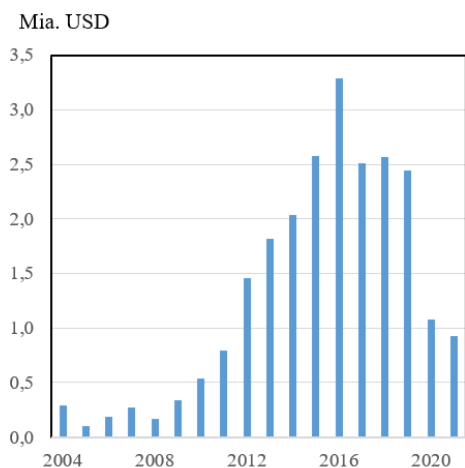
Yderligere lancerede Verdensbanken og Kina i 1994 et meget omfattende udviklingsprojekt, hvor målet blandt andet var at

skabe en både mere bæredygtig og intensiv landbrugsproduktion til gavn for både beskæftigelsen og indtjeningen. I den forbindelse blev der plantet mange nye æbletræer, og produktionen af æbler steg markant. I 2022 stod Kina for halvdelen af verdens æbleproduktion, og landet er klart verdens største eksportør af æblejuice. Eksemplet illustrerer, at Kina er i stand til at øge den indenlandske produktion og selvforsyningsgraden (Hansen, H. O., 2015). Figur 8 illustrerer også, at produktiviteten stiger kraftigere i både Kina og USA end i EU.

Direkte investeringer i udlandet

Direkte investeringer i udlandet tager en stadig vigtigere del i globaliseringen: Virksomheder, investorer og stater kan ekspandere ved at øge eksporten, men væksten sker i stigende grad ved investering i virksomheder, jord, infrastruktur med mere i udlandet.

Figur 9. Kinas udenlandske investeringer i land- og skovbrug samt fiskeri, 2004-21

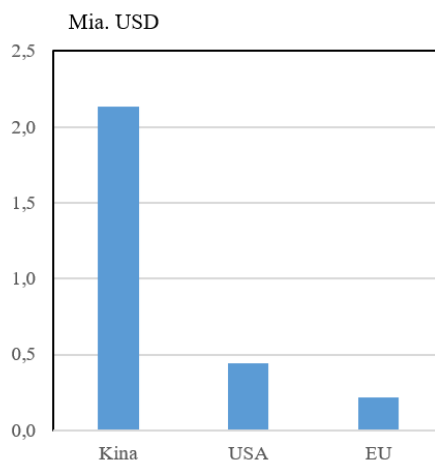

Kilde: Egen fremstilling på grundlag af FAO (2024).

Dermed kan man udnytte ressourcerne i udlandet, og man kan overføre noget af den viden, som man allerede har udviklet i hjemlandet. Endeligt kan man også øge den økonomiske og politiske indflydelse rundt omkring i verden via disse investeringer i udlandet. Når det gælder investeringer i udenlandsk landbrugsproduktion, spiller Kina en vigtig rolle: Kina øger således sine investeringer i udenlandsk landbrug (figur 9) mere end noget andet land. I dag er Kina det land i verden, som investerer mest i landbrug i udlandet (Figur 10). Også når det gælder investeringer i udenlandsk landbrug, ligger især Kina men også USA langt foran EU. Der synes at være flere overordnede formål med disse udenlandske investeringer, jævnfør blandt andre Gooch and Gale (2018):

- Indtjening: Ved at overføre viden og kapital kan der opnås en merindtjening til investorerne.

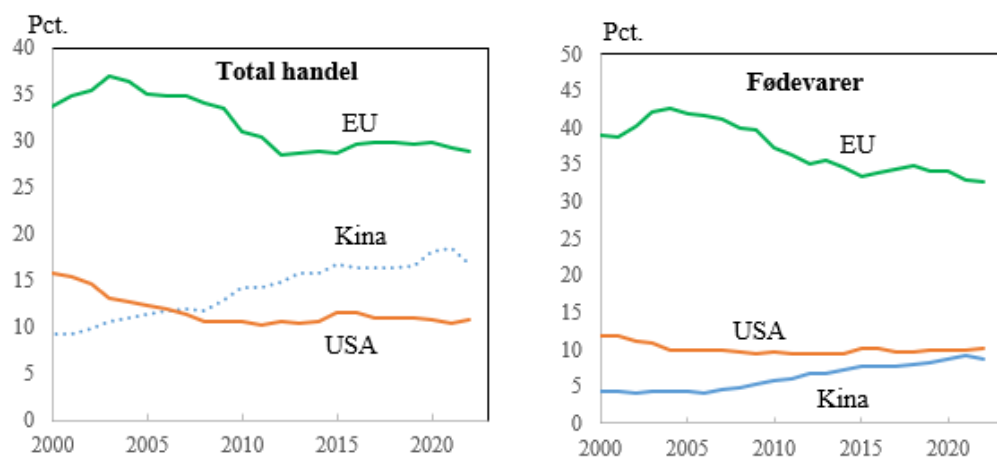
Figur 10. Udenlandske investeringer i land- og skovbrug samt fiskeri, årligt gennemsnit af 2013-21

Kilde: Egen fremstilling på grundlag af FAO (2024).

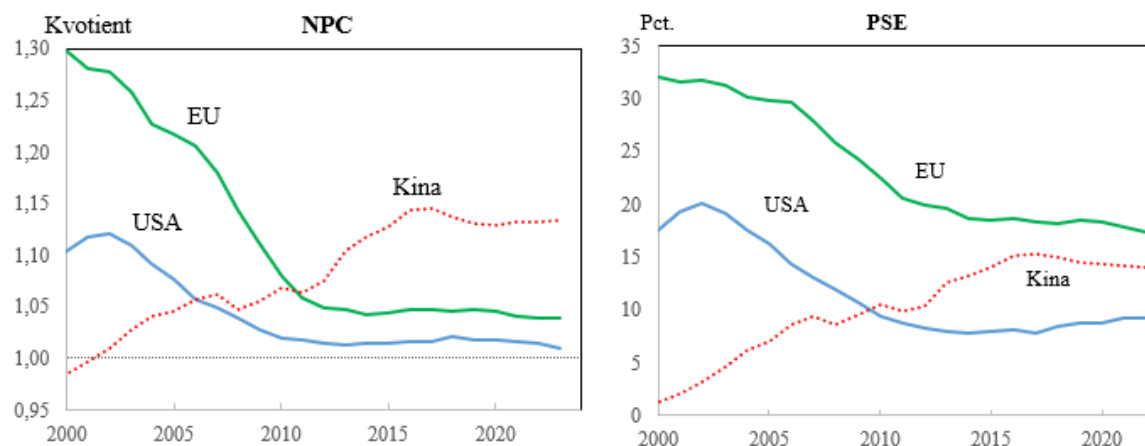

Figur 11. EU's, USA's og Kinas andele af verdensmarkedet for fødevarer og for alle varer, 2000-2022

Note: Fødevarer eksklusive fisk. Andelen er opgjort som landenes import + eksport i procent af verden i alt.
Kilde: Egne beregninger på grundlag af FAO (2024).

Figur 12. Landbrugsstøtte (NPC) i EU, USA og Kina, 2000-2023

Note: 5 års glidende gennemsnit. Landbrugsstøtten er opgjort som NPC og PSE.

Nominal Protection Coefficient (NPC) viser forholdet mellem landmændenes salgspriser (inklusive direkte betalinger per ton) og import- eller eksportprisen. Hvis NPC = 1, er der ingen prisforskel. Producer Support Estimate (PSE) omfatter alle overførsler til landbruget, både markedsstøtte og direkte betalinger. PSE er her vist i procent af landbrugets bruttoindtægter.

Kilde: Egen fremstilling på grundlag af OECD (2024).

- Fødevarerforsyningsikkerhed: Via investeringer i udenlandsk landbrugs- og fødevarerproduktion sikres adgang til råvarer, som kan forsyne det kinesiske marked.
- Styrket geopolitisk placering: Via direkte tilstedeværelse i udlandet opnås større økonomisk og politisk indflydelse.
- Markedsåbning: Ved at være solidt etableret i udlandet, øges mulighederne for efterfølgende eksport fra Kina til det udenlandske marked.

Kinesiske investorer har en tendens til at investere i landbrugsproduktion i mindre udviklede lande, hvor der er få konkurrenter, og hvor der netop er muligheder for at øge produktiviteten ved hjælp af kinesisk teknologi.

Betydningen i den internationale handel

Den internationale handel vokser normalt fra år til år, og en stigende andel af produktionen – også fødevarerproduktionen – handles internationalt (Hansen, H. O. 2024). Det skyldes dels mere åbne økonomier og mindre handelsbeskyttelse, dels stigende befolkningstal og stigende produktion i verden. Jo mere et land importerer og eksporterer, desto større rolle har landet i den internationale økonomi – alt andet lige. Samtidig er andelen af verdens samlede eksport også en indikation på landenes internationale konkurrenceevne.

Med dette udgangspunkt kan det konstateres, at EU har fået en markant faldende andel

af den internationale handel med fødevarer og med alle varer under ét, jævnfør figur 11. Langt hovedparten af EU-landenes import og eksport er intra-EU-andel – altså handel mellem EU-lande. Hvis man betragter EU under ét og ser samlet på EU's handel med omverdenen, er Kina nu blevet en større verdenshandelsnation end EU. EU's andele af den internationale handel med alle varer og med fødevarer er faldet betydeligt siden årtusindskiftet. USA har haft en mindre nedgang, mens Kina har fået en stigende betydning.

Kina er i dag klart den vigtigste nation, når det gælder international varehandel. Omkring 17 procent af al verdenshandel – import og eksport tilsammen – er kinesisk. Som grafen viser, har andelen været stigende gennem en længere årrække. Omkring 2005-07 overhalede Kina både USA og EU som største handelsnation, og forskellen er efterfølgende steget betragteligt. Når det gælder international handel med fødevarer, er Kina knapt så dominerende. Deres andel udgør ca. 9 procent af verdensmarkedet, og her er landet tredjestørst efter USA og EU (her beregnet som EU's eksterne handel og fratrukket intern handel mellem EU-landene). Kinas andel af verdensmarkedet er dog også her steget markant de sidste 10-15 år. Hvis denne udvikling fortsætter, vil Kina inden for få år være den vigtigste nation på verdensmarkedet for fødevarer.

Kina er en stor nettoeksportør af alle varer under ét, men nettoimportør når det gælder fødevarer: Kina er verdens største importør af fødevarer, men er samtidig også verdens 4. største eksportør. Både importen og

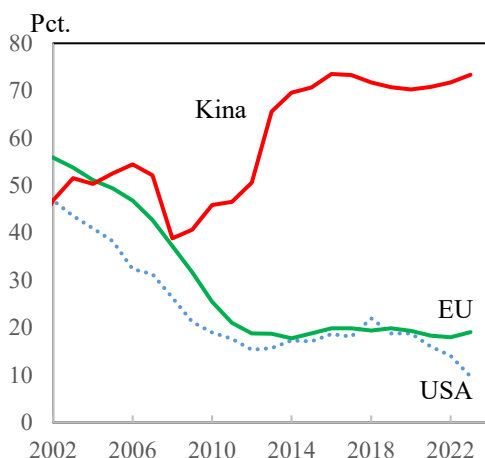
eksporten er steget markant i de senere år. Nedgangen i 2022 som vist i grafen er sandsynligvis blot et kortvarig fald som konsekvens af især covid-19, og det er næppe tegn på en helt ny tendens. Fra naturens side har Kina begrænsede muligheder for at øge fødevarerproduktionen, og derfor er en vis fødevarerimport naturlig: Kun ca. 12 procent af arealet er opdyrket, og det opdyrkede areal per indbygger er meget lille. For eksempel har Danmark 5 gange så meget opdyrket landbrugsjord per indbygger, som Kina har.

Landbrugspolitik og -støtte

Landbrugspolitik og -støtte spiller også en stor rolle, når konkurrenceevnen på kort og lang sigt skal vurderes. Landbrugspolitik og -støtte kan både stimulere og begrænse produktionen, og den kan også begrænse markedsadgang og dermed forhindre vækst. Endeligt er det også af betydning, hvilken form for landbrugsstøtte der ydes. Kina har som et landbrugspolitisk mål at have en høj fødevarer sikkerhed (tilstrækkelige fødevarer) og en høj selvforsyningsgrad. Kina vil derfor næppe tillade en for stor afhængighed af fødevarerimport. En for stor import kan undgås ved at støtte det indenlandske landbrug og ved at lægge told, afgifter eller andre restriktioner på importen. Siden år 2000 er landbrugsstøtten i Kina således steget, mens den generelt har været faldende i den vestlige verden. I 2022 lå landbrugsstøtten i procent af landbrugets bruttoindtægter i Kina marginalt under gennemsnittet i EU men betydeligt over målt på den samlede prisstøtte, jævnfør figur 12. Figuren viser udviklingen i landbrugsstøtten i EU, USA og Kina målt på to forskellige måder. Som det ses, begyndte landbrugsstøtten i Kina at stige i midten af

2000'erne, hvor der i stigende grad blev indført importbarrierer for at beskytte den indenlandske produktion. Kina øgede landbrugsstøtten målt på PSE fra 5 procent i 2000-02 til 14 procent i 2021-23, og Kina var det eneste større land, som hævede landbrugsstøtten i den tidsperiode.

Figur 13. Andelen af landbrugsstøtten som er produktionsbaseret (procent af total PSE)

Kilde: Egen fremstilling på grundlag af OECD (2024).

Mere end 2/3 af støtten til landmænd i Kina kan betegnes "meget skadelig for den internationale handel". Det skyldes, at støtten direkte begrænser samhandlen, fordi den hindrer andre landes adgang til det kinesiske marked, og fordi den skaber en kunstig høj indenlandsk produktion. Mens den vestlige verden gennem de seneste årtier har omlagt støtten til at være mindre skadelig, har Kina ikke foretaget nogen væsentlig omlægning i den retning i samme periode. Netop støtte, som er koblet til produktionen, påvirker den

internationale handel meget, og derfor har der generelt været en nedgang i denne støt-teform, jævnfør figur 13. Som figuren viser, er den kinesiske landbrugsstøtte blevet mere og mere produktionskoblet – og dermed også mere skadelig – samtidig med at den også er steget. Afkoblingen af landbrugsstøtten i EU og USA samt mere koblet landbrugsstøtte i Kina kan således også være en del af forklaringen på, at Kinas landbrugs- og fødevarerproduktion er steget så meget mere end i EU og USA.

Konklusion

Konklusionen er helt klar: Europas konkurrenceevne og vækst halter langt bag efter USA og Kina. Vi taber markedsandele, og sådan har udviklingen været siden årtusindskiftet. Konsekvensen er blandt andet forringet levestandard. Europa-Kommissionens forslag til løsninger koster 6.000 mia. kr. om året, og det er relativt 2-3 gange så meget som Marshallplanen. Det skal finansieres af private investorer og af det offentlige. Spørgsmålet er, om der kan blive enighed om en fælles finansiering i EU.

Vi ser samme udvikling på fødevarerområdet, hvor EU på flere områder bliver overhalet. EU's produktion, produktivitetsvækst og markedsandele stagnerer eller falder, og forskellen over for Kina og USA øges. Kina øger landbrugsstøtten – især den produktionskoblede støtte – mens den er faldet i både EU og USA. Generelt ses den stigende subsidiering og protektionisme i Kina som en væsentlig trussel for EU, og herunder også for EU's landbrugs- og fødevarerproduktion. Kina styrker sin internationale position på landbrugs- og fødevarerområdet via investe-

ringer i udenlandsk landbrug – et område, hvor EU også er bagefter.

I en geopolitisk usikker periode spiller fødevarer en relativt større rolle og øger udfordringerne i EU's fødevarersector. Dertil kommer, at EU er relativt afhængig af international handel og af åbne økonomier – også på fødevarerområdet – hvilket øger sårbarheden ved geopolitiske kriser.

Referencer

European Commission (2024): The future of European competitiveness. September 2024.

https://commission.europa.eu/document/download/97e481fd-2dc3-412d-be4c-f152a8232961_en?filename=The%20future%20of%20European%20competitive-ness%20-%20A%20competitive-ness%20strategy%20for%20Europe.pdf

FAO (2023): Foreign direct investment flows to agriculture (2013–2022)

<https://www.fao.org/statistics/highlights-archive/highlights-detail/foreign-direct-investment-flows-to-agriculture-2013-2022/en>

FAO (2024): FAOSTAT

<https://www.fao.org/faostat/en/#data>

Global Trade Alert (2024): New interventions per year

https://www.globaltradealert.org/global_dynamics/day-to_1118

Gooch, Elizabeth and Fred Gale (2018): China's Foreign Agriculture Investments, EIB-192, U.S. Department of Agriculture, Economic Research Service, April 2018.

<https://www.ers.usda.gov/webdocs/publications/88572/eib-192.pdf>

Hansen, Henning Otte (2015): Det globale marked for juice - tendenser og perspektiver I: Tidsskrift for Landøkonomi. No 1/2015. 201. årgang. pp. 23-30

Hansen, Henning Otte (2013): Food Economics – Industry and markets. Routledge.

Hansen, Henning Otte (2024): Megatrends in agriculture, Food industry and Food markets. An empirical and holistic approach. Palgrave

<https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-031-58152-6>

OECD (2024): OECD Data Explorer

[https://dataexplorer.oecd.org/vis?df\[ds\]=dsDisseminate-FinancialDMZ&df\[id\]=DSD_AGR_POLIND%40DF_PSE&df\[ag\]=OECD.TAD.ARP&df\[vs\]=1.1&dq=EU%2BCHN%2BUS.A.A.PNPC%2BPNAC%2BPSE..FCTR%2BPT_REC_FRM&pd=1986%2C2023&to\[TIME_PERIOD\]=false&vw=tb](https://dataexplorer.oecd.org/vis?df[ds]=dsDisseminate-FinancialDMZ&df[id]=DSD_AGR_POLIND%40DF_PSE&df[ag]=OECD.TAD.ARP&df[vs]=1.1&dq=EU%2BCHN%2BUS.A.A.PNPC%2BPNAC%2BPSE..FCTR%2BPT_REC_FRM&pd=1986%2C2023&to[TIME_PERIOD]=false&vw=tb)

World Bank (2024): World Development Indicators

<https://data-bank.worldbank.org/source/world-development-indicators>

Japans betydning for den danske eksport af svinekød

Henning Otte Hansen, Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet

Japan var tidligere (i starten af 1990'erne) et meget vigtigt marked for dansk svinekød: Op mod halvdelen af den danske eksport til Japan var svinekød, 30 procent af den danske svinekødseksport gik til Japan, og Danmark stod for halvdelen af Japans import af svinekød. I dag er Japan ikke så betydende mere, hvilket udviklingen tydeligt viser. Der kan gives flere forklaringer på denne udvikling.

Japan: Fra største til sjette største eksportmarked

Japan var i en lang periode et centralt marked for dansk svinekød. I starten af 1990'erne blev op mod 30 procent af eksporten sendt til Japan, og Japan var dermed det vigtigste eksportmarked. Efterfølgende er eksporten faldet næsten år for år, jævnfør figur 1.

Den danske svinekødseksport til Japan var meget lille i første halvdel af 1980'erne på grund af mund- og klovesyge i Danmark i denne periode. Efterfølgende steg svinekøds-eksporten til Japan dog hurtigt igen, og den toppede i starten af 1990'erne, hvor den udgjorde godt 30 procent af den samlede danske svinekødseksport. Figur 1 viser også, at tæt på halvdelen af den danske eksport til Japan var svinekød i starten af

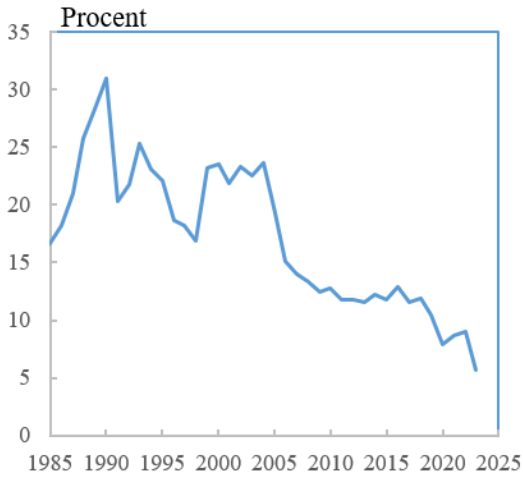
1990'erne. Efterfølgende er andelen faldet til 12 procent. Den faldende andel skyldes to forhold: For det første er det naturligt, at landbrugsvarer får en faldende andel af den samlede eksport – i takt med landenes industrialisering og økonomiske udvikling (Hansen, 2024). For det andet har det også en betydning, at specielt Japan har fået en faldende andel af den samlede danske svinekødseksport.

Danmark: Fra dominerende til lille importland

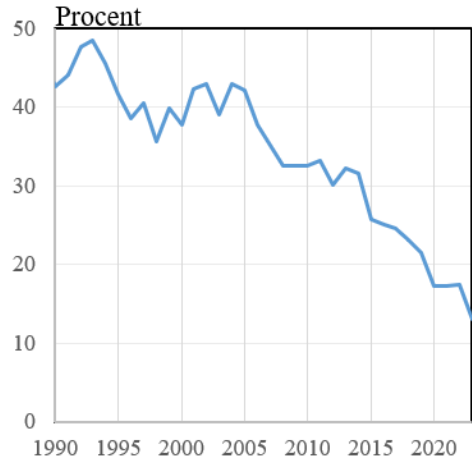
I starten af 1990'erne var Danmark et dominerende importland for Japan, når det gælder svinekød: Over halvdelen af den japanske import af svinekød kom fra Danmark. Siden er andelen faldet, og andre lande er kommet til og har overtaget store dele af de danske markedsandele, jævnfør figur 2.

Figur 1. Danmarks eksport af svinekød til Japan

Andel af samlet dansk eksport af svinekød

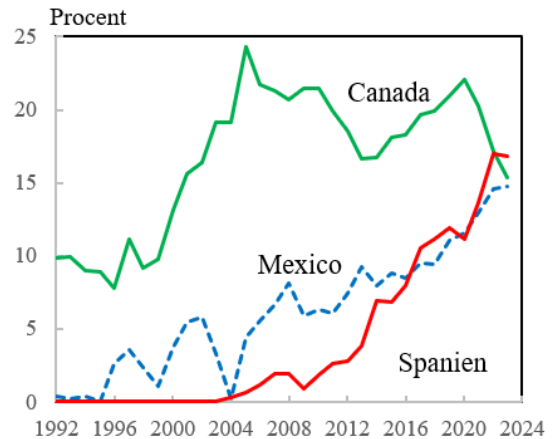
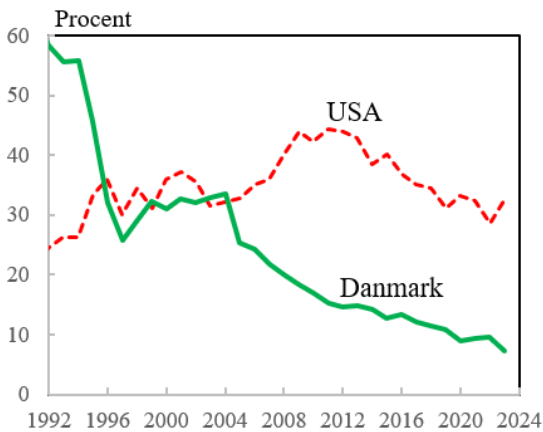
Andel af samlet dansk eksport til Japan

Note: Opgjort i værdi

Kilde: Egen fremstilling på grundlag af Danmarks Statistik (2024).

Figur 2. Landes andele af Japans import af svinekød

Note: HS 0203: Meat of swine; fresh, chilled or frozen

Kilde: Egen fremstilling på grundlag af UN (2024).

Figur 2 viser, at Danmarks andele af Japans svinefødsimport er faldet fra omkring 50 procent i starten af 1990'erne til 7 procent i 2023. De tabte markedsandele er især gået til Canada, Mexico og Spanien. Disse tre lande har sammenlagt og i samme periode øget deres markedsandele fra ca. 10 procent til knap 50 procent. Canada og til dels Mexico har afstandsfordele til Japan og kan sælge fersk svineføds. Spanien har gennem de seneste årtier udviklet en meget konkurrencedygtig svinefødssektor, og landet er nu verdens største eksportør af svineføds. Som det ses af figuren, er Spanien nu den næststørste eksportør af svineføds til Japan – efter USA.

Japan: Flere lande får eksportadgang

Japan har haft – og har stadig – strenge kvalitetskrav til deres fødsimport: For at få adgang til det japanske marked skal landene kunne dokumentere et højt veterinært niveau, ingen væsentlige husdyrsygdomme med mere. På dette område havde Danmark i mange år en unik placering, hvor vi var blandt de få lande, som kunne opfylde de japanske krav, og som gav os adgang til et relativt lukrativt højprismarked. Danmark har stadig et højt niveau – og det er løbende blevet udviklet yderligere, men andre lande har også øget deres veterinære og sundhedsmæssige niveau og har fået adgang til det japanske marked. Konkurrencefordelen er dermed indskrænket eller forsvundet.

I starten af 1990'erne var der reelt kun 5-6 lande, der eksporterede svineføds til Japan. I dag er der mindst ti, herunder lande som Spanien og Mexico, som ekspanderer kraftigt. I en mere og mere globaliseret verden bliver det nemmere at overføre viden og

teknologi mellem lande. Viden om at bekæmpe husdyrsygdomme, investeringer i moderne slagteanlæg og kølekæder samt myndighedsberedskab kan flyttes til lande, der har brug for det, og som på andre parametre har en konkurrencedygtig fødssektor.

Japan: Stadig et stort importland

Japan har været – og er stadig – et stort importland, når det gælder svineføds. I midten af 1990'erne var Japan verdens største importør af svineføds. I 2022 var Japan verdens næststørste importør lige efter Kina, så det er stadig et vigtigt og også relativt stabilt marked.

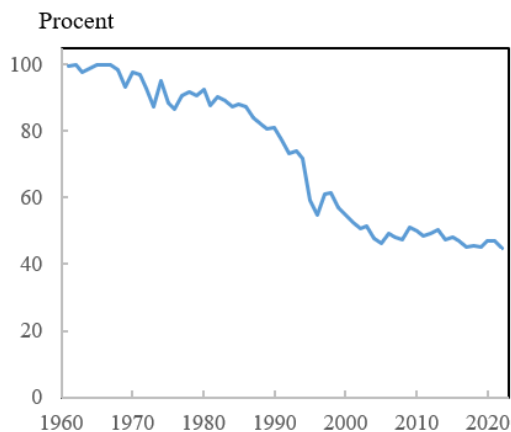
Japan er fra naturens side dårligt udrustet til at producere fødevarer: Japan er et af de lande i verden, hvor der er mindst landbrugsjord til rådighed per indbygger. Samtidig er landbruget relativt ineffektivt. Derfor må landet importere en stor del af fødevarerne – trods en meget høj landbrugsstøtte som skulle sikre en indenlandsk fødevarerproduktion og en vis selvforsyningsgrad. Når det gælder svineføds, er Japan blevet mere og mere afhængig af import. Selvforsyningsgraden for svineføds ligger på omkring 50 procent. Det vil sige, at halvdelen af forbruget importeres (figur 3). Selvforsyningsgraden er faldet siden 1970'erne, og samtidig har Japans import af svineføds udgjort en stigende andel af verdens samlede import af svineføds (figur 4).

Mere fersk, mindre frosset svineføds

Japan importerer flere forskellige slags svineføds, men hovedparten består af frosne varer, mens ferske varer udgør under halvdelen. Går vi tilbage til starten af 1990'erne

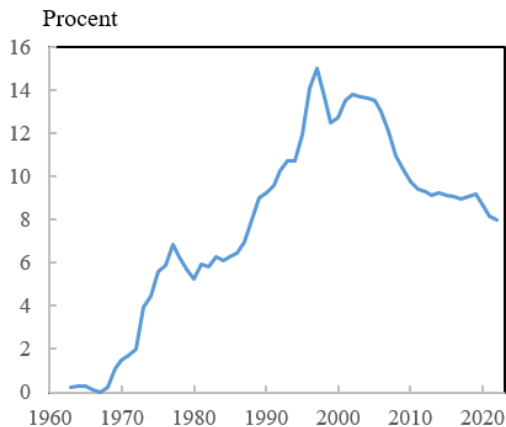

Figur 3. Japans selvforsyningsgrad for svinekød (produktion i procent af forbruget)

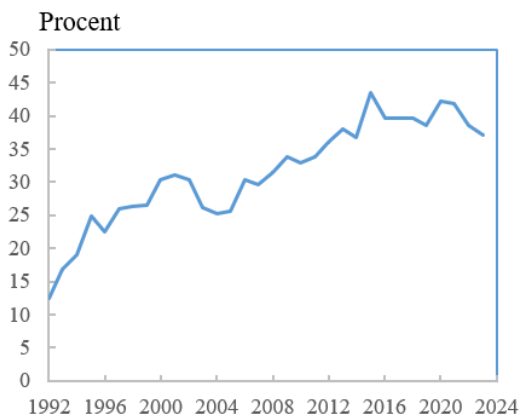
Kilde: Egen fremstilling på grundlag af FAO (2024).

Figur 4. Japans andel (procent) af verdens samlede import af svinekød

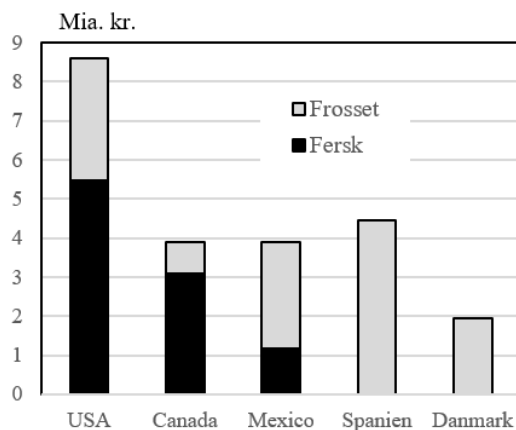
Kilde: Egen fremstilling på grundlag af FAO (2024).

Figur 5. Andel af Japans samlede import af grisekød som er fersk svinekød

Kilde: Egen fremstilling på grundlag af UN (2024).

Figur 6. Eksport af svinekød til Japan: Frosset og fersk (2023)

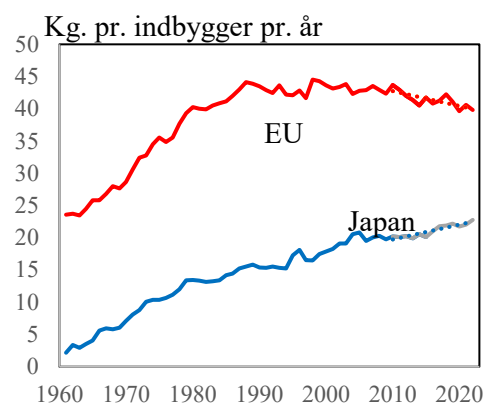
Kilde: Egen fremstilling på grundlag af UN (2024).

var importen af fersk svinekød meget beskedent og udgjorde omkring 10-15 procent af importen. Efterfølgende er importen dog steget betydeligt og udgør nu omkring 40 procent, jævnfør figur 5. Der er således en stigende efterspørgsel på fersk, kølet svinekød. Det er dog en efterspørgsel, som Danmark ikke kan imødekomme på grund af den store afstand. Lande i Nordamerika er i stand til at sende fersk, kølet svinekød til Japan, og det giver dem en konkurrencemæssig fordel. Som det ses af figur 6, udgør fersk, kølet svinekød hovedparten af USA's og Canadas eksport af svinekød til Japan. Spanien og Danmark sender næsten udelukkende frosset svinekød til Japan.

Japan: Stigende forbrug af svinekød

OECD (2024a) forudsår, at verdens samlede forbrug af svinekød vil stige med 8 procent frem til 2034. Mens forbruget stagnerer i Europa, forventes det at stige i resten af verden.

Figur 7. Forbrug af svinekød per indbygger

Note: Tendenskurve for 2010-2022 er medtaget.

Kilde: Egen fremstilling på grundlag af FAO (2024).

Som det ses af figur 7, er forbruget af svinekød per indbygger svagt faldende i EU men stigende i Japan. Tendensen i figuren bekræfter OECD's fremskrivning: Japans forbrug er stigende – men fra et relativt lavt niveau – mens det har en faldende tendens i EU. Ud fra et perspektiv om markedsvækst er Japan derfor interessant, men det skal tages med i betragtning, at indbyggerantallet i Japan falder og forventes at falde fremover: Frem til 2034 vil antallet af indbyggere i Japan falde med knap 6 procent, mens det "kun" vil falde med 1,4 procent i EU ifølge skøn fra FN (FAO, 2024).

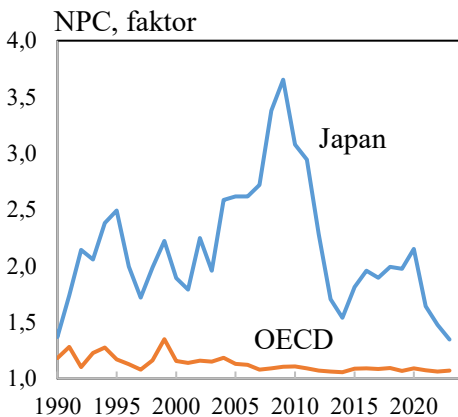
Stadig et beskyttet marked

Japan er et af de lande i den vestlige verden, som er mest beskyttet fra omverdenen, når det gælder import af svinekød. Landbrugsstøtten i Japan er generelt høj og meget produktionskoblet. Det samme er tilfældet, når det gælder svinekød, hvor der er høje importbarrierer. Importbarriererne var især høje i årene 2004-12, og det var også i den periode, hvor den danske eksport af svinekød til Japan faldt markant og blev halveret. Efterfølgende har importbarriererne stabiliseret sig, men dog stadig på et relativt højt niveau i forhold til resten af den vestlige verden, herunder OECD, jævnfør figur 8.

Importbarriererne er målt ved NPC, Nominal Protection Coefficient, som viser forholdet mellem de indenlandske producentpriser og verdensmarkedsprisen. Når NPC er høj, får de indenlandske producenter en stor prisfordel i forhold til producenter i andre lande. De høje indenlandske producentpriser har til formål at understøtte den inden-

landske produktion, så selvforsyningsgraden ikke bliver for lav. Som figuren viser, er importbarriererne reduceret betydeligt efter 2020. Det skal ses i forlængelse af, at Japan i årene 2018-21 har indgået fire handelsaftaler med regioner, der tilsammen står for omkring 98 procent af Japans svinekødsimport set over en 10-årig periode. Når handelsaftalerne er fuldt implementeret, forventes toldnedsættelser på svinekødsimport at reducere Japans indenlandske produktion og øge deres import.

Figur 8. Japans markedsimportbarrierer på svinekød, 1990-2023

Kilde: Egen fremstilling på grundlag af OECD (2024b).

Mange forklaringer på udviklingen

Der kan ses flere forklaringer på, at Japan har fået en relativt faldende betydning for den danske svinekødseksport. Forklaringerne kan være sammenhængende, eller de kan forstærke hinanden. Generelt gælder det, at det japanske marked er blevet mindre attraktivt for den danske svinekødseksport, og

at der var flere bagvedliggende grunde til denne udvikling:

- Flere lande har fået adgang til det japanske marked, og dermed er konkurrencen øget. Danmarks veterinære og sundhedsmæssige forspring over for en række konkurrentlande er indsnævret, og dermed er priskonkurrencen skærpet.
- De japanske importbarrierer har været høje i perioder (2004-12), hvorved selvforsyningsgraden og den indenlandske produktion er blevet stabiliseret.
- Valutakursudviklingen har også spillet en rolle. I perioden 1985-2007 er der en tæt korrelation mellem yenkursen og den danske eksport af svinekød til Japan.
- Den stigende efterspørgsel efter fersk, kølet svinekød har givet Danmark en konkurrencemæssig ulempe.
- Andre markeder blev relativt mere attraktive. Den danske eksport af svinekød til Kina begyndte at stige i 2016, og især i årene 2019-22 var den stor og udgjorde mere end 15 procent af den totale danske svinekødseksport. Også EU-markedet blev på nogle områder mere lukrativt og mere sikkert.

Danmarks faldende eksport af svinekød til Japan har derfor flere årsager. Man kan tale om offensive og defensive årsager:

- Nogle årsager kan være offensive: Andre markeder bliver mere attraktive for den danske svinekødseksport, og derfor nedprioriteres det japanske marked.
- Andre årsager kan være mere defensive: Nye lande får adgang til det japanske marked, og da disse lande er mere konkurrencedygtige, vil de presse de danske markedsandele i Japan.

I mange tilfælde vil det være en kombination af offensive og defensive årsager.

Referencer:

Danmarks Statistik (2024): Statistikbanken
<https://www.statistikbanken.dk/statbank5a/default.asp?w=1280>

FAO (2024): FAOSTAT
<https://www.fao.org/faostat/en/#data>

Hansen, Henning Otte (2024): Megatrends in agriculture, the food industry and food markets – An empirical and holistic approach. Palgrave.

OECD (2024a): OECD-FAO Agricultural Outlook 2024-2033
https://www.oecd.org/en/publications/oecd-fao-agricultural-outlook-2024-2033_4c5d2cfb-en.html

OECD (2024b): Agricultural Policy Monitoring and Evaluation: all data

[https://dataexplorer.oecd.org/?fs\[0\]=Topic%2C1%7CAgriculture%20and%20fisheries%23AGR%23%7CAgricultural%20policy%20monitoring%23AGR_PLM%23&pg=0&fc=Topic&bp=true&snb=13](https://dataexplorer.oecd.org/?fs[0]=Topic%2C1%7CAgriculture%20and%20fisheries%23AGR%23%7CAgricultural%20policy%20monitoring%23AGR_PLM%23&pg=0&fc=Topic&bp=true&snb=13)

UN (2024): COMTRADE

<https://comtradeplus.un.org/>

Nekrolog for Anton Hjortshøj Nielsen

Knud Erik Bach Knudsen, Professor, Aarhus Universitet, AU Viborg, Institut for Husdyr- og Veterinærvidenskab

Tommy Dalgaard, Professor, Aarhus Universitet, AU Viborg, Institut for Agroøkologi

Anton Hjortshøj Nielsen (født 7. august 1932; død 16. oktober 2024) var kendt som en højt respekteret person, både fagligt og personligt. Først gennem sit virke ved Den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskole og senere som direktør ved Statens Husdyrbrugsforsøg, forskningscenter Foulum ved Tjele, nu Viborg Kommune.

Personligt kender vi Anton Hjortshøj som en god kollega og bidragyder til lokalsamfundet i Ørum Sønderlyng. Her var han, sammen med sin kone, blandt andet en aktiv deltager i menigheden omkring Ørum Kirke. Som ung agronom, der kom til forskningscentret i Foulum, først som specialestuderende og senere forsker, var det noget særligt at møde et forbillede fra tiden på Landbohøjskolen, som man kendte fra blandt andet nyttige rapporter om energi- forbrug.

Jeg, Tommy Dalgaard, husker gode stunder omkring sognets biografklub og en helt særlig oplevelse, da jeg som inviteret indlægsholder i New Zealand kom i snak med Storbritanniens High Commissioner. Det viste sig, at han var på julekort med Anton og malerisk kunne fortælle, hvordan hans

studieophold og møde med Anton i København havde præget og inspireret ham for livet.

Anton blev født i Brabrand som søn af gård-ejerparret Carl og Marie Nielsen og har været i praktik og på højskole, inden han i 1958 blev agronom fra Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole (KVL) og senere Licentiat (Lic. Agro) i 1964. Desuden var han først amanuensis fra 1958-1965, lektor 1965-82 og professor i landbrugsøkonomi 1982-1990.

I årene 1990-97 var Anton direktør for Statens Husdyrbrugsforsøg (SH) og den første og eneste direktør, SH har haft. I den periode gennemgik SH store ændringer, idet samarbejdet med Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole (KVL), som indebar, at KVL's professorer i husdyrbrug samtidig var chefer for de respektive husdyrafdelinger ved SH, ophørte. Samtidig blev der gennemført en gennemgribende omorganisering af SH fra at have en dyreartsorienteret struktur til en disciplinorienteret struktur, ligesom stald- og markdriften blev udskilt i separate enheder. I samme periode blev Statens Jordbrugstekniske Forsøg på Bygholm

fusioneret med SH, hvilket krævede ny ledelse. Anton trådte tilbage og gik på pension i forbindelse med fusionen med Statens Planteavlsvforsøg til Danmarks Jordbrugsforskning i 1997.

Æret være mindet om Anton Hjortshøj Nielsen.

Foto: Anton Hjortshøj Nielsen taler ved landbrugsministermøde. Af Jens Tønnesen (1993). Aarhus Stadsarkiv.

Nekrolog for Arne Larsen

Niels Kærgård, professor emeritus, Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet

Med Arne Larsens død i foråret 2024 sluttede et ganske bemærkelsesværdigt liv. Bondedrengen fra Udkantsdanmark, der blev kabinetschef i Bruxelles, direktør for Fødevarerøkonomisk Institut, præsident for European Association of Agricultural Economists og økonomisk overvismand.

Opvækst og uddannelse

Arne Larsen (født 7. august 1932; død 16. oktober 2024) var født på en gård i Astrup mellem Sindal og Hjørring i Vendsyssel. Dengang var Danmark et landbrugsland med en stærk social arv, så det var oplagt, at en landmandssøn skulle være landmand. Det var før skoleloven af 1958, så Arne Larsen kom i den lokale landsbyskole. Her var sommerens undervisning for drengene i de store klasser (de 11 til 14-årige) begrænset, da drengene skulle kunne hjælpe til hjemme på gården, mens der om vinteren var flere undervisningstimer¹. Som traditionen var, sluttede skolegangen også for Arne Larsen efter 7. klasse uden anden eksamen end et besøg af skolekommissionen og konfirmationen. Efter at have været ved praktisk

Foto: Arne Larsen. Af Keld Navntoft (1996). Ritzau Scanpix.

landbrug og på ungdomsskole, idrætshøjskole og landbrugsskole kom Arne Larsen, som det skete for de bogligt bedst begavede af landboungdommen, på Landbo-

---

¹ Der er ingen kilder til Arne Larsens skolegang, men Historisk Arkiv i Hjørring oplyser, at der var tre skoler i Astrup-området. Det var alle 3-klassers skoler (dvs. 1.- og 2. klasse sammen, 3. og 4. sammen og så 5., 6. og 7. sammen) med to lærere, en mandlig førstelærer og en lærerinde.

højskolen og blev cand.agro. i 1960 (Suhr & Suhr, 1996). Hvor landbohøjskolen siden 2007 har været en del af Københavns Universitet, og cand.agro.-studiet siden 1992 en normal 5-årig akademisk uddannelse, der kræver studentereksamen, var situationen i 1950'erne meget anderledes. Landbohøjskolen lå indtil 1973 under Landbrugsministeriet, og indtil 1960 varede uddannelsen kun 2 2/3 år. Optagelse på studiet krævede ikke studentereksamen (det blev først et krav i 1968), men til gengæld krævedes tre års erfaring med praktisk landbrug og fem måneder på landbrugsskole. Der var ingen specialiseringer i økonomi, se Kyed et al (2001) og Kærgård & Zobbe (2014). Men Arne Larsen pralede sommetider med, at da han forlod Landbohøjskolen, kunne han identificere 114 slags græsser. Vejen til en karriere som landbrugskonsulent eller landbrugsskolelærer lå lige for, og han underviste faktisk i 1960-61 på Lyngby Landboskole.

Bliver økonom i Amerika

Men så traf Arne Larsen et valg, der ændrede hans livsbane radikalt. Han tog til USA og læste på Michigan State University i 1964-66 og kom hjem med en ph.d.-grad i jordbrugsøkonomi erhvervet med afhandlingen *"Changes in Land Values in United States 1925-62"*, samt med en hustru, Leslie Larsen, født i Hillsdale, Michigan.

Han besvarede med succes Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskabs store prisopgave om "dansk landbrugs samfundsøkonomiske betydning specielt med henblik på udformningen af den fremtidige landbrugs-politik" i 1967 (Larsen, 1967) og var efter et

par år på Det Landøkonomiske Driftsbureau på University of Dar Es Salaam i Tanzania i 1968-70. Derefter var han i 1970-73 i Det Økonomiske Sekretariat i Økonomiministeriet. Det var et ganske specielt sted for en cand.agro. Det Økonomiske Sekretariat var ellers sammen med Det Økonomiske Råds Sekretariat, Nationalbanken og Københavns Universitet stedet for de cand.polit.er med de højeste karaktergennemsnit. Men ph.d.-graden gav adgang (ph.d.-grader var dengang uhyre sjældne (faktisk kom den første ph.d.-grad i økonomi i Danmark i 1971), og studieophold i USA var også langt fra almindelige.

Det var i denne periode, hvor det arbejde med økonometriske makromodeller, der siden blev til ADAM-modellen, startede på Københavns Universitet, i Danmarks Statistik og i de økonomiske ministerier, og her befandt Det Økonomiske Sekretariat med departementschef Kurt Hansen sig på den mest skeptiske side. Jeg havde i den periode ADAM's førende modelbygger, senere professor Ellen Andersen, som vejleder og var selv økonometriker, og vi betragtede Det Økonomiske Sekretariat som håbløst bagstræberisk. Og med meget ironi blev det fortalt, at Det Økonomiske Sekretariat nu havde ansat en agronom som modelmand. Men jeg husker også, hvordan Ellen Andersen kom fra et modelmøde og med en vis undren i stemmen fortalte, at denne cand.agro. nu var ganske skarpsindig, også på modelområdet. På sin faglige landbrugsøkonomiske hjemmebane slog han sit navn fast med flere publikationer, blandt andre Larsen (1974a og 1974b).

Fra Bruxelles til Statens Jordbrugsøkonomiske Institut

Den 1. januar 1973 blev Danmark officielt medlem af De Europæiske Fællesskaber (EF) efter en folkeafstemning i 1972, hvor Jakampagnen mest handlede om landbrugs-eksporten. Anker Jørgensen udpegede Finn Gundelach som den første danske kommissær. Det var et naturligt valg. Finn Gundelach var økonom, topdiplomat og havde været dansk ambassadør ved EF siden 1967. Han blev kommissær for det indre marked 1973-77 og i 1977-81 landbrugskommissær. Han var en højt respekteret teknokrat i Bruxelles; *The Economist* betegnede ham således som "en af de bedste hjerner i Berlaymont" (Bjøl, 2011). Med Arne Larsens baggrund som internationalt orienteret økonom med landbrug som speciale var det oplagt, at han kom med til Bruxelles som første generation af danske embedsmænd. Han kom til Gundelachs kabinet i 1973, blev vicekabinetschef 1975 og kabinetschef 1977-78.

I 1978 blev der imidlertid igen brug for ham i Danmark. Det var hensigten at omdanne Det Landøkonomiske Driftsbureau, der siden 1918 havde indsamlet regnskabstal for landbrugsbedrifter, til en egentlig sektorforskningsinstitution under landbrugsministeriet. Det blev gjort i 1978, og Arne Larsen blev første forstander (senere skiftede betegnelsen til direktør) for det nye Statens Jordbrugsøkonomiske Institut. Det var han fra 1978 til 1999, hvorefter han trak sig tilbage. Instituttet blev i 1994 udvidet med en fiskeriøkonomisk afdeling til Statens Jordbrugs- og Fiskeriøkonomiske Institut. Instituttet blev et indflydelsesrigt og kompetent

forskningsmiljø med tre afdelinger: den gamle statistikproducerende afdeling, en driftsøkonomisk og en landbrugspolitisk afdeling, og så altså fra 1994 også en fiskeriøkonomisk afdeling. Instituttets historie og udvikling er sammenfattet i et appendiks til sidst i denne artikel. Det fremgår tydeligt, hvor central en position i instituttets historie Arne Larsen har haft (direktør i 21 år af instituttets 46-årige historie).

Det var de store personligheder og de store landbrugsreformers periode. H.O.A. Kjeldsen var præsident for Landbrugsrådet 1979-1995, og Niels Bernstein var departementschef i Landbrugsministeriet 1986-1994. Det var en periode med kritiske problemer for landbruget. I 1979 kom landbrugskrisen, og LR80 blev dannet som en organisation, der stillede sig kritisk over for de officielle landbrugsorganisationers mere moderate politik i stil med 1930'ernes LS (Landbrugernes Sammenslutning) og nutidens Bæredygtigt Landbrug. H.O.A. Kjeldsen var samtidig den sidste præsident for landbruget, der mente, at landbruget var stærkt nok til at kæmpe sine synspunkter igennem på trods af modstand i byerne. Landbrugsministeriets Niels Bernstein var den perfekte embedsmand; efter landbrugsministeriet blev han departementschef i Statsministeriet og derefter Nationalbankdirektør (det var nok i høj grad hans fortjeneste, at Landbrugsministre som blandt andet Bjørn Westh stod så lysende på den politiske himmel).

Arne Larsen manøvrerede uforfærdet i dette debatmiljø. Modsat visse andre sektorforskningsinstitutioner var Statens Jord-

brugsøkonomiske Institut absolut ikke noget logrende vedhæng til sektorens ministerium og erhvervsorganisationer. Institutets og Arne Larsens analyser og synspunkter opfattedes ofte i landbruget som provokerende, og han stødte ved flere lejligheder sammen med H.O.A. Kjeldsen. Arne Larsen stod for den uforfærdede faglige linje i debatten, men man kan nok heller ikke helt se bort fra, at Institutet sagde ting, der passede Bernstein godt at få sagt til landbruget, men som han ikke selv kunne sige til et indflydelsesrigt Axelborg i en periode med Venstre-landbrugsministre.

EU's landbrugspolitik og De Økonomiske Vismænd

De store landbrugsreformer kom i denne periode dog i høj grad på det europæiske niveau. Man havde siden EF/EU's start haft en landbrugspolitik med toldmure og kunstigt høje priser. De høje priser sammen med nye medlemslande som Danmark og Irland med en stor landbrugsproduktion resulterede i en overproduktion, vinsøer og smørbjerger. Det radikale skift kom med MacSharry-reformen i 1992, hvor prisniveauet normaliseredes, og landbrugsstøtten i stedet afkoblede produktionens størrelse og blev givet som blandt andet arealtilskud. Arne Larsen spillede sammen med en række andre landbrugsøkonomer en central rolle i denne debat; han deltog flittigt i debatten både internationalt, se blandt andet Larsen (1984) og Barbero et al.

(1984), og i Danmark, se blandt andre Larsen (1986, 1988 og 1989). Hans prominente rolle i den europæiske debat ses også af, at han blev formand for en ekspertgruppe med toneangivende jordbrugsøkonomer fra 10 lande², der i 1994 i EU-regi udarbejdede en rapport om "EC Agricultural Policy for the 21st Century" (Commission of the European Communities, 1994). Rapporten var en grundig gennemgang af landbrugs politikens principper og problemstillinger og blev brugt som pensum for de studerende på Landbohøjskolen i mange år. Det var som nævnt det økonomiske grundsynspunkt blandt landbrugsøkonomerne, at en indkomststøtte afkoblet produktionen modsat pristøtten ikke gav forvridninger i produktionens omfang, og at pristøtten derfor skulle erstattes af en produktionsafhængig arealstøtte. Med Arne Larsens baggrund som landbrugsøkonom og sit intense kendskab til EU's organisationer var han på hjemmebane.

Arne var også aktiv i European Association of Agricultural Economists (EAAE), hvor han sad i bestyrelsen fra 1984 til 1993 og var præsident 1990-1993. I den forbindelse er værd at nævne hans betragtninger om økonomi og politik i hans presidential adresse ved afslutningen af formandskabet (Larsen, 1994).

Også uden for landbruget etablerede han sig med et solidt ry, og i 1988-1994 var han

---

² Bl.a. Klaus Froberg, Institut für Agrarpolitik, Bonn, Ulrich Koester, University of Kiel, Louis Mahé, ENSA, Rennes, Kenneth Thompson, University of Aberdeen og Alexander Sarris, University of Athen.

økonomisk vismand; i 1993-1994 overvismand³. Han er en af de kun 3 vismænd i historien, der ikke har været universitetsprofessorer i økonomi og den eneste af disse, der blev overvismand⁴.

Dansk jordbrugsforskning og landbrug

Det var i 1992-93, at jeg for alvor kom i tæt kontakt med Arne Larsen. Jeg blev vismand i 1992 og afløste ham som overvismand i 1995, så vi var vismænd sammen i 1992-1994. Næsten samtidig (i 1993) blev jeg professor i jordbrugspolitik på Landbohøjskolen og delte dermed fagområdet med ham.

Samarbejdet på landbrugsområdet startede lige på og hårdt. Efter en ret kritisk international evaluering af den danske forskning blev det besluttet at lave en national strategi for jordbrugsforskningen. Et hovedudvalg med rigsstatistiker Hans Zeuthen som formand blev nedsat og herunder en række fagudvalg. Jeg blev formand for udvalget for jordbrugsøkonomi, givetvis efter afbud fra Arne Larsen, der valgte at blive menig medlem af udvalget. Her begyndte den debat om sammenlægningen af Statens Jordbrugsøkonomiske Institut og Landbohøjskolens Økonomiske Institut, der i 2004 endte med fusion. Der var også en vis stemning i hovedudvalget for en fusion,

men ikke i økonomiudvalget. Jeg var renlivet universitetsmand, og Arne Larsen så med rædsel på at komme ind under en kompliceret og bureaukratisk styrelseslov og en stiv stillingsstruktur. Vi var enige om et tæt samarbejde og en samlokalisering. Organisatorisk forestillede vi os to selvstændige institutioner, hvor Statens Jordbrugsøkonomiske Institut arbejdede halvdelen af tiden for ministeriet, og Landbohøjskolens økonomer tilsvarende halvdelen af tiden for de studerende, mens resten af tiden var fri til projekter og mere selvvalgt forskning, som vi i høj grad kunne lave i fællesskab. Og det blev politikken i 1993-94. Samlokaliseringen skete i 2000, hvor de to institutioner fik hvert sit hus på Rolighedsvej 25 med en gangbro imellem.

En anden problemstilling var, hvilke fag der skulle indgå i et jordbrugsøkonomisk studium. Her var vi bange for den såkaldte vaniljekransstrategi; at den faglige kerne, landbrugets makro- og mikroøkonomi (de klassiske fag "jordbrugsøkonomi" og "jordbrugspolitik") forsvandt eller svækkedes, mens ressourcerne blev brugt på nye, populære anvendelser som miljøøkonomi og udviklingsteori. I Det Økonomiske Råd udkom vi i 1994 med et stort kapitel om landbruget og jordbrugspolitikken, der i høj grad var præget af Arne Larsen, se Det Økonomiske

---

³ Det var i øvrigt et ganske bemærkelsesværdigt formandskab. Hvor der altid har været tilstræbt en vis bredde i faglighed og ansættelsessted, så bestod formandskabet i denne periode af tre vendelboer. Arne Larsen og Niels Kærgård var gårdejersønner fra Hjørring-egnen og Torben M. Andersen var født i Brønderslev og student fra Frederikshavns gymnasium. Der var i øvrigt kun en enkelt journalist, der registrerede denne kuriositet.

⁴ Bortset fra en enkelt universitetslektor og Arne Larsen, er rigsstatistiker N.V. Skak-Nielsen, der var vismand 1967-1973, den eneste vismand, der ikke har været universitetsprofessor i økonomi.

Råd (1993). Det var for mig en kæmpe gevinst. Jeg var lige blevet professor i jordbrugspolitik med en doktorgrad i økonomi, men uden meget kendskab til praktisk landbrug og aktuel landbrugspolitik. Efter et halvt års intens diskussion i Det Økonomiske Råd om kapitlet og dermed alle dele af landbrugspolitikken med Arne Larsen som en international kapacitet og med nogen af landets dygtigste yngre økonomer i sekretariatet til at lave analyser og beregninger følte jeg fast grund under fødderne, når jeg derefter deltog i debatter om landbruget og talte i dets organisationer. Selv om vi først mødtes, da jeg blev professor i jordbrugspolitik, blev jeg på en vis måde landbrugspolitisk elev af Arne Larsen. Da jeg den 1. januar 1992 startede i Det Økonomiske Råds formandskab, var Niels Blomgren-Hansen netop udtrådt af formandskabet efter en konflikt med de to andre formænd. Men konflikter mærkede jeg ikke meget til. Vi havde et hyggeligt arbejdsfællesskab. Der kunne være uenigheder, men de blev løst i fordragelighed. Arne Larsen var ikke så meget teoretisk makroøkonom som vi andre, men besad en betydelig portion sund fornuft og skarpsindighed. Han kunne derfor af og til komme med uortodokse og kontroversielle udmeldinger. Jeg husker for eksempel, hvordan han som overvismand i strid med store dele af sagkundskaben gik offentligt ud og støttede ideen om en Tobin-skat.

Holdninger til forskning og landbrug

Selvom Arne Larsen ikke selv var teoretiker og modeløkonom, så han med stor åbenhed og interesse på modelarbejdet. Søren E. Frandsen, der som fuldmægtig i Det Økono-

miske Råd, var modelmand ved udarbejdelsen af landbrugskapitlet, tog Arne Larsen således med over på Statens Jordbrugsøkonomiske Institut, og han fik der en karriere som afdelingsleder og senere direktør. I Bruxelles arbejdede Arne Larsen tæt sammen med Knud Jørgen Munk, en af de mere teoretiske økonomer på Aarhus Universitets Økonomiske Institut, der skiftevis var på universitetet og i Bruxelles.

Med Arne Larsens position og ry for at være en solid landbrugsøkonom og en effektiv leder fik han et stort antal udvalgs- og bestyrelsesposter - blandt mange poster var han formand for Andelsbeskatningsudvalget 1992 og for *Udvalg om Landbrugets Strukturudvikling 1997-1998* (i landbruget normalt kaldet "Arne-Larsen-Udvalget"). *Udvalg om Landbrugets Strukturudvikling*, som jeg også var medlem af, blev nedsat efter en heftig debat om landbrugsstøtens virkning på strukturudviklingen. Mainstreamholdningen var, at landbrugsstøtten var med til at holde liv i en række mindre ellers urentable brug, mens en kraftig opposition i blandt andet Husmandsforeningen så den større støtte til de store brug som en styrkelse af deres mulighed for at opsamle kapital, hvormed de kunne opkøbe små brug.

Trods den forudgående heftige debat lykkedes det Arne at etablere enighed i udvalget om den endelige betænkning. Som udvalgsformand var det Arnes teknik at tolke kommissorierne, så flest mulige konflikter blev holdt uden for analyserne. Han så heller et enigt udvalg end en bredere belysning af problemstillingen. De tendenser til provokation, man kunne finde hos per-

sonen Arne Larsen, blev holdt i stramme tøjler, når han var udvalgsformand. Men han var hverken som person eller institutleder konfliktsky; flere gamle medarbejdere husker ham sige, at hvis både erhvervet og ministeriet er utilfredse, har vi nok ramt balancen meget godt.

Personen Arne Larsen

I 1999 trak Arne Larsen sig tilbage som direktør og trådte stort set ud af den offentlige debat. Han fulgte stadig tæt med i økonomi og politik og havde klare synspunkter, men han holdt dem privat. Jeg spurgte ham engang, hvad han arbejdede med, og han svarede: "Jeg er ved at bygge et nyt badeværelse".

Han var på mange måder en gammeldags økonom, der interesserede sig mere for økonomisk politik end for økonomisk teori. Selvom økonomisk teori tilsiger, at den nuværende rente er den bedste indikator for den forventede fremtidige rente, kunne han entusiastisk kaste sig ud i diskussioner om, hvorvidt renten ville gå op eller ned.

Også i levevis var Arne klassisk. Han røg store cigarer, og hans 80-års fødselsdag blev fejret med en herrefrokost på Jægerhuset i Holte, mens Leslie samlede kvinder og børn i hjemmet. Det med cigarerne havde vi i øvrigt stor gavn af i Det Økonomiske Råd. Når formandskabet blev presset af sekretariatet - og det skete jo - tændte Arne sin cigar, og så gik der ikke lang tid, inden sekretariatets samlede front var splittet. En af de yngre kvindelige fuldmægtige syntes, at lokalet var tilrøget og åbnede et vindue, men kort tid efter klagede den ældste kontorchef

over, at det trak, og så var det igen formandskabet, der havde kontrol over situationen.

Æret være mindet om Arne Larsen.

Peder Andersen, Henning Otte Hansen, Brian H. Jacobsen og Jørgen Dejgaard Jensen takkes for nyttige kommentarer til tidligere udgaver af dette manuskript. De har væsentligt forbedret manuskriptet, men har selvfølgelig intet ansvar for synspunkter og fejl i nekrologen.

Referencer

Barbero, G., D. Bergmann, G. Bublot, U. Koester, A. Larsen, L. Mark, J. Marsh, Ch. Ritson, A. Sarris, S. Tangemann & S. Tarditi (1984), The Siena Memorandum on "The Reform of the Common Agricultural Policy", European Review of Agricultural Economics, Vol. 11.2., side 255-259.

Bjøl. Erling (2011), Finn Gundelach, Dansk Biografisk Leksikon, Lex.dk, hentet 13. oktober 2024.

Commission of the European Communities (1994), EC Agricultural Policy for the 21st century, European Economy: Reports and studies, no. 4, Bruxelles.

Det økonomiske Råd (1993), Dansk Økonomi, November 1993, Det økonomiske Råd, København, specielt kapitel 3: Dansk Landbrug og liberaliseringer i GATT-regi, side 77-121.

Kyed, Karsten, Niels Kærgård & Henrik Zobbe (2001), Landbohøjskolens speciale-studerende i økonomi gennem det 20. år-hundrede, Tidsskrift for landøkonomi, 188 årgang, nr. 2, side 146-162

Niels Kærgård & Henrik Zobbe (2014), Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskoles histo-rie: Fra landbrugsskole til science, Tidsskrift for Landøkonomi, Vol. 200 side 101-108.

Larsen, Arne (1966), Changes in land values in the United States, 1925-1962, CABI Data-bases, Dissertation Thesis Abstracts: A, 1966, Vol. 27, No. 6, 1492-3

Larsen, Arne (1967), Dansk Landbrugs sam-fundsøkonomiske betydning specielt med henblik på udformningen af den fremtidige landbrugspolitik, Landbrugsøkonomiske studier (Prisopgave).

Larsen, Arne (1974a), Agriculture in Sukumaland/Tanzania, Landbrugsøkon-omiske studier, København.

Larsen, Arne (1974b), Produktiviteten i land-bruget 1927-1966, Landbrugsøkonomiske studier, København.

Larsen, Arne (1984), Major factors behind the problems of the Common Agricultural Policy, European Review of Agricultural Eco-nomics, Vol. 11.2., side 121-127.

Larsen, Arne (1986), Agricultural policy con-frontation between the EC and the US, i J. Vibe-Pedersen (red.), Økonomi og land-brug; Festskrift til Holger Gad, Skrifter fra

Aarhus Universitets Økonomiske Institut, Aarhus.

Larsen, Arne (1988), Landbrugsprotektionis-mens omkostninger, Nationaløkonomisk Tidsskrift, Bind 126, side 31-42.

Larsen, Arne (1989), Landbrugsprotektionis-men under angreb, i International land-brugspolitik og – udvikling: Artikelsamling til Carl Thomsens 70 års fødselsdag, Skrifter fra Økonomisk Institut, Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskolen, Studie nr. 24, Køben-havn, side 136-145.

Larsen, Arne (1994), Economists and poli-tics, European Review of Agricultural Eco-nomics, val. 21. 3-4, side 151-156 (Presiden-tial address).

Suhr, Kjeld & Annegrete Suhr (red.) (1996), Biografisk fortegnelse over Danske Agrono-mer 1996, Dansk Agronomforening, Frede-riksberg.

Appendiks 1:

Ledelsen i Institut for Ressource- og Fø-devareøkonomi

Instituttet er stiftet i 1918 som *Det Landøko-nomiske Driftsbureau*, der først og frem-mest indsamlede regnskabsstatistik. Det blev i 1978 omdannet til et egentligt forsk-ningsinstitut under navnet *Jordbrugsøko-nomiske Institut*. I 1982 ændredes navnet til *Statens Jordbrugsøkonomiske Institut*, og i 1994 fik man så en fiskerisektion og skiftede navn til *Statens Jordbrug- og Fiskeriøkon-omiske Institut*. I 2002 skiftede ministeriet navn, og instituttet fulgte med, så det blev til *Fødevarerøkonomisk Institut* uden andre

ændringer end navneskiftet. I 2004 blev instituttet langt ind under Landbohøjskolen og fusioneret med Landbohøjskolens *Sektion for Økonomi* (en del af *Institut for Økonomi, Skov og Landskab*) og *Sektion for Læring og Bioetik*, men skiftede ikke navn. I 2012 blev *Afdeling for Økonomi, Politik og Planlægning* fra instituttet *Skov og Landskab* indlemmet i instituttet, og det skiftede navn til *Institut for Ressource- og Fødevarøkonomi*. Landbrugets oprindelige sektorforskningsinstitutter (forsøgstjenester) blev ledet af fagområdets *professor* på Landbohøjskolen. 1918-1945 var O. H. Larsen således professor i almindelig landbrugslære på Landbohøjskolen og forstander for Det Landøkonomiske Driftsbureau. Titlen *forstander* skiftede i Arne Larsens ledelsesperiode til *direktør*.

Instituttet fik i 1990 en egentlig *bestyrelse* med en af ministeriet udpeget *formand* som øverste organ, og det havde det til fusionen med Landbohøjskolen. Bestyrelsen blev efter en række ind imellem hektiske diskussioner nedlagt i 2017.

Forstandere/direktører

O. H. Larsen (1918-1945)
Johannes Christian Ridder (1945-1966)
H. Vitting Andersen (1966-1977)
Arne Larsen (1978-1999)
Agnete Gersing (1999-2000)
Ole P. Kristensen (2001-2003)
Søren Elkjær Frandsen (2004-2008)
Henrik Zobbe (2008-2016)
Bo Jellesmark Thorsen (2016-2024)

Bestyrelsesformænd

Frederik Qvist (1990-1997)

Karsten Dybvad (1998-2000)
Allan Andersen (2000-2001)
Knud Larsen (2002-2004)
Asbjørn Børsting (2005-2009)
Poul Erik Jørgensen (2009-2017)